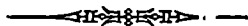

ქართველ კათოლიკეთ
მოღვაწენი
და
მესხეთ-ჯავახეთის ცნობები

აღწერილი და დაბეჭდილი ზ. ჭიჭინაძის-შიეს.

თ ვ ი ლ ი ს ი

შსწრაფულ-შეეცდები ირ. ქუთათელაძისა, ნიკ. ქ. № 21.
Скоропечатня А. Кутателадзе. Ник. ул., № 21.
1904

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 4-го Февраля 1904 г.

XVII საუკ. საქართველოს მემკვიდრეობის მემკვიდრეობის ლი მღიში მემკვიდრეობის „ჯვარის მამა“ გაფანტული

ნიკიფორე ირბახია.

ქართველი ერის ისტორიის მასალების სიმრავლე მეტად მდიდარია, იგი საოცრებათ დაშთება მრავალთათვის. ჩვენი წარსული შესანიშნავია მრავალნაირის ცნობებით, მასში ბევრი რამ ისეთ ბრწყინვალე პირთა ცნობებით მოიპოვება, რომელთა მსგავს ცნობებს ევროპიელნი ორის ხელით ებღაუპებიან და სამერმისოდ ინახვენ. ჩვენ კი, ქართველნი წყალ-წაღებულნი ვართ ბევრს საქმეში და ჩვენ ჩვენი ისტორიის არც მნიშვნელობა ვიცით, არც სიმდიდრე, არც მის დაქვეითების მიზეზები, არც კიდევ ბევრი რამ სხვა საყურადღებო მხარეები. ერთის სიტყვით, მოკლეთ უნდა ვსთქვათ, რომ ჩვენის გულ-გრილობის გამო ბევრს რამეში ვართ უკან ჩამორჩომილნი რა გაეწყობა.

აი, ეხლაღ მოგვყავს აქ ნიკიფორე ირბახის ცნობა, რომელიც ჩვენს ისტორიაში მცირედ ცნობილ პირათ არის დაშთენილი. თუ რამ ცოტა ოდენი ცნობები ვიცით, ესეც ევროპის მოგზაურთ მოძღვართ ნაწერებიდამ. შარდენის მოწმობით ნიკიფორე, ანუ ნიკოლოზ ირბახი მეგრელი ყოფილა. იგი ეკუთვნოდა სამეგრელოს ერთს წარჩინებულს გვარის ოჯახს, სცხოვრებდა XVII საუკუნეში, სამეგრელოში. დღეს ირბახის მსგავსი სამეგრელოში აღარავინ სჩანს და ბახია კი მოიპოვებოდა. ჩვენ, ირბახი—ირბახით მიგვაჩნია. ხოლო რაც შეეხება სამეგრელოს თავადაზნაურთ გვარის აღწერას, იქ ამ გვარის მსგავსი არავინა სჩანს, ეს ყველა ჩვენგანმა უნდა იცოდეს. მაინც, ვინ იცის, იქნება ირბახის გვარის წევრნი XVII საუკუნეში სცხოვრებდნენ და შემდეგ აღარ დაშთნენ, მოისპნენ. ვინ იცის, ადვილი შესაძლებელია, მუდმივ ქართველთა გამწვანებულმა გარემოებამ და ომებმა ბევრი ძვე-

ლი ქართველი გვარის წევრნი გააქრო დედა-მიწის პირზედ და მით ეს გვარებიც მოსპო და გააუქმა. შეიძლება, რომ XVll საუკუნის შემდეგ ნიკოლოზ ირბახის გვარსაც იგივე უბედურება ეწვია.

როგორც სჩანს, ნიკოლოზი—ირბახის მონათვლის სახელი ყოფილა. იგი აღზრდილა სამეგრელოში, შემდეგ საბერძნეთშიაც ყოფილა, იერუსალიმშიაც რამდენ გზისმე უმგზავრნია, სადაც კი უცხოვრია ბერძნის ბერებთან, ყველგან თავის ნავალი დაუტოვებია. გარდა ამისა, იგი დიდი მოტრფიალე ყოფილა ევროპიულის ენების და მწერლობის, ახალგაზრდობაშივე შემდგარა ბერათ, სახელათ ნიკიფორე უწოდებიან. ის კი არ სჩანს, თუ იგი სად აღიკვეცა ბერათ, საქართველოში, თუ იერუსალიმს. მოსწავლეობის დროს, მას ყველა საგანში თავისებური ნიჭი აღმოუჩენია, ყველა საგნებს ისე კარგად სწავლობდა, რომ შუა ხნის არც კი იქმნებოდა, რომ მან უკვე სახელოვნება დაიწყო. მალე განეთქვა სახელი როგორც სასულიერო ასპარეზზედ, ისევე სამეფო პირების წინაშე. სასულიერო პირნი მას უმზერდნენ ვითარცა მკოდნე და შორს მქვრეტელს, განვითარებულს მეტყველს და მღვთის და კაცთ მოყვარეობით აღვსილს, რომელსაც მართლაცა და ეს აშკარათ ემცნეოდა? ასევე იყო მისი ხსენება სამეფო პირთა წინაშეც, რადგანაც მან, როგორც წარჩინებულ ოჯახის შვილმა, აღრიდგანვე გამოიჩინა ნიჭიერება სამოქალაქო და სამხედრო საქმეებთა განსჭვრეტა და განბჭობაში.

ყველაზე უფრო საყურადღებო მხარე ნიკიფორე ირბახისა ყოფილა ის გარემოებაც, რომ მას თავის ახალგაზრდობიდანვე აღმოუჩენია დიდი ნიჭიერება არამც თუ მარტოდ ქართველ მწერლობის ასპარეზზედ, ქართულად წერაში, არამედ უცხო ერის ერთა მწერლობის ასპარეზზედაც. იგი ევროპიულსა და აზიურს ენებზედაც ისევე თავისუფლათ მწერლობდა, როგორც ქართულს ენაზედ, ევროპიულს ენებზედ, უმეტესად საქართველოს შესახებ უწერია. ხანში შესვლის დროს,

ნიკიფორე იბრახი სამეგრელოში დამკვიდრებულა. იქ სცხოვრობდა ერთს მონასტერში, რომელ მონასტერსაც მთელის სამეგრელოს ერი დიდათ სცემდა პატივს. თვით ნიკიფორე იბრახიც მათში იყო დამსახურებული და სახელდებული, რომ მას დიდათ აჟასებდნენ და საერთოდ ყველგან, მთელს სამეგრელოში მას უაღრესობით უმზერდნენ და ნიშნად ღრმად პატივის ცემისა ნიკიფორეს კი არ უწოდებდნენ, არამედ მამას, ანუ ჯვარის მამას, ვითარცა იერუსალიმში ყოფილს და დიდათ პატივცემულს მრავალთაგან და ხალხის მოყვარეს.

ნიკიფორე იბრახია ცნობილი ყოფილა არა მარტო სამეგრელოში, არამედ მთელს საქართველოში. საქართველოში მას ყველა კუთხეში იცნობდნენ, თვით კახეთში, მეფე თეიმურაზ პირველიც კი იცნობდა კარგათ და შესამჩნევათაც აფასებდა. ნიკიფორეს მეფე მრავალ გზის სთხოვდა საქვეყნო საქმეებში მონაწილეობის მიღებას და მართლაც ნიკიფორეც ისმენდა თეიმურაზის სიტყვას და სამეფო და საერო საქმეებშიაც ერეოდა. ცნობა არ გვაქვს, მაგრამ, როგორც სჩანს, ნიკიფორეს სამეგრელოდამ კახეთშიაც ხშირად უმოგზაურნია, მას, კახეთი და მის მეფეთ, თავადთ, აზნაურთა, სამღვდელთ და გლეხთა საქმეებიც კარგათ სცოდნია. უამისობა არც შეიძლებოდა. იმასაც ფიქრი არ უნდა, რომ თუ ნიკიფორე იბრახმა სამეგრელოდამ კახეთის ვითარებაც კი კარგათ იცოდა, რასაკვირველია, მას კახეთამდის უფრო ახლოს მდებარე ქართველთ სხვა კუთხეები და მის მკვიდრთ მცხოვრებიც ზედ მიწევნით ექმნებოდა გათვალისწინებული და საფუძვლიანად აწონილ-დაწონილი.

ქეშმარიტად, რომ მართლაცა და ეს სწორეთაც ასე სჩანს და ნიკიფორე იბრახი, როგორც შორს მხედველი, თავის ქვეყნის საქმეებში შესანიშნავ პირათ იხატება, თავის ქვეყნის მდგომარეობის ღრმა დამკვირვებლად, სამეფოს პირობების ყოველი საქმის კარგათ მცოდნედ და ნამეტურ ქართველთ ერის ცხოვრების ნათლათ მხედველისას. ამაზედ ჩვენ

ჩვენის მოსაზრებით და დასკვნებით რომ არ ვილაპარაკოთ, უამისოდ ევროპას მოგზაურნიც ცხადათ გვამცნევენ. ნათლად სჩანს, რომ ნიკიფორე ირბახია, ქართველთ ცხოვრებაში საყურადღებო პირია, იგი თავის დროის კვალად სამაგალითო მისაღებ-მისაბ ძია, მისი ცხოვრება მრავალ-ფეროვანია და მრავალ-ნაირად დაბრძნილი. ასეთ პირობების ბიოგრაფიების აღწერა სანუკარ საქმეთ უნდა გვექმნეს მიღებული, იგი შთამომავლობას საბოლოოვით გარდაეცემა და ბევრს ქართველს გაამხნევენს, მაგრამ ჩვენდა საუბედუროთ, ცნობები არ გვაქვს. თუმცა აღნიშნული პირის ცხოვრება მდიდარი ისტორიის მასალების ამბები კი კარგათ ვიცით. ყველამ უწყას, რომ ნიკიფორე ირბახიას ცხოვრება დიდათ საინტერესოა ჩვენთვის. მისი წაკითხვა ყველას განცვიფრებაში მოიყვანს, მაგრამ საუბედუროთ, ასეთი ძვირფასი ცნობანი ჩვენ დრომდის დაკარგულან, ხალხს არ შეუნახავს. მცირე რამ დაშთენილა აქაიკ, რაც აჩენს აღნიშნულ პირის საღიადეს, მის მოქმედების მაღალს მნიშვნელობას ასაბუთებს.

სწორეთ მოგახსენოთ, ძრეელ ძნელი საქმე უნდა იქმნეს, რომ ერში რომელიმე პირმა, სუფთა მოღვაწეობით ასე დაიმსახუროს სახელი სიღოცხლეშივე, ხალხმა ისე ნათლათ იცნოს და შეიტყოს, რომ უკანასკნელ მისდა პატივის-ცემის ნიშნად მამა—ანუ ჯვარის მამა უწოდონ. ეს, ბატონებო, მეტად დიდი საქმეა ჩვენ დროში, და რაც შეეხება XVII საუკუნეს, მისას ხომ ზომა და ფასი აღარ უნდა ექმნეს, რადგანაც მაშინ, დრო და გარემოება მეტად უპირო და ბედშავი იყო. შეიძლება, ეს ზოგიერთებმა ასე არ მიიღონ და ჩვენის წარსულიდამ უფრო მეტი მამულისშვილები და გმირები დაასახელონ და დღევანდლიდგან კი, არც ერთი, მაგრამ ეს არ იქნება სწორე მოხსენება-განცხადება. ეს რომ ასე ყოფილიყო, მაშინ ხომ თვით იმ დროის თეიმურაზ მეფეც არ იჩივლებდა გულ-მდულრათ, რომ ჩემს სამეფოში, ერთი ისეთი რიგიანი კაციც ვერ ვიპოვე, ერთი გულ-შემატყვიარი, რომ ის

სხვათა ხელმწიფის კარის წინაშე გამეგზავნა, მისთვის ჩემი გულის ქირნი მიმენდო, რათა მას სხვის ხელმწიფისთვის შეევედრებინა. აი, საქმე აქ არის, ეს არის საყურადღებო, რომ ასეთ გათახსირებულს ერში დიდათ სახელოვნებს ნიკიფორე ირბახია.

მოგახსენებთ, რომ ამ ნიკოლოზ, ანუ ბერობაში ნიკიფორე იბრახის გარდა, ნიკიფორე არქიმანდრიტი იმ დროს სხვაც იყო. ხოლო, ეს ნიკიფორე, ტომით ბერძენი იყო. იგი, უმეტესად საქართველოში, კახეთში, მეფის თეიმურაზის დროს სცხოვრობდა. მეფის თეიმურაზის წინაშე დიდათ დამსახურებული იყო და ამადღარი. თეიმურაზ მეფის გარდა, ეს ნიკიფორე ირბახი ქართლის მეფეს, იმერეთის ბატონიშვილებს და ლევან დადიანსაც, კარგათ იცნობდა თურმე. საქართველოს მდგომარეობისათვის ამას გული დიდათ ეწოდა. რუსეთის მეფესთან თეიმურაზ მეფემ მიწეო-მოწერა რომ დაიწყო, ელჩათ, ანუ დესპანათ. ეს ნიკიფორე გაგზავნა. ნიკიფორე თეიმურაზის საქმეებში მხურვალედ იღებდა მონაწილეობას, მან კარგათ იცოდა სპარსთ-ოსმალთ პოლიტიკა. იგი მეფის თეიმურაზის მიწერ-მოწერაში *) მაღალ ნიჭიერ კაცათ სჩანს, საქართველოსთვის გულ-შემატკივრათ, მეტად ბევრს, ბევრს საყურადღებო საუბარს უწევს, ბევრს კვებან რჩევას აუწყებს. თეიმურაზ მეფე ნიკიფორეს მიტროპოლიტად ასახელებს. მასთან იგი დიდათ პატივისცემს სცემს და ხსენებულ წიგნში (38 გვ.) მოიხსენება, რომ 1610 წ. ნიკიფორე უკვე იმოდენი ხნისა ყოფილა, რომ მას საქართველოს საქმეების გულისთვის 50 წელიწადი უვლია და უმსახურნია. უეკველია, ამას ქართული ენაც კარგათ ეცოდინებოდა. ეს ნიკიფორე იერუსალიმის პატრიარქს თეიმურაზ მეფის თხოვნით ჯერეთ ეპისკოპოსათ უკურთხებია, და შემდეგ მიტროპოლიტათ. მეფე თეიმურაზის

*) Переписка Грузинских Царей. Петер. 1861 г.

სიტყვით, ერთი ეს მიტროპოლიტი ყოფილა მის გულის შე-
ატკივარი, მის საქმეებთა პატივის მცემელი და სხვანი. ჩვენ
ვფიქრობთ, რომ ეს ნიკიფორე მიტროპოლიტი და ნიკიფორე
ირბახი ერთი და იგივე პირი არ იყოს. ვინ იცის, შესაძლე-
ბელიც არის, რადგანაც, როგორც ერთის, ისე მეორის შე-
სახებ დაწვრილებით რამე ცნობა ჩვენ არ გვაქვს, აქ მხო-
ლოდ წინააღმდეგ ჰაზრს შემდეგი გარემოება გვაფიქრებინებს.

მეფის თეიმურაზის სიტყვით, ნიკიფორე მიტროპოლიტი
1640 წ. 70 წლის მოხუცი მაინც იქნებოდა. შარდენი საქა-
რთველოში მოვიდა 1671 წ. და აბა რალა ფიქრი უნდა, რომ
ამ დროს ნიკიფორე, მიტროპოლიტი აღარც კი იქმნებოდა,
გინდ რომ ყოფილიყო, იგი მოხუცებისაგან ისე დაუძლურ-
დებოდა, რომ მას საშფოო საქმეებში მონაწილეობის მიღება
აღარ შეეძლებოდა. მაშასადამე, ჩვენის ფიქრით, ეს ნიკიფო-
რე ირბახი სხვა პირი უნდა იყოს, რადგანაც 1672 წ. შარი-
დენის საქართველოში ყოფნის დროს, სამეგრელოში სცხოვ-
რებს, იგი ამ დროს არქიმანდრიტათ ირიცხება და ხალხშიაც
ისე დაუცხრომლათ მოღვაწეობს, რაის გამო, მთელს ერში,
ანუ მთელს ქართველობაში, მას უაღრესად პატივსაც სცემენ
და ნიშნად ამ პატივის ცემის, მას სახელად „ჯვარის მამას“
უწოდებენ *). ჩვენ ამაზედ არ ავხირდებით მაინც, ამას მარ-
ტო ცნობების სხვა და სხვანაირობა გვაუწყებს. თეიმურაზ მეფე
ნიკიფორე მიტროპოლიტს ბერძნათ მოიხსენებს და იმასაც
1640 წ. შარდენი კი ნიკიფორე არქიმანდრტს ქართველად
ასახელებს 1672—78 წლებში, იგი ნიკიფორეს აკუთვნებს
სამეგრელოს ერთს წარჩინებულს გვარის წევრად. მაინც ყო-
ველს შემთხვევაში, ეს ორი პირი, გინდ სხვადასხვა იყვნენ და
გინდ ერთი, ჩვენი მოსაზრება და საუბარი მათს ვითარებას
და პიროვნების ცნობებს მაინც არ აეწინააღმდეგება, რადგა-

*) Путешествіе Шардена 1672 — 1678 г. Тиф. 1902 г.

ნაც, როგორც თეიმურაზ მეფის სიტყვით ნიკიფორე მიტროპოლიტი 1640 წ. სიანს ნიკიერ და შორს მხედველ პირათ, ისე შარდენის სიტყვით 1672 წ. შესამჩნევის ნიკიერებით და ენერგიულ დიპლომატათ მოიხსენება არქიმანდრიტი ნიკიფორე ირბახია. ასეთი ისე, ამაზედ სჯას არ განვაგრძობთ, ისევე შარდენის სიტყვებს მოვიყვანთ.

შარდენი თავის მოგზაურობის დასაწყისის შემდეგ, 4 თავში აღწერს სამეგრელოს სამღვდელოების მდგომარეობას, ბერების და მოღოზნების. ერთ ალაგას სწერს, რომ „სამეგრელოს სასულიერო პირებში დიდათ სახელოვნებს არქიმანდრიტი. ანუ აბატი ნიკიფორე ირბახი, რომელიც ამ ქამად 60 წლებში მიხწეულია და ხალხისაგანმც დიდათ პატივცემულია. იგი ეკუთვნის ქართველთ ერთს უწარჩინებულეს გვარის წევრთ ოჯახს. ხალხს ძრიელ უყვარს იგი, ამიტომ გვარის მამას უწოდებენ. სამეგრელოს მთავრები და თავადის შვილები მას ხშირად ნიშნავენ თავიანთ უმაღლეს ვეზირათ, უცხო სახელმწიფოთა წინაშე დესპანათ, ელჩათ, რადგანაც მას მშვენიერათ ესმის პოლიტიკა. იგი ხშირად ყოფილა ისპანიაში, საფრანგეთს, ინგლისს, პოლონეთს და იტალიას. ყველგან იგი ისადგურებდა ჩვენს ბერებთან. მან იცის ბევრი ენები, ქართულისა და მეგრულს გარდა იცის ბერძნული, ოსმალური, არაბული, რუსული, ფრანგული, ისპანიური და იტალიური. პაპის ურბან VIII წინაშე, კათოლიკობა მიიღო. ჩვენს ბერებს იგი დიდათ სცემს პატივს“. ვგონებთ, ფიქრი აღარ უნდა გვექმნეს მასზედ, რომ თუ ქართველებს XVII საუკუნეში, ასეთი პოლიტიკოსები და ენათ მეცნიერნი ჰყვანდნენ, რომ იგი ცოდნა მხოლოდ ერთსა და ორ კაცზედ ყოფილიყოს შეზღუდული და მის გარდა სხვებში კი აღარავინ ყოფილიყოს ასეთი. ამას ფიქრი არ უნდა, სადაც ერთი და ორია, იქ რამდენიმეც უნდა იქმნეს, ქართლსა და კახეთს თუ არა, იმერეთს და ნამეტურ სამეგრელოს ხომ უნდა მაინც ყოფილიყვნენ, რადგანაც სამეგრელო ზღვის პირას მდებარეობდა.

მათ ხშირი მისვლა-მოსვლა ჰქონდათ კონსტანტინეპოლს, ევროპას და სხ. გარდა ამისა, სამეგრელოშივე ძველადგანვე არსებობდა კათოლიკის ბერების სრული მისია, სადაც ძმათა რიცხვი ყოველთვის დიდი იყო და იგინი სარწმუნოების საქმეებს გარეშე მკურნალობით და მასწავლებლობის შრომითაც ეხმარებოდნენ ხალხს, მათ შეჰქონდათ მეგრელებში ბევრი რამ სამეცნიერო საგნების სწავლა, ევროპიული ენების ცოდნა. ასე, რომ სამეგრელოში მაინც ნიკიფორე ირბახისთანა პირები ცოტა არ იქნებოდა.

სწორეთ უნდა მოგახსენოთ, მე საქებ საქმეთ მიმაჩნია, რომ XVII საუკუნეში, ქართველ. კაცს, ლონდონი, პარიჟი, ვენა, რომი და სხვა ასეთი ქალაქები უნახავს. ამ ქალაქების და ხალხის ნახვა მასზედ ძლიერად და მრავალ ნაირად იმოქმედებდა. ევროპის ქალაქებთა მნახველი, ნიკიფორე ირბახი, თავის სამშობლოშიაც ბევრ რამეს კარგს ცოდნას შემოიტანდა. მას არა ერთხელ ექმნებოდა ლაპარაკი დიდებულ და მცირე ბულთანაც, თუ ევროპაში როგორი წეს-წყობილება არის, ხალხი რაგვარ ცხოვრებას მისდევს და სხვანი. რაც შეეხება ენების ცოდნას, ესეც ხომ ღირს შესამჩნევად უნდა ჩაითვალოს. იგი ამითიც საკმარის მისაბაძი იქმნებოდა. ბევრი მეგრელი შეისწავლიდა მისგან სხვადასხვა საქმეთ მიმბაძობას. რაც შეეხება უცხო სახელმწიფოებთა წინაშეც დიპლომატიას, ამასაც კარგათ გამოიყენებდა, უცხოელთა წინაშე სანაქებოთ იქმნებოდა მიღებული, სანაქებოთ რასაკვირველია, როგორც ქართველი კაცი და მასთან ევროპიულის და აზიურის ყველა ენების მცოდნე. ამას რა ფიქრი უნდა, ეს არა მარტო სანაქებო იქნებოდა ევროპიელთათვის, არამედ თვით ქართველთაც უნდა ემედიდურათ, რომ მათ ჰყვანდათ ისეთი დიპლომატი, რომელსაც ევროპის სახელმწიფო პირებთ წინაშე ადვილად შეეძლო წარდგენილიყო და მასთან მათს ენაზედ თავისუფლათაც ესაუბრნა. ქართველი კაცი, მცოდნე ინგლისურის, ფრანგულის, იტალიურის და სხვა ენების სწორეთ

სანაქებო იქმნებოდა იმ დროის ქართველთათვის და შესანიშნავია დღესაც. აქ ერთი უბედურება ის არის, რომ ამ პირის ცხოვრების ცნობები დაკარგულია, ჩვენთვის უცნობი ნიკიფორე მიტროპოლიტის და ნიკიფორე ირბახიას ცხოვრების და მოქმედების პირობები და ვითარება ერთმანერთს წააგვანან. მხოლოდ აქ, ჩვენის ისტორიის ცოდნით, ნიკიფორე მიტროპოლიტს, თეიმურაზ მეფისგან მარტოდ რუსეთში ვხედავთ ელჩათ გაგზავნილს და შარდენის დასახელებული ნიკიფორე ირბახია კი ევროპის სახელმწიფოებშიაც მრავალ გზის ყოფილა. ის კი სჩანს, რომ შარდენისაგან აღნიშნული ნიკიფორე ირბახი ერთხელ თეიმურაზ მეფეს ევროპაშიაც გაუგზავნია ელჩათ. განსხვავება აქ იმაშია, რომ შარდენის ნიკიფორე ირბახი 60 წლისა 1672 წ. უნდა იყოს და თეიმურაზ მეფის ნიკიფორე არქიმანდრიტი კი 1640 წ. არა ნაკლებ 70 წლის იქმნებოდა, მეორე თეიმურაზის ნიკიფორე მიტროპოლიტი მართლმადიდებელია, მკაცრი მფარველი მართლმადიდებლობის. შარდენის ნიკიფორე ირბახია კი პაპის ურბან VIII წინაშე, კათოლიკობას უერთდება, შემდეგ მართლაცა და ამ პირს კათოლიკობასთან სულიერად დაკავშირებულთაც ვხედავთ.

მე, აქ, როგორც ზემოთაც ვსთქვით, ნიკიფორე ირბახის ცნობებს განსაკუთრებითი ხისიათს არ ვაძლევ, ჩემი აღწერა როგორც ნიკიფორე ირბახის ცნობებს ეთანხმება, ისევე ნიკიფორე მიტროპოლიტის. მკითხველმა ამ აღწერით ორივე პირის ცხოვრება უნდა გაიცნას, ხოლო ამ ორივეს ცნობა კი ერთნაირს კრებულს წარმოადგენს. ჩვენ ასე ვარჩიეთ, რადგანაც ექვი გვაქვს, რომ ვაი თუ შარდენი სცდება, იქნება ნიკიფორე მიტროპოლიტს იგი არქიმანდრიტათ შეცდოლომით იხსენებს, ან ასე უნდა იყოს და ან ისე. ამას ჩვენ ის გარემოებაც გვაფიქრებინებს, რადგანაც ნიკიფორე ირბახი 1628 წ. რომში ყოფილა მისული, „კონგრეგაციისთვის“ თეიმურაზ მეფის თხოვნა მიუცია. მეფე „კონგრეგაციას“ სთხოვდა შემ-

დგეს: გთხოვთ მუხლს დადგმით, გევედრებით, ყურადღება მიაქციოთ ჩემს მუდარებას და შემავედროთ სპარსეთის შაჰს, რომ მე და ჩემს საქრისტიანო ქვეყანას თავი გამანებოს, მომასვენოს. მე სრული თანახმა ვარ რომთან დაკავშირების, კათოლიკის სარწმუნოების აღიარების, ჩემი თანხმობის შესახებ, მე გარდავეცი პირადათ ნიკიფორე ირბახს, თვით ეს გამოგიცხადებთ ყოველივეს, რომ სრული მორჩილი ვარ რომის წმინდა ტახტისა. დიახ, მეფე თეიმურაზის თანახმად, ნიკიფორესაც დაწვრილებით მოუხსენებია მეფეს განძრახვა კათოლიკობასთან დაკავშირების შესახებ. ამას გარდა, კარგათ უცნობებია საქართველოს მდგომარეობის ამბები, საკმარისად გადუშლია „კონგრეგაციისათვის“ საბრალო მდგომარეობა ქართველის ერის და ნაშეტურ კახეთის. პაპმ ურბან VIII დიდი ყურადღება მიაქცია ნიკიფორეს საუბარს. იგი, ვითარცა ქვეყანი დიპლომატი, ცნობილ იქმნა საქართველოს ელჩათ ვეროპის სახელმწიფოებთა წინაშე ოფიციალურად.

ნიკიფორე ირბახის თხოვნის შესახებ „კონგრეგაციას“ სჯა ჰქონია, სხდომებიც გაუმართავს. უკანასკნელს, ერთს კრებაზედ ნიკიფორე უცვნიათ საქართველოს მხრით ოფიციალურ პირად, ამიტომ მისთვის სინამდვილის მოწმობა მიუციათ, ქართველ მეფის ელჩათ უცვნიათ. მოწმობაში სწერია „ნიკიფორე ირბახი, ბერი წმიდის ვასილის კრებისა“. „კონგრეგაციის“ წერილი ნიკიფორე ირბახს საშუალებას აძლევდა, რომ ამას მთელს ევროპის საქრისტიანო სამეფოებში დაეცლო, იქ ენახა სამეფო პირნი და საქართველოს მდგომარეობის შესახებ ესაუბრნა და თან დახმარება და ყურადღების მიპყრობა დაეცალებინა. გარდა ასეთის მოწმობის „კონგრეგაციამ“ წერილები გაატანა ისპანიის და ნიაპოლის მეფეებთან, რათა მათ ნიკიფორე პატივით მიეღოთ, საქართველოს კანონიერს დიპლომატათ ეცნათ, ამის მუდარებისთვის ყურადღება მიექციათ. ნიკიფორემ მიმოვლო მთელი ევროპის სახელმწიფონი და ნიაპოლის და ისპანიის მეფეს საქართველოს შესახებ ესაუბ-

რა. მათ ნიკიფორეს მოხსენება დიდის პატივით მოისმინეს, ქართველთ მდგომარეობა და მეფის თხოვნა გაიცნეს, პასუხიც მისცეს მალე, შემდეგ აუწყეს.

ნიაპოლიის, ისპანიის და ზოგიც სხვა მეფენი, პირობას ვსდებთ ურთი-ერთ კავშირზედ, ხოლო ეს კავშირი არის იმის მიზეზი და ნიშანი, რომ ჩვენ განძ-ახვა გვაქვს ოსმალთა წინააღმდეგ ამხედრება, ომის დაწყება, ცხადი საქმეა, რომ ჩვენგან დაწყობილი საქმე თქვენს გარემოებაზედაც იქონიებს გავლენას, უეჭველია ჩვენ თათრებს საკმარისად შევაფერხებთ, ხოლო აქ ისიც საჭიროა, რომ თქვენც ჩვენი მხარე გეკავოთ, ჩვენ გაძლევთ პირობას, რომ თქვენი დამხმარე ვიქნებით, დახმარების შესახებ მათ სწორე სიტყვა მისცეს. ნიკიფორეც დაიმედებულია. ამ მეფეთა თათბირის შემდეგ ნიკიფორე მთელს ევროპის სახელმწიფო პირებს უცვნიათ საქართველოს ნამდვილ დესპანათ. ნიკიფორეს რომში მისვლა 1628 წ. ეკუთვნის ხოლო „კონგრეგაციას“ ამის თხოვნა 1628 წ., 20 ივნისს განუხილავს. ნიკიფორე, სადაც კი ყოფილა, ყველგან თავისებურათ უმოქმედნია, ნიკიფორეს მგზავრობის შემდეგ, საქართველო ევროპის მრავალ სამეფოთა წინაშე იქმნა ცნობილი. მრავალნი ჰკვირობდნენ ამ ერის შესახებ და არ იცოდნენ, რა ექმნათ, როგორ დახმარებოდნენ საქართველოს.

რომის „კონგრეგაციამ“ ნიკიფორეს ზოგიერთს ცნობებს სხვანაირის თვალთ შეხედა, თითქოს მას ექვიც დასწამეს, ამიტომ „კონგრეგაციამ“ ილერიაში და ვენეციაში მცხოვრებ სომხებს მიმართა და შეეკითხა სხვადასხვა ცნობებს საქართველოს შესახებ „კონგრეგაცია“ სომხებისაგან ელოდა ნიკიფორე ირბახის ცნობების დასაბუთებას, სინამდვილეს. სომხებმა „კონგრეგაციის“ თხოვნა შეიწყნარეს და საქართველოს და ქართველთ შესახებ სრულიად წინააღმდეგი ცნობები მისცეს. ამათ მოახსენეს, რომ სადაც „კონგრეგაციას“ საქართველო ეგულება, იქ სწორეთ სომხები სცხოვრებენო. ჩვენ იქ, არც ქართველებს ვიცნობთ და იგინი იქ არც ოდესმე ყოფილა-

ნო. ერთის სიტყვით, ნიკიფორეს ცნობები მათ სრულიად უარი ჰყვეს. მაინც „კონგრეგაცია“ სომხების უარ-ყოფას არ დაეთანხმა, იგინი სხვებსაც შეეკითხნენ, ნამეტურ იმ პირთა, ვისაც საქართველოში ემგზავრა, ან ამ ერის შესახებ რამე დაეწერა. ასევე ჰკითხეს პიეტრო დელა-ვალეს. დელა-ვალემ სომხების წინააღმდეგი ცნობები მოახსენა „კონგრეგაციას“, საქართველო მშვენივრათ აუნუსხა, ბევრი რამ აუწყა მის შინაგან და გარეგან საქმეებზედ, რამაც უფრო ცხადათ დაასაბუთეს ნიკიფორეს მოხსენება და წერილები.

შარდენის თქმით, ნიკიფორე საქართველოს საქმეებით იქამდე გატაცებული ყოფილა, რომ ქართველთ მეფის პირობის სისწორის დასამტკიცებლათ და საქმის სინამდვილისთვის, პაპის ურბან VIII წინაშე მას კათოლიკობაც მიუღია, რაც ცნობილ იქმნა ყველგან. ნიკიფორეს ასეთი საქციელი ჩვენ, ქართველთ მართოდ სარწმუნოებრივ საქმეთ არ მიგვაჩნია, მას წმინდა მოქალაქეობიერობებიც აკრავს გარს. კათოლიკობაში მწერლობისთვისაც მოუკიდნია ხელი. სხვათა შორის, „კონგრეგაციას“ ამის თაოსნობით გაუხსნია რომში ქართული სტამბა 1629 წ. ხუცური და ხედრული ასოების ყალიბების ჩამოსხმაში ამას დიდი შრომა აქვს მიღებულიო. პაულინის მიერ მაშინ ახლად შედგნილ „ქართული-იტალიური ლექსიკონიც“ ამას უსწორებია ბექდვის დროს, ასევე მარიოს მაჯის გრამატიკა და სხვანი, რაც კი იმ დროს, რომის ქართულს სტამბაში დაბეჭდილან. ქართული სტამბის სასარგებლოდ ნიკიფორეს შრომას მრავალნი მოიხსენებენ და სომხის ზოგიერთ მეისტორიენი ნიკიფორეს ქართველ გვარის კათოლიკეთ ასახელებენ.

როგორც ზემოთაც ვსთქვით, ნიკიფორეს, ქართულ ენის გარდა სხვა ენებზედაც უწერია. ქართულ ნაწერების ჩვენ არაფერი ცნობები გვაქვს, მაგრამ ეკვი მაინც არ უნდა, რომ მას ქართულს ენაზედ კი არ ემწერლოს. რაც შეეხება ევროპიულს ენაზედ საქართველოს შესახებ მწერლობას, ამას ცხა-

დათ ასაბუთებს შარდენი. მაგალითებრ, სადაც შარდენი ქართველთ სარწმუნოების და საეკლესიო საქმეებს აღწერს, იქ ეს ერთ ალაგას ქართველთ გაქრისტიანების და წმიდა ნინოს ისტორიასაც ეხება. წმ. ნინოს ცხოვრების ცნობებს ნიკიფორე ირბახის წიგნის ცნობებზედ ამყარებს და თავის მოსაზრების დასამტკიცებლათ ამბობს, რომ „ნიკიფორე ირბახის შერეუ წიგნის 34 თავშიაღ წმ. ნინოს შესახებ ასე სწერია“. „ჩვენთვის მარტო ესეც კმარა, რომ ნიკიფორე ირბახს რვა წიგნი დაუწერია. ვინ იცის, იქნება მეცხრეც ჰქონდა და მეათე წიგნიც. ან, ამ რვა წიგნს გარდა სხვა თხუზულებებიც. ყველაფერი შეიძლება ასეთი პირებისაგან. ფიქრი არ უნდა, რომ ნიკიფორეს ბევრი რამ ნაწერები ექმნებოდა დაწერილი და მასში საქართველოს შესახებ ძრიელ ბევრი ცნობებიც იქმნებოდა მოთავსებული. სანატრელია ამის შესახებ რამე ვიცოდეთ, მაგრამ ბევრი არაფერი სჩანს, ჟამთა ვითარებას ყველაფერი მხოლოდ ჩვენთვის დაუმაღავს.

ნიკიფორე ირბახის შრომათვე ითვლება ქართული ანბანის დაბეჭდვა რომში, ჩვენი მწიგნობრობის ისტორიაში ეს მაგალითი უპირველეს მაგალითად უნდა ჩაითვალოს, პირველად ირბახს შეუდგენია ქართული ანბანი და რომში დაუბეჭდიათ. ანბანის წიგნაკები საქართველოში გამოუგზავნიათ და ქართველებში დაურიგებიათ. ქართულ ანბანს გარდა მასვე დაუბეჭდია ქართულ-იტალიური ანბანის წიგნი და ლოცვები, ვგონებთ იმ დროის ქართველ კათოლიკეთათვის, ერთიც და მეორეც, რალა ფიქრი უნდა, რომ თავის დროის ქართველთ წინაშე დიდ მნიშვნელობას იქონიებდა, ვფიქრობთ, რომ შარიოს მაჯი, პაულინი და მრავალიც სხვანი იმ დროის ცნობილნი პირნი, რომელთაც რომის სტამბის გახსნაში დიდი მონაწილეობა მიიღეს, ყველა იგინი ნიკიფორე ირბახის გავლენის ქვეშ იქნებოდნენ. ეს მათ დიდს ხელმძღვანელობას გაუწევდა, ბევრს რამე ცნობებს შეატყობინებდა. მაინც სულ ასეთ პირთა შრომა უნდა მივიღოთ მის უმთავრეს საფუძვ-

ლათ, რომ საქართველომ XVII საუკუნეში, იტალიელთაგან ერთობ დიდი ყურადღება მიიპყრო თვისკენ, ძრიელ ბევრმა აიღო კალამი ხელში და საქართველოს, ქართველი ერის, ენის, სარწმუნოების შესახებაც სწერეს. რაც საქართველოს შესახებ XVII საუკუნეში წიგნები დაიწერა, მის შემდეგ იმოდოლა აღარა დაწერილა-რა, ეხლა კი იწერება, მაგრამ ისეთის მიმართვით კი არა, როგორც მაშინ. მაშინდელი მწერალთა მიმართულება სხვანაირი ყოფილა და ამ განსხვავებულ გზასვე ადგა ნიკიფორე იბრახიცი.

რომელიმე პირის ბიოგრაფია რომ დაიწეროს, იქ უსათუოდ უნდა დაინიშნოს აღწერილი პირის შთამომავალთ ცნობანი და ნამეტურ მშობელთა და ზოგი რამ წვრილმანი ცნობებიც, საუბედუროთ, ნიკიფორე იბრახის შესახებ ჩვენ ეს არ შეგვიძლიან, რადგანაც ჩვენ მის მშობელთა ვინაობის შესახებ სულ არა ვიცით-რა, და რაც ვიცით, ისიც საეკვოთ მიგვაჩნია. ქეშმარიტებით აქ მართლდ თვით ნიკიფორეს ცნობებია აღიარებული და ცნობილი. გარდა ბიოგრაფიულის ცნობებისა, არც ის ვიცით, თუ ეს პირი სად და როდის გარდაიცვალა. ამ პირის ცხოვრება ისეა არეულ-დარეული, რომ გარდა ელჩების, მწიგნობრობის, რომში ყოფნის და კათოლიკობის მიღების სხვა არაფერი სჩანს, ან ის, თუ მასზედ კათოლიკობამ როგორი გავლენა იქონია, ან იგი კათოლიკობაში როგორ მოქმედებდა. ფიქრი გვაქვს, იქმნება ამაზედ რომში ცნობები იქმნეს დატოვებული. იმასაც ვიტყვით, რომ საქართველოშიაც შეიძლება იქმნეს რამე დატოვებული. თეიმურაზ მეფის დროის ნიკიფორე მიტროპოლიტი თუ ის პირია, რომელსაც შარდენი მოიხსენებს და რომელიც 1672 წ. ცოცხალია, მაშინ ისიც უნდა ვიფიქროთ, რომ უკანასკნელ ნიკიფორე ისევ თავის გზაზედ დამდგარა, მაგრამ ამის სინამდვილეს არღვევს ის გარემოება, რომ შარდენი ნიკიფორეს 1672 წ. აბატათ, არქიმანდრიტათ მოიხსენებს და თეიმურაზ მეფის ნიკიფორე კი თვით 1630 წ. უკვე მიტროპოლიტათ

არის კურთხეული. მაინც, როგორც ერთია ჩვენთვის საყუ-
რადღებო, ისევე მეორე, ერთი და მეორეც საკმარისად სა-
ყურადღებოა არიან ჩვენს ისტორიაში. კარგად სჩანს, რომ
რომის „კონგრეგაციის“ წინაშე, საქართველოს ერის გაცნო-
ბის საძირკველი პირველად თითქმის ამ ნიკიფორეს ჩაუყრია
და მოუშზადებია. ამის იქ ყოფნის და ხელმძღვანელობის შე-
მდეგ რომში ქართველ კათოლიკეთაც ხშირად უმგზავრნიათ.
გარდა მგზავრობისა, „კონგრეგაციის“ სკოლაში ქართველ კა-
თოლიკეთ შეიღებს სწავლაც დაუწყებიათ. აღ. ხახანაშვილის
გამოანგარიშებით, 1633—1753 წლამდე, სულ 27 ქართველ
კათოლიკეთა შეიღებს მიუღიათ სწავლა. რალა ფიქრი უნდა,
რომ ყველა ესენი სასულიერო პირებათ მოემზადებოდნენ.
სამეგრელოს მთავრებს რომის პაპებისთვის, სხვადასხვა დროს
მეგრელთა ყმათა შეიღების საჩუქრებიც კი უგზავნიათ, რო-
მელთაც იქ კათოლიკობას უკავშირებდნენ და მერე „პროპა-
განდის“ სასწავლებელში აძლევდნენ მოწაფეთ. ნათლათ და
კარგათ სჩანს, რომ ნიკიფორე ირბახის შემდეგ, საქართვე-
ლოს მეფეთ, მთავართა, ქართველ კათოლიკეთა და რომის „კო-
ნგრეგაციის“ შორის დაახლოვებული მიწერ-მოწერა დაწყობი-
ლა, ხშირი წასვლა ქართველთა რომში, იქ ყოფნა, კათოლი-
კობასთან დაკავშირება, თვალის გახილება, მერე შინ დაბრუ-
ნება. ასევე რომიდან იწყეს საქართველოში ხშირად მოძღვარ-
შქადაგებელთ გამოგზავნა, ნამეტურ რომელთაც ერთობ დი-
დი გავლენა ჰქონდათ ქართველებზედ. ამაზედ იხილეთ მ. თა-
მარაშვილის შრომა.

მამა იოანე გარსევანიშვილი.

მამა ივანე გარსევანიშვილს ასე მოიხსენებენ:—„ტერ-იო-
ანე გარსევანიშვილი“, ე. ი. ეს ყოფილა სომხის კათოლიკეთ
ხუცესი. იგი ყოფილა შავშელი, სოფ. ოქრობაგეთელი, სა-
დაც დღეს სომეხ-კათოლიკეთ და გრიგორიანებთ შორის ქა-
რთული ენა დამხოზილია, თუმცა გრიგორიანებიც ქართველი

ტომისანი არიან. ჟამთა ვითარების მეოხებით, ძველადვე მიიღეს გრიგორიანობა და მის მეოხებით ქართული ენაც დაკარგეს, მამა ივანე რომ ქართველი გვარის ყოფილა, ამას მისი გვარიც ამტკიცებს, გარსევანაშვილები, ვგონებთ ქართველები არიან და არა სომხები. გარსევანაშვილი ალექსანდრე ღღეს ქართულ მწერლობასა და საზოგადოებაში ცნობილი პირია.

თავის დროის კვალად, მამა ივანე გამოჩენილი მღვდელი ყოფილა. სჩანს, ამის დროს, ოქრობაგეთელნი ჯერეთ ისევ ქართულს ენაზედ ლაპარაკობდნენ. ასევე იქმნებოდა სხვა სოფლებშიაც. 1779 წ., 5 თებერვალს, ივანე მოძღვარი მოუწამლავთ ოქრობაგეთელ სომხებს. მოწამლვით გარდაცვლილა, მიზეზი მოწამლვის, სარწმუნოების მტრობა არის. ასე მოწამლვა მათ ხელობათ იყო გამხდარი, ვინც კი გრიგორიანთ ბრძანებას არ დაემორჩილებოდა, ან მათთან საიდუმლოთ კავშირს არ დაიკერდა, იმას აუცილებლათ სიკვდილი ელოდა მოწამლვით. გარსევანაშვილების კათოლიკობასთან დაკავშირება XVII საუკუნის ნახევარს ეკუთვნის.

მამა იაკობ საბაშვილი, ბაროზი.

საბა—ხომ მოგეხსენებათ, რომ ქართული სახელია. სიტყვა საბადგან არის წარმომდგარი საბაშვილი. ღღეს საბაშვილები საბაევთ იწოდებიან. საბაშვილების კათოლიკობასთან დაკავშირება XVII საუკუნის ბოლოს ეკუთვნის. საბაშვილები ძველადგანვე ყოფილან წარმატების გზაზედ დამდგარნი. ზოგნი ამათგანი ვაქრობასაც გაჰყოლიან. ამიტომ, იგინი ახალციხილამ ოსმალეთშიაც მგზავრობდნენ, იქ ვაქრობა ჰქონდათ გამართული. ორი საბაშვილნი XVIII საუკ. ნახევარს, ახალციხის იოანე ნათლისმცემლის ტაძარს ხუცურს სახარებას სწირავენ და სხვა რამ ნივთებს.

იაკობი საბაშვილი თავის დროის კვალად წარჩინებული მოძღვარი ყოფილა. ქართული მწიგნობარი, ქართული ენით მოსაუბრე, მრევლში კარგის, სუფთა ქართულის ენით მოქადაგე, მასთან მფარველი ყველა უძლურის და გვემულის. 1760 წლებში, ეს მოძღვარი თბილისში ყოფილა ახალციხიდან გადმოსული, მეფე ერეკლესთან საქმე ჰქონია. თფილისის კათოლიკეების ეკლესიაში მამა საბაშვილს რამდენ გზისმე უქადაგნია ერთს ქადაგებაში შეხებია საქართველოს, უქადაგნია მეფე ერეკლეს გმირობაზე, ქადაგებით მეფისთვის დაუვედრებია სამცხის ოსმალთაგან აღება, ახალციხეში ქართველთ განმტკიცება. ქართველთ ძლიერება აუცილებლად ითხოვს ახალციხის დაბრუნებასაო. გაბედეთ მეფეო, ოსმალთან ომი, ღმერთი მოგცემთ ძალას, მხედრობას გაგიძლიერებთ, ახალციხე და მის მიდამოებს აიღებთ, ჩვენც, ქართველ კათოლიკენი სულით, გულით და ქონებით მთლათ მოგეხმარებით და დიდს სამსახურს გაგიწევთო. მევეს ძრიელ მოსწონებია ამ მოძღვრის ქადაგება. სასახლეში მიუწვევია, მადლობა უთქვამს, სადილი მიუერთმევია და მასთან საჩუქარიც უბოძებია. მამა საბაშვილი თფილისიდან გორს დაბრუნებულია და გორიდან, ახალციხეს. იგი გარდაიცვალა 1773 წ. ახალციხეს. მის ქადაგების წიგნები ადრე მრავლად ყოფილა, დღეს კი აღარსად რა სჩანს. ქადაგების გარდა სხვადასხვა ისტორიული წერილები და წიგნებიც უთარგმნია და უწერია. არ ვიცი ქეშმარიტად, თუ დღევანდელ საბაშვილებში ხსენებულ მათ წინაპართ რამე ნაწერები დაშთენილა თუ არა, საუკრადლებოა რომ არ დაიკარგენ, რადგანაც ასეთ მოძღვართა ნაწერები სულ უცხო და ჩვენთვის უცნობ ცნობებს იძლევიან ოსმალეთის საქართველოს შესახებ და ნამეტურ ოსმალთ გამგეობაზე. საბაშვილის სახლიკაცებთა შთამომავალნი დღეს მცირედ ქ. ქუთაისს და ბათუმს სცხოვრებენ, ერთს კარგი სავაქრო ფირმაც აქვს, სარწმუნოებით ქართველ კათოლიკს ნიკოლოზ საბაშვილს.

მღვდ. ანტონ ხუციშვილი.

ამათი ძველი გვარი გოდებაძეა, შემდეგ ხუციშვილი-უკანასკნელ სომეხთ გავლენის მეოხებით ხუციანცათ წოდებული. რომში ნასწავლი, შთამომავლობით ქართველი. 1811 წ. რუსებს ჯავახეთი აუღიათ, მერე დაბრუნებულან უკანვე. ხიზაბავრელები დიდს უბედურებაში ჩაყარდნილან, ოსმალებს უტანჯნიათ, ტყვენი უტაცნიათ და უსყიდნიათ. ქვრივ-ობლებიც არ უსვენებიათ. ამათ წინააღმდეგ ანტონ ხუციშვილი დამდგარა. ამას თავის საფასით უთავისუფლებია ტყვენი, დახმარება უძლევია ქვრივ-ობერთათვის. ერთს წერილში აი რას სწერს ანტონ ხუციშვილი:

— „დივანაში წაველ ფულის მოსაგრობელად, რომ ჩემი ვალები გადამესანა. მოვაგროვე, წამოველ, წამოვიდე, მაგრამ მაჭახლელებმა გამტარცვეს, კინაღამ მომკლეს, მერე ფსიკიურელებს წაგართმევინე“. სოფ. ფხიკიური შავშეთს სძევს. იქ ქართველი კათოლიკენი სცხოვრებენ, ხოლო დღეს, ტომით და ენით გასომხებულნი, მათი ტიპიური შეხედულებაც კარგათ ამტკიცებს ქართველ მოდგმას, მაგრამ სომხათ ითვლებიან. 182 წ. ეს ეს მოძღვარი ახალციხელ ვაჟრებს ინდოეთში გაჰყოლია სამგზავროთ, იქ კარგა ხანს სცხოვრებდა, მერე მობრუნდა და საქართველოში სცხოვრობდა, იყო ქართული ენის მომხრე, დიდი მეგობარი პ. შაჰყულიანის, მწიგნობრობასაც მისდევდა, ქართულს ენაზე სთარგმნიდა და სწერდა. ამაზედ აი რასა სწერს ვინმე მესხი:— „ანტონ ხუციშვილს გადაწერილი აქვს შაჰყულიანის ეკკლესიის ცხოვრება და ქადაგებები. გარდა ამისა, მთელი ძველი აღთქმა ბიბლიისა ხუცურიდგან მხედრულად და ორი თომა კემფელი, 60 ღვთის მშობლის, 120 სასწაულის წიგნი, 40 ეფიმვერდის მრავალი, 100 ლოცვის წიგნი, და სხვა მშვენიერი ყვავილების ამოჭრაც სკოდნია ხეზედ და მით უბეჭდია წიგნები. ყვავილების მხატვრობაც იცოდა, დიდი ენაპირიანი იყო, ბევრი ქართველი ტყვეები უხსნია ლე-

კებისაგან ხიზაბავრელების საშუალებით. გარდაიცვალა 1859 წ. ანტონ ხუციშვილს ქუთაისშიაც უმღვდელია. ეს იქ ყოფილა XVIII საუკუნის დამლევს, როცა იმერეთის და ქართლის სამეფოც მკვიდრს საძირკველზედ არსებობდა. ამ პირს ქუთაისში ყოფნის დროს გაღუწერია ერთი ქართული ხელთ-ნაწერი, მღვთის მეტყველება, რომელ ხელთ-ნაწერსაც შემდეგი წარწერა აქვს ან. ხუციშვილისა:

„მონამ ღვთისაგან მოსავმან ჯვარის ცხოვლისმან, მე ხიზაბავრელმან ხუციანთ ასაძე ანტონმა, ოდესც ვიხილე ესე წიგნი ღვთის მეტყველება, აღმეძრა სიუვარული, რათამცა აღვწერო და გვაღადაც აღვასრულე ნატურა და წადილი ჩემი, ამ საღმრთო წიგნის მღვთის მეტყველებისა. მთავრობისა ჰიოს მეშვიდის, რომის ჰაჰის და სასწავლოს შინა ზატრი ელერინესისა, მეფობისა შინა სოლომონ არჩილიანისა, წელსა მაცხოვრისასა 1800 წ., ენკენისთვის 15, ქუთაისსა შინა“. მშვენიერის ნუსხურის ხელით არის ნაწერი, ვრცელი ტომია.

ხიზაბავრის, ან. ხუციშვილის სახლის კაცებს აქვსთ ერთი ხელთ-ნაწერი, მისი თარგმანი, რომელსაც აქვს მთარგმნელის წინა სიტყვაობა და მღ. ივანე გვარამაძისაგან ქებათ მი-ნაწერი წარწერა მოძღვარის ანტონ ხუციშვილის შესახებ. აქ ეს ჩვენ. მოგვყავს, რათა ამით ცნობილ იქმნას მთარგმნელის ქართული ენის ცოდნის წესი და რიგი.

წინა თქმულთა მოთარგმნისა.

„თუმცა გამოუთქმელ და გამოუკვლეველ არიან საკვირველებანი, გინა სასწაულნი და მადლნი უღ წმიდა ღვთის ქაღწულისანი, ქმნულნი კაცთა ნათესავთა ზედა, ვა აღმოვიკითხამთ მოთხრობის წიგნთა და ვისმენთ მღვდის, კარნა ჩვენ ვინებუთ მცირესა მას წიგნაკს შემოკრება მხოლოდ სამ გზის ორმოტეულისა, ვცდისიც სასწაულთა მისთა, რომ მხურვალეთა მისთა მათი წაითხვითა ზედ მიწვენილ იქმნენ მისი სახიერებისა.

და სიუვარულისა, რელი აქუს კაცთა ნათესავთა მხოლოდ და

მით უმეტეს აღენთნენ სიყვარულსა და მსახურებასა მისსა ზა და უმეტესი მსურველებით დადგნენ ღოგვად მისა მხოლოდ და თქვან სეგრადე და გვირგვინი მისი“.....

გვედრები გულხმეირად აღმოკითხვასა მათსა და სიმ-
შვიდით ფიქრის ლოცვისა, გამოღებითა მუნით რამე სული-
ერი ზრახვასა, როგორც რომ თვითეული მოთხრობებისა სწე-
რია შემოკლებული სულიერი ნაყოფი. რამე. რლი მართ-
ლად უ ვრ ღირს არს იმ ფერად იქმნას, შეერაცხების მათ,
ნამეტნავად უგუნურთ გვამთა, ფიქრის ლოცვის ადგილსა ას-
რე, რომ უგუნური უმეტესად მაგალითებით შეგულიანდე-
ბიან კეთილსა, ვირემც წათ დაქვრეტილი სიტყვებითა.

ამისთვის-ღა ვიშრომეო შემოყრება მოთხრობათა ამათა,
რათა მშობელთა ნაცვლად ზღაპართ მოთხრობისა შვილთა
თვისთა და მოყვასმან მოყვასსა უმეტესად ყრმათა ურთი-ერთს
მიუთხრიან სასწაულნი ღსა და დედისა მისისა.

ხოლო ყოველმან ვინმემან სიყრმესა თვისსა, დაიბეჭდოს
იგინი თვის გონებაში და შედგინებითად იყოს უმეტესად ღის
მსახურ და მხურვალე ღს მშობელი წა ქალწულისა. მხო-
ლოთ, რლ არს დედა ყლთა მადლითა, და რომ ესე წიგნი
ვჰყავთ ნამეტნავთ გლეხთათვის შესაგულიანებლად მათ მხუ-
რვალეებასა ზა ღს მშობელისა წირ ქალწულისა, ამისთვის
ვეცადეთ ადვილ შეიტყვის თხზულობითა ახლოს გლეხურის
განწყობა მისი.

ხოლო თუ ვინაით შევკრიბეთ და ნამეტნავად აღმოვარ-
ჩიეთ მოთხრობანი ესე სასწაულთანი, ვიტყვი, რომ ვქმენით
იგი წერილთაგან ორთა ჩინებულთა მამათა მოქადაგეთა იესო-
სიანის რიგისაგანთასა ვა წერილ არს თვითეული სასწაულთ
მოთხრობის თავშიდა. პლი იგი არს მამა ალექსანდრე, ზედა
სახელით დიოტა დევნიანი, კაცი იგი სულის მოყვარული და
კეთილი და ფდ მხურვალე ყდ წა ღის მშობელი ქალწუ-
ლისა მრთ, რლსაცა აქუს ქმნილი პატრიოსანი წიგნი იგი,
რომელი იწოდების (ამ აღგას სომხურია) და ქართულად „მა-

გალითი სინანულის“. ხოლო მეორე იგი არს მამა გარლოს ზედ სახელთა ბოვიანი კაცი მკერ-მეტყველი და დიდი მოქა-დაგე, რელიცა რაჟსაც მოსთხრობს ყლს ქადაგების სახელ ქმნილ მიუთხრა ჰრომის ქალაქსა შა სასმენელად ერისა: (მხდოთხნი მოთხრობანი ავიღეთ სხუათა წერილთაგან, რელი იგი-ცა იჩვენების თვითეული თავების უწინარეს წერილთი შს). და ამათაცა რლნიც მოგვითხრობენ აულიათ დიდ-დიდთა მო-თხრობათაგან წა ჰრომის ეკლესიისაგან შეწყნარებულთასა, ვა სახელნიცა მათნი იჩვენებიან ყლთა სასწაულთა თავების თაესა მას შორის“.

მღვ. ანტონ აღუშოვი.

მამა ანტონ აღუშაშვილი თავის დროის კვალად შესანი-შნავი მოძღვარია, ახალციხელი, სწავლა კონსტანტინეოლს მიუღია, იქვე კურთხეულა მღვდლად. ძველადვე სომეხ-კათო-ლიკეთა გავლენის ქვეშ გაზრდილა, სომხის ტიბიკონზედვე მდგარა. ლათინურიც კარგათ სცოდნია. პირველად კონსტან-ტინეოლს უმღვდელია, შემდეგ ართვინს, ახალციხეს, ახალ-ციხის სოფლებს, შემდეგ ქუთაისს და გორსაც კი. ქუთაისს და გორს ლათინის წესზედ მდგარა. მამა ანტონი ქართული მწიგნობრობის მოყვარეც ყოფილა. 1826 წ., სომხის სამღვდ-ლოების წყალობით ესეც ჩავარდნილა ტყვეთ იმ მოძღვართ შორის, რომელნიც ოსმალოს მთაფრობისაგან იღვენებოდნენ, რადგანაც სომეხთ ეჩმიაძინისაგან ქრთამს იღებდნენ და სო-მეხთ ტიბიკონზედ მღვართ კათოლიკებს ძალას ატანდნენ, რომ გრიგორიანობას დაუკავშირდითო.

გორში მსახურების დროს, მამა ანტონს, ქართულს ენა-ზედ უთარგმნია წიგნი:—„ცხრა დღის ფიქრის ღონე“ კლემენ-ტე მამათ-მთავრის ცხოვრებისაზედა, აღიწერა ენგურელ (!) სტეფა-ნე ეპისკოპოზის ბაჭყალინისა ხელითა და დაასტამბებინა თვის შრომი-თა და ხარჯითა წელსა უფლისა 1796 წ., თვრამეტსა მხითარ აბ

ბაის სასტამბოში ეკლესიის ბრძანებითა და უფროსი ნებითა. დაიწყო წელსა უფლისა ქის 1823 აგ=ს 17 ქართულს ენასა ზედა ფრად კინი მღვდლისაგან ტერ სტეფანე აღმშანთისა გორის ქალაქში. და კ'დ სომხურის ენიდამ ქართულს ენასა ზედა გადმოთარგმნა კელ დაფარული უდიარსი მღვდელი ტერ ანტონ აღმშანთისა".

„სიქადულად კათოლიკე მსურვალეობით მსურველთ მკითხველთათვის და სასარგებლოდ სიცოცხლის გასწორებისა და ღვეწულებასში მოთმინების სწავლებისათვის, რომელთაც სულგრძელობით წამკითხველმან მიიღოს ეს ფერ მოთმინების მადლი, ამისათვის მოვიზიდო მე ქართულს ენაზედ გარდმოლება საერთო სიკეთისთვის და სასარგებლოდ მორწმუნეთა სულთათვის“.

„ღოცვები დღიურად“ ნერსეს სომეხთ კათოლიკოსისა თარგმანი სომხურიდან.

„ღოცვები დღიურად“, თარგმანი, ვრცელი წიგნია.

მამა ანტონ აღუშოვს ქართლსა, იმერეთსა და სამცხესათაბაგოს ბევრს სოფლებსა და ქალაქებშიაც უმსახურნია. უკანასკნელ სად გაატარა თავის სიცოცხლის დღენი, ამის ცნობები ჩვენ არ გვაქვს. ექვი არ უნდა, რომ ამ ანტონ აღუშოვის ცხოვრების და მოქმედების მეტად დიდი ზე გავლენა ექმნებოდა პეტრე აღუშოვზედაც, რომელიც გარდაიცვალა 1899 წ. და რომელიც ახალციხეში, ერთს საუკეთესო ქართველ კათოლიკეთა მოძღვრათ ითვლებოდა.

უწყიან, რომ თუმცა ანტონ აღუშოვი არ იყო დიდი ენერგიის მოძღვარი, არცაა ბევრი რამ უწყერია და დაუტოვებია ქართულს ენაზედ, მაგრამ იგი საყურადღებოა მით, რომ თუმც სომეხთ სამღვდელოთა გავლენის ქვეშ ტერ ანტონათ იწოდებოდა. მაინც, ამ წოდებასთან იგი თავის ვინაობას კი არ ჰკარგავდა, არსად თავს სომეხ კათოლიკედ არ მოიხსენებს, ყველგან თავის ვინაობა ქართველად მიაჩნია. ამ ქართული ენის

სასარგებლოდ, შეძლებისა და გვართაც შრომობს და ქართულს ენაზედ წიგნებსაც სთარგმნის და სწერს, რის უმეტესი ნაწილი ეამთა ვითარების მეოხებით აღრევე დაკარგულან. ჩვენდა საუბედუროთ, არ ვიცით ისიც, თუ მამა ანტონ აღუშოვმა სად გაატარა უკანასკნელი წელნი, სად აღესრულდა. მესხეთისა და ჯავახეთისაკენ კი არ უნდა მომხდარიყოს ეს, რადგანაც იქაურს კათოლიკეთა გარდაცვალებულთ მოძღვართ სი-აში ეს ჩვენ ვერსად ვპოვეთ.

სამწუხაროდ ამ მოძღვრის ცნობები დაკარგულა, თორემ ჩვენ დრომდე რომ მოელწიათ, მაშინ მათში ჩვენთვის ბევრი რამ ძვირფასი მასალები აღმოსჩდებოდნენ, ნამეტურ ქართულ ენის და ქართველ კათოლიკეთ გვაროვნების შესახებ. ეს მოძღვარი მოხუცებაში მყოფი კი უნდა გარდაცვლილიყოს, რადგანაც მღვდლად უკურთხებია XVIII საუკუნის ბოლოს. ასე რომ 1859 წ. როცა ეს გარდაიცვალა, მაშინ იგი უეჭველია, 85 წლისმეტი მაინც იქნებოდა. ამის მეგვარეები დღეს ხიზაბერას სცხოვრებენ. მის ნათესავთაც ირიცხებიან.

მღვდელი იოანე ღაზარიანი, ოცხელი

ლაზარაშვილები ჯავახეთის სოფ. ვარგავს სცხოვრებენ. ამ სოფელელი იყო „მტარგადის“ დამწერი იაკ. ლაზარაშვილი. ამათსავე სახლიკაცთაგანი უნდა იყოს მამა პავლე ლაზარიანი, ანუ ლაზარეშვილი. პავლე ლაზარეშვილი 1874 წ. მიიცვალა და სოფ. არლის ეკლესიის გვერდზე მარხია. ეს ივანე ლაზარიანი კი გვარად ოცხელი უნდა იყოს. მე კი შეცდომით ლაზარიანს ლაზარეშვილათ ვსთვლიდი.

ეს მამაიოანე ლაზარიანი ოცხელი სცხოვრებდა XVIII საუკუნეში. იგი XIX საუკუნესაც მოესწრა, აღიზარდა კონსტანტინეპოლს, შემდეგ იყო მხითარისტაშაიც. სომხური ენა და მწიგნობრობა კარგათ სცოდნია, სომხურ ენაზედ აღზრდილა და მომზადებულა, მღვდლათაც სომხურს ტიბიკონზედ უკურთხიათ. იგი რომშიაც ყოფილა და ლათინური ენაც სცოდნია.

დრო, მისი საქართველოში მოსვლის და მღვდლათ კუ-
რთხევის, ჩვენ არ ვიცით, იგი სამღვდელოს ხარისხით საქარ-
თველოში 1775 წლიდან ჩნდება. სად იყო პირველად
მღვდლათ, არც ესა სჩანს. 1780 წ. კი ახალციხის იოანე ნა-
თლის-მცემლის ეკლესიის მღვდლად სჩანს და იგი ამ წლი-
დან ქართულს ენაზედ ქადაგებასაც იწყებს. ქადაგებათა გა-
რდა, მას სხვა და სხვა წიგნებიც უწერია. ზოგი სომხურის
ენიდან უთარგმნია და ზოგიც ლათინურიდამ. საღმრთო ში-
ნაარსის წიგნებს გარდა, მას საქართველოს შესახებ სხვა და
სხვა წერილებიც უწერია. ნამეტურ სამცხე-საათაბაგოსი და
ახალციხის ფაშებზედ. საუბედუროდ, როგორც სხვა ბევრ ამ
გვარ მოძღვართა ნაწერებმა ვერ მოაღწიეს ჩვენს დრომდე,
ისევე ამის ნაწერებმა ვერ მოაღწია. მამა იოანე ლაზარიანს
ქადაგება კი ისე ყოფილა გავრცელებული, რომ მის ქადაგე-
ბის ჩვენ დრომდის ორმა ტომმა მოაღწია. ორივე ეს ტომები
დაცულია ახალციხეს იოანე ნათლის-მცემლის წიგნთ-საცავ-
ში. აი, ამ ქადაგებათა პირველი ტომის სათაური:—„წიგნი ქა-
დაგებისა, რომელსა შინა შეიცავს 24 მშვენიერი ქადაგებანი, სადი-
დებლად ღმრთისა და სასწავლოთა მორწმუნე სულებისა, აღწერილი
ვინმე მღვდლისაგან წელსა უფლისასა 1793-სა 26 სექტემბერს“. ორივე ტომი მშვენიერის ნუსხურის ხელით არის ნაწერი. ენაც
მშვენიერია, ქადაგებანიც თავ-თავის დროის დღეებს შესაფე-
რად არის შედგენილი და წარმოთქმული. პირველი ტომის პი-
რველს ფურცელზედ მოყვანილია შემდეგი ცნობა, რომელიც
დაუწერია მღვდელს იოანე ლაზარიანს, ეს ცნობა შეეხება
1795 წ. ქართველთ უბედურების ამბავს და ამიტომ ეს ცნო-
ბაც პირდაპირ მოგვყავს აქ.

„1795 წ. მოვიდა დიდის ჯარით აჰმად შაჰი, რომელსაც
უწოდებენ ხოჯა ხანსაც, ტფილისს ქადაქზედ, რომელშიაც შეუედ
იყო ირაკლი, რომელი ვერ დაუდგა წინა მათს ძადას, რისთვისაც
ამტყიცებდნენ, რომ ჭეოლეობდეს სამსი ათასი კაცი, რომელნი მა-
ჟიამობის თვის ნახევარიდამ ენკენისთვის ნახევარამდე სრულიად გაა-

მხრეს და გააფუჭეს ქაღაჩი ტუფისი, სრულიად დასწვა უოველნი ნაშენნი საედრებიტურთ და დაატევევნა. მრავალნი ამბობდნენ, კინადამ შეიდი ათასი, რაც მოეწონა მის უკეთურს თვალებსა, ქაღნი თუ რაღნი, ჭაბუკნი თუ ერმანი (აქ სიტყვა აღარ სჩანს) ღვთის რისხვა! ტერ იოანე ლაზარეანი“.

ეს მღვდელი, თავის თავს ოცხელათ აღიარებს. სჩანს, ოცხიდან ყოფილი, დღეს ოცხეში ქართველ კათოლიკეთ რიცხვი აღარ სჩანს, თუმცა შენიშნულია, რომ იმდენი ქართველ კათოლიკენი არსად ყოფილან, რამდენიც ოცხეს. მთელი ოცხის მცხოვრებნი კათოლიკობას აღიარებდაო. როგორც სჩანს, ოცხის კათოლიკობის უმეტესი ნაწილი ყარსის, არზრუმისაკენ, სტამბოლს, ტრაპიზონს და სხვა ასეთ ქალაქებისაკენ გარდასახლებულან. ოცხელთ ქართველთ კათოლიკეთ დამკრა, რომელსაც ჩვენ თამამად შეგვიძლიან რომ ოცხელთ ქართველი კათოლიკეთ პატარა ემიგრაცია უწოდოთ, უსათუოდ უნდა მომხდარიყოს 1769 წ., ანუ ასპინძის ომის შემდეგ, როცა ქართველ მართლ-მადიდებლების მსგავსად ქართველ გვარის კათოლიკენიც დიდს დევნას მიეცნენ და კათოლიკეთ მოძღვართ საქვეყნოთ აღეკრძალათ კათოლიკეთ სარწმუნოების ვრცელება.

ძველად, რომ ოცხე ქართველ კათოლიკობით სავსე ყოფილა. ამას ექვი არ უნდა, რადგანაც ეს დღეს მრავალთ მოხუცებულთ ქართველთ კათოლიკეთაც კარგათ ახსოვთ. იოანე ლაზარეანის—ოცხელის გარდაცვალება არ ვიცით როდის უნდა ყოფილიყოს. ერთ სიაში მოხსენებულია ამის გარდაცვალების წელნი ასე:— „30 იანვარს, 1837 წელსა მიიღვა ღმრთედი, ტერ იოანე, უფროსი“. ეს ცნობა თუ სწორეა, მაშ ჩვენ გვეცოდინება გარდაცვალების დრო. ერთმა გარდმოცა, რომ იოანე მღვდლის გვარი ოცხელიაო, დღევანდელი ოცხელები მისი მეგვარენი არიანო, ლაზარეშვილი კი არა, იგი ლაზარეანათ ირიცხებოდა, რადგანაც მხითარისტებში ყოფილა გავრდილი. ლაზარეს მონასტერშიო და შემდეგ „ლაზარეთაძეთა“

ბას¹ ეკუთვნოდაო. ჩვენ ამის თანახმა ვართ, ყოველს შემთხვევაში, ჩვენი ცნობები ცნობებათ დაშთება, იგი არავის რით აეწინაღმდეგება ქართველ კათოლიკეთა გვაროვნობის ისტორიის ცნობათა განსაზღვრაში. იოანეს გვარი თუ ოცხელია, ვიტყვით, რომ ლაზარეშვილიც კათოლიკეთ გვარია და ორივე ერთის მხრისანი. ასეა თუ ისე, ამით ვგონებ ბევრი არა წახდეს-რა. აქ აღსანიშნავი ერთი ის გახლავსთ და საყურადღებო, რომ ამოდონი მღვდლების რიცხვით, ამოდონი ქართული ხელთნაწერები უწერიათ, ქართულათ ჰქონიათ ქადაგება მრევლში და მათ ყოველთვის ქართული ენის მფარველნი ყოფილან. საყურადღებოა აგრეთვე ის გარემოება, რომ ეს მოძღვარნი, თუმცა სომხის ტიბიკონზედ სდგანან, თუმცა მხითარისტების გავლენის ქვეშ აღზრდილან, სომხის კათოლიკის ტიბიკონის წესით უკურთხებიან და სომხის კათოლიკეთ ტიბიკონზედ მდგარან და უმეტეს ლოცვებსაც სომხურათ ასრულებდნენ, მაგრამ რაც შეეხება თავიანთ თავის ვინაობის, არსად სომეხ კათოლიკეთ არ ახსენებენ, არამედ კათოლიკეთ. ესეც კიდევ ცხადათ მოწმობს და ამტკიცებს იმ გარემოებას, რომ ქართველთ კათოლიკეთ ძველადგანვე ჰქონიათ განმტკიცებული ის ნათელი ჰაზრები, რომ ისინი შთამომავლობით ქართველები ყოფილან. ეს რწმენა იმავე თავით კი შეურყევლად ყოფილა და შემდეგ კი ნელ-ნელა შემუსვრილა მათში, რამაც ჩანთქა ართვინის, არტაანის, ტრაპიზონის, კონსტანტინეპოლის და სხვა კუთხის მცხოვრებ ქართველ კათოლიკენი. ამ ოცხელის სახლიკაცთა შთამომავალნი, ქართველ კათოლიკენი დღეს კუთაისს და ბათუმსაც სცხოვრებენ. ქუთაისს, სათავად-აზნაურო სკოლის ინსპექტორი იოსებ ოცხელია და ქუთაისს და ბათუმში კაი ფირმის მქონე ვაქარ ძმანი ოცხელნი.

დვდელი ანტონ თუმანიშვილი.

XVIII საუკ. დასასრულს, ახალციხის კათოლიკეთ სამ-

დღეღლოთ წინაშე უკვე ნათლად დასაბუთდა, რომ ისინი შთამომავლობით ქართველის გვარისანი იყვნენ, საქართველოს შვილები, ქართულად მოსაუბრენი, ხოლო სარწმუნოებით სომეხთ კათოლიკეთ ტიბიკონზედ მდგარნი. სომეხთ კათოლიკეთ გავლენამ ამათ გვამში სასტიკათ აღმოეცემა ქართველ გვაროვნების ოცნებები, ამ გარემოებას ოსმალთაგან ქართველთ დევნაც ეხმარებოდა, საქმე ისე მოეწყო, რომ XIX საუკ. დასაწყისიდან, ახალციხეს, ქართველ კათოლიკეთ შორის, ქართული ენაც ისევე დაიწყებდა ამოვარდნას, როგორც ეს აოთენისკენ მოხდა და ამ ქალაქს იქით მდებარე სხვა და სხვა სოფლებში, სადაც მთლათ ქართველ გვარის კათოლიკენი სახლობენ, ხოლო დროის და სომეხთ მეოხებით გადაგვარებულ-ჩაყლაპულნი. ასეთი გადაგვარებული ქართველნი თვით თფილისის მეფურნეებთ შორისაც კი მოიპოვებიან, რომელთა სახეც და ხასიათებიც ცხადათ ამტკიცებენ ჩვენს ჰაზრს, თვით ამათი გვარებიც კი დიდათ განსხვავდება ნამდვილს სომეხთა გვარისაგან. ძველად, ქართველ კათოლიკენი სახლობდნენ მრავლად თვით ტრაპიზონს, ირიზეს და მრავალ სხვა ასეთ ქალაქებში, სადაც მათ მთლათ დაკარგეს ქართული ენა და გვაროვნობის ხსოვნა.

ესევე შავი ზედი მოევლინებოდა ახალციხის და ახალქალაქის ქართველ კათოლიკებს, მაგრამ ამას წინ გადაეღობა ის გარემოება, რომ XVIII საუკ. ბოლოს, ახალციხელთ ქართველთ კათოლიკეთ შორის გამოჩნდნენ ისეთ კათოლიკეთ მოძღვარნი, რომელთაც თავიანთ გვარტომობას ნათელის თვალთ შეხედეს, უკუღმართ გარემოებას წინ გადაეღობნენ, ხელში კალამი დაიკავეს და ქართველ კათოლიკებში მტკიცე გვაროვნობის გზა გაარკვიეს. ერთ ასეთ მოძღვართაგანია ქართველთ კათოლიკეთ მოძღვარი ანტონ თუმანოვი, დროის მეოხებით სომეხთ კათოლიკეთ ტიბიკონზედ მდგარი და სომეხთაგან „ტერ ანტონ თუმანიანცათ“ წოდებული. ანტონ თუმანოვი სტამბოლს გაზრდილა, მერე ვენეტიკის მხითარის-

ტებში ყოფილა, შემდეგ პროპოგანდას. საღმრთო წერილს გარდა სხვა და სხვა ენებიც უსწავლია, შემდგომ მღვდლათ კურთხეულა და სტამბოლიდამ საქართველოში დაბრუნებულა. საქართველოში მოსულს ერთგულათ უღვაწ-უმსახურნია. პ. შაჰყულიანს დაახლოვებია და ერთად უმეცადინიათ, შემდგომ ამას ქართული წიგნობრობისთვისაც მიუყვია ხელი და სხვა და სხვა ენებიდამ წიგნებიც უთარგმნია. სხვათა შორის უთარგმნია შემდეგი, რომლის სათაურიც მომყავს აქვე:

„გონიერება სწავლის მოყვარე ყრმათა, გადმოღებული მამა მინას მოძღვრისაგან მეურნალობისა სომხურს ენასა ზედა მხითარაბების ძმათაგანის განსანათებლათ სომხის გვარისა, ოთხ ნაწილად განუფიქრებელი, ნაწილი მესამე, დასტამბული სომხურს ენასა ზედა გენეტოკსა შინა, მონასტერშიდ წმიდისა ღაზარესი, 1818 წ. შემდგომ სომხურის ენიდამ გარდმოღებული თარგმნებით ქართველთ მხედრულს ენასა ზედა ტერ ანტონ თუმანოვისაგან ახალციხელისა სამთციქულო მისი თნარისა გონიერების განსანათლავად ქართველთა ენათა მცოდნე ძმათათვის“. შემდეგ ფურცელზედ წიგნის წინასიტყვაობა მისდევს. მთარგმნელი ბოდიშს იხდის, რომ ეს წიგნი მდაბიურის გასაგების ენით ავწერეო. 250 გვ. მეტია.

ამ დროს, მღვდელი ანტონ თუმანოვი ყირიმში ყოფილა, იქ უმღვდლია. ერთ ალაგას სწერს, ქართული წიგნები რაც მაქანდა, მთლათ შინ დამრჩაო, ახალციხისკენ, აქ არაფერი წიგნები მაქვს, რომ მათის კითხვით ქართული ენის ხელოვნურათ ცოდნა მქონიყოვო. ამიტომ წიგნში შეიძლება ბევრი რამ შეცდომები შემეპარაო. მომიტევეთო. ყირიმის შემდეგ ასტრახანშიაც ყოფილა, შემდეგ უმგზავრია ყიზლარს, მოსდოკს, კავკავს და თფილისშიაც ყოფილა 1825 წლებში: ყველგან, მრევლში იგი ქართულის ენით საუბრობდა, ყველას აუწყებდა, რომ თქვენ ქართველ გვარის კათოლიკენი ხართ, თქვენი ბუნებითი ენა ქართული ენა არს, სომხობას მხოლოდ საეკლესიოს წიგნების მხრით ეკუთვნით. ამას ქადაგებდა იგი იმ მრევლში, სადაც ქართველ გვარის კათოლიკე

კენი იყვნენ, თორემ სომხის გვარის კათოლიკებთან მას საქმე არ ჰქონია. ერთ წირვაზედ ანტონ თუმანოვს თფილისის ეკლესიაშიაც უქადაგნია ქართველ კათოლიკეთა გვაროვნობის შესახებ, კათოლიკეთა ბუნებითი ენის შესახებ. ეს პირი დიდი თანამოაზრე ყოფილა პ. შაჰყულიანისა, კაი მეგობარი პ. ხარისჭირაშვილის და სხვათა იმ დროის მექართულე კათოლიკეთ მოძღვრების.

ეს მოძღვარი თავის ჰაზრებზედ რწმუნებული ყოფილა და ამიტომაც უთარგმნია მას ქართულს ენაზედ სხვა და სხვა წიგნები, ვრცელი ტომები, უფრო ზნეობრივის შინაარსის. რასაკვირველია, თანამემამულე ქართველ გვარის კათოლიკეთათვის, რომელთა ენის სიყვარული მას პატარაობიდანვე ჰქონია განღვიძებული. ამ მოძღვარს ქართულს ენაზედ მრავალი თარგმანი დაუთენია, თვით დიდი სურვილი ჰქონია დასტამბვის, მაგრამ ამას იგი ვერ მოსწრებია. მის სიკვდილის შემდეგ მისი ნაწერები გაბნეულა მის ნათესავებთ შორის თფილისს, ქუთაისს, გორს, ახალციხეს, ოზურგეთს და ბათუმს.

სხვა ცნობები ამ მოძღვრისა ჩვენთვის უცნობია, უკანასკნელ იგი ქუთაისსაც სცხოვრებდა, შემდგომ ახალციხეს. გარდაცვალება მიეწერება 1860 წლებს. საკითხ კითხვით მიგვაჩნია ახლა აქ ერთი ის, თუ საქართველოში, ქართველთა კათოლიკეთ შორის არ იყვნენ ქართველ გვარის კათოლიკენი და ქართულს ენაზედ მოსაუბრენი, მაშინ ვისთვის და რისთვის იწუხებდა თავს ეს მოძღვარი და ვრცელს ტომებს თარგმნიდა სომხურის ენიდან ქართულ ენაზედ, ვინ ატანდა მას ძალას, რომ თავის ძმათა და დათა სასარგებლოთ სომხურის და სხვა ენებიდან ქართულს ენაზედ წიგნებს სთარგმნიდა. არაფერ, მან იცოდა, რომ საქართველოში კათოლიკეთ შორის მრავლად იყვნენ ქართველ გვარის კათოლიკენი. ქართულს ენაზედ მოსაუბრენი და მიტომაც სთარგმნიდა სხვა და სხვა წიგნებს. იგინი რომ ქართველები არ ყოფილიყვნენ და მათი დედა-ენაც სხვა ყოფილიყო, თუნდ სომხური, მაშინ

სომეხთათვის სომხურის ენიდამ ქართულს ენაზედ სიტყვასაც არ გადმოსთარგმნიდნენ ისევე, როგორც ამას სომეხ გრიგორიანთ მოძღვარნი ჩადიოდნენ და ჩადიან კიდევ, რადგანაც მათ დაეინებით სწამთ, რომ ქართლის ყველა სომეხნი, რომელნიც კი ქართულს ენაზედ საუბრობენ, რომ ისინი სომხის გვარს ეკუთვნიან, ესენი მათ არამც თუ წიგნებს უთარგმნიან, არამედ ქართულს ენაზედ ლაპარაკსაც უკრძალავენ და საიდუმლოთ ქართულ ლაპარაკს ტლანქ ენას აღარებენ. მათის ფიქრით, დიდი ცოდვა არის, რომ მრევლს არამც თუ სომხურის ენიდამ ნათარგმნი წიგნები მიაწოდონ, არამედ ქართულათ ხმაც კი გასცენ. თუ ამათში ასე გახლავსთ, მაშინ სომხის გვარის კათოლიკის მღვდლებს რაღა დაუშლიდათ, ამისთვის ვინ ატანდა მათ ძალას, რომ სომხის გვაროვნობას გაქცეოდნენ, მათ ენას და ქართულ ენას და საქართველოს მიჰყედლებოდნენ, ამას მათთვის რა ანგარიში უნდა ჰქონოდა, რა საფუძველი, რა მიმართვა და კავშირი. ამას საღი ლოლიკით დაკვირვება აგვიხსნის, იგი მოგვცემს პასუხს. ჩვენი სჯა რა საჭიროა, თვით საქმენი და ცნობები უფრო კარგათ ასაბუთებენ. ავიღოთ თუნდა ის მაგალითები, რომ სომხის გრიგორიანთ ხუცებს სომხურის ენიდამ ქართულს ენაზედ არამც თუ წიგნები უთარგმნიათ და უბეჭდავთ, არამედ იგინი სომხურ ლოცვებს ქართულის ანბანით სწერდნენ და ამ ოსტატობით ავრცელებდნენ სომხურ ენას, სომხის გვარის კათოლიკეთ მღვდლებს რაღა დაუშლიდათ, რომ მართლადა და ესენი სომხის გვარისანი იყვნენ, განა ესენი კი არ შეუდგებოდნენ ცნობილ ოსტატობას, ვინემც თავს იტყენდნენ და ქართველთათვის წიგნებს სიარგმნიდნენ, ამის ნაცვლად სომხური ენის გავრცელებას-ლაღადებას მრევლში უფრო აღვიღად შეასრულებდნენ, ვეება ვრცელ ტომების თარგმანზედ თავს არ შეიწუხებდნენ, ტვინს არ დაღალავდნენ. მათ ნათლათ სწამდათ მრევლის ქართველ გვაროვნობა და მიტომაც შრომობდნენ მრევლის სამშობლო ენაზედ. მოძღვარნი იმა

ზედაც უკმაყოფილონი იყვნენ, რომ მათ ვენეციის და ვენის მხითარისტები პატარაობიდანვე აწვეთებდნენ ყურებში წინააღმდეგს, ცრუ-ტყუილს ცნობებს, რომ ვითომც ისინი სომხის გვარის კათოლიკენი იყვნენ, ხოლო ქართულ ენაზედ მოსაუბრენი. აი, ასეთი სიცრუით სავსე ძალდატანება უფრო ჰბადავდა ხსენებულს მოძღვრებში გვარტომობაზედ სწორე, ნათელ შეხედულებას და მიტომ იღვწოდნენ მრევლის დედების სასარგებლოდ. ასეა საქმე, მაგრამ სარუხანოვები და ბაბახანოვები ჩვენ არ გვკითხავენ, მათ ჭეშმარიტ ცნობებთან საქმე არა აქვს, იგინი ერთი კალმის მოსმით არამც თუ მართლად ქართველ გვაროვნობის კათოლიკებს, არამედ თვით ქართველთ და საქართველოსაც აქრობენ.

ნეტავი წამოაყენა საფლავიდან მოძღვარი ანტონ თუმანოვი, სომეხთ მხითარისტებთანგან ტერ ანტონათ წოდებული და გვაკითხვინა, რომ თუ ის შთამომავლობით სომხის გვარს ეკუთვნოდა, მისი მრევლიც სომეხ კათოლიკეთაგან შესდგებოდა. მაშინ განსვენებული რათ იცხვლებდა თავს და ისტორიულ წიგნებს გარდა თვით სჯულის წიგნებსაც კი სთარგმნიდა სომხურის ენიდან ქართულს ენაზედ. ხსენებულ მოძღვართ გაცოცხლება და მათგან პასუხის მოცემა არ შეიძლება, თორემ მაშინ ვთხოვდით ჩვენთ მულაპავებთა და მოკამათეთა საქმეებს და სჯას. მაინც, ყლაპია მოკამათეებს თავისი გააქვსთ და ქართველ გვარის კათოლიკეთაგან მრავლად აჩენენ ფლიდონიანცებს, მერაბიანცებს, საფარიანცებს, ფაფაზიანცებს და სხვა მრავალთ, რომელთაც ცრუ, ოსტატურის და მაწყევარის ცნობებით გულსა და სულს უხიბლავენ, იქით კათოლიკენი და აქეთ გრიგორიანები, თითქმის ფულით ყიდულობენ. ჩვენ, ქართველებს კი არც არა ფული გვაქვავია და არცარა ჩვენ ჩვენ ეროვნობის ცნობები. ჩვენ რითი რას შევიძლებთ, არაფრით ვერაფერს, „ოღონდ მამადგან დაშთომილა მამული ვსქამოთ და ჩვენთ მოყვასთა, ჩვენთ ნათესავთ ძმათ ცილი ვსწამოთ“ თორემ სხვა არაფერი გვინდა ამის მე-

ტი და მიტომაც გვიშვრებიან სხვები იმას, რაც ჩვენზედ ახია და მოსახდენი. აი კიდევ მაგალითი:

(მოძღვარა დამიტრა თუმანიშვილი) შესანიშნავი მოძღვარი იყო ქართველთა კათოლიკეთ, თავადის გვარს ეკუთვნოდა, იყო წრფელი ქართველი, ამან განაახლა თფილისის ქართველთა კათოლიკეთ ძველი ეკლესია, იგი შეამკო მრავალ ნაირად, ეკლესიის გვერდით ძველად არსებული სამრევლო სკოლაც გააფართოვა, მას მოუპოვა გაუმჯობესობის უფლება, გადააკეთა ორ-კლასიან სასწავლებლად, სადაც ვაჟები და ქალებიც სწავლობენ. იყო მოწაფეების დამხმარე, წყნარი მქადაგებელი. შეადგინა კათოლიკეთათვის „კატეხიზმოს“ წიგნი. თფილისის სომეხთა კათოლიკეებმა ცილი დასწამეს, რომ ვითომც იგი ეკლესიაში სომხურ ენას სდევნისო, ვითომც მან სომხური წიგნებიც დასწვა! ამის ცილი პირველად სომხურ გაზეთ „ნორდარში“ დასტამბეს, შემდეგ სხვაგანაც გადილეს. ამ უჯერო ცილს მოძღვარმა დიმიტრი თუმანიშვილმა ქართულად აგო პასუხი და „ივერია“-ში დაისტამბა. ცნობებით ამტყუნებდა ცილის მწამებელთა და ბოროტებას სწაჰებდა, რომ ცილს მწამებენ, ზე როგორ ვიკადრებდი, რომ სომხური წიგნები დამეწო, ან სომეხ კათოლიკენი ვდევნო, ამას, ჩვენ, ქართველნი კი არა ვართ ჩვეულნი და თვით სომხები კი მრავლად მისდევნ ასეთ საქმეებსაო. ამავე მოძღვარმა განავრცო შემდეგი ქეშმარიტი ცნობები კათოლიკეთ შორის:

თფილისი საქართველოს დედა ქალაქია, მას რუსეთი მფარველობს, ჩვენც ქართველები ვართ, ჩვენი დედა-ენაც ქართული ენა არის, ჩვენს გარდა, ამ ენაზედ მოსაუბრენი არიან ებრაელნი, ერმიანნი, მუსულმანი და სხვანიც მრავალნი. ერთი სიტყვით, თფილისში ყველამ იცის ქართული ენა, სახალხო ენათ ეს არის მიღებული, ამას გზასა და კვალს ვერავინ აუქცევს, ჩვენც ამ ქეშმარიტებას ვემსახურებით და ხალხს იმენით ვესაუბრებით, იმ ენით უქადაგებთ, რაც მათ პატარაობიდან შეუსწავლიათ, რაც მათ მამა-პაპათაგან ძუძუს წოვის

დროს რძესთან შესთვისებათ. რათ უნდა სწყინდესთ სომხებს ის, რომ ჩვენ ქრისტეს სწავლის მოძღვრებას ხალხს გასაგების ენით ვესაუბროთ. განა ეს საქციელი, ქართული ენით ქადაგება სომხებმა თავიანთ სამტროდ უნდა მიიღონ, აქ მტერობისა არაფერი სჩანს, აქ რა არის სამტროთ და დამამცირებელი. ვინც რომ საქართველოში არამც თუ მართოდ ქართველი კათოლიკენი არ არიან, არამედ თვით სომეხ-კათოლიკეებში და ნამეტურ მეფურნეებშიაც კი მრავლად მოიპოვებიან ისეთი სომეხ კათოლიკენი, რომელნიც ქართველ გვარს ეკუთვნიან, ზოლო დროის მეოხებით ძველადვე გადაგვარებულან, გასომხებულან.

რამდენიმე ხნის შემდეგ, დიმიტრი თუმანიშვილი ადესის ეკლესიაში გადიყვანეს მოძღვრად, იქ რამდენსამე ხანს დაშთა და ამ ხნის განმავლობაშიც მან მშვენიერად ისახელა თავი, იგი იქ აღმოჩნდა ისეთივე ადამიანად, როგორც საქართველოში იყო. მისი აღმატება და ქეშმარიტი გზა ნათლად გამოჩნდა იმ დროს, როცა იგი გარდაიცვალა. მთელმა ოდესის კათოლიკობამ მიაგო ჯეროვანი პატივი. იგი გარდაიცვალა 1896 წ. გვამი მისი მოასვენეს საქართველოში და დიდის პატივის ცემით ქუთაისს, კათოლიკეთ ეკლესიის გალავანში დაკრძალეს. განსვენებულის ცხოვრების ცნობები იმ დროის ქართულ გაზეთებში დაიბეჭდა და „კვალში“ კარგი წერილიც მოათავსეი.

დღეს, თფილისის ქართველთ კათოლიკეთ ეკლესიის მახლობლად თუ რამ არსებობს და მით კათოლიკეთ შეუძლონიც სარგებლობენ, ამის მიზეზი მხოლოდ პატრი დიმიტრი თუმანიშვილი გახლავსთ, რომელსაც და მართლაც შესტკივოდა გული არა მარტო ქართველ კათოლიკეთათვის, არამედ ყველასთვის, განურჩევლად გვაროვნობის და სარწმუნოებისა, ქართველთ კი, რასაკვირველია, უპირატესობას ანიჭებდა ყოველს შემთხვევაში, რადგანაც იგი ქართველი თავადის შვილის შთამომავალი იყო, მასთან ზრდილობიანი და ბრძენი,

თავის სამშობლო ქვეყნის მოყვარე და პატივის მცემელი, რაც ცხადი საქმეა, ამის მეოხებით მასში ეს ყოველთვისაც ასე იქმნებოდა ბუნებისაგან დანერგილი. ვინც უყვარდა მას, იგიც მასვე აღიღებდა და მის ბედნიერებას ნატრობდა. ეს რომ ასე არ იყოს, მაშინ ჩვენ წყალ წაღებული ვიქნებით. უცხონი ჩვენს გაქრობასა და შექმას იქადიან, ჩვენი თავადის შეიოვბიც ჩვენ გვმტრობენ, თავიანთ მამულებს სხვებზედ ჰყიდიან და მით ღატაკ ქართველ გლეხაკობასაც ღუპავენ და ანადგურებენ—თვითაც იღუპებიან. ამ გათახსირების დროს თითო-ორჯოდა ასეთი პირებიც რომ არ გვყვანდნენ, მაშინ თქვენი მტერი, რაც ჩვენ შავი ღლეები დაგვადგება. ეს მოძღვარი იქამდე პატივსაცემი პირი იყო, რომ როცა თფილისის კათოლიკეთ სკოლა გააუფრთოვა, იქ მასწავლებლად ვლადიმერ აღნიაშვილი მიიწვია. ვ. აღნიაშვილთან მას დიდი მეგობრული კავშირი ჰქონდა, რომლის მიზეზით მხოლოდ ქართული მამულის შეილობა ხდებოდა და სკოლის საქმეების კარგათ წაყვანა. ვ. აღნიაშვილი აღტაცებული იყო ამ მოძღვრის მამულის შეილობისაგან. ამავე მოძღვრის დროს, აქვე მსახურობდა იაკობ ლაზარეშვილი, ქართველ კათოლიკე, დრამა „მტარვალის“ დამწერი. ეს პირი თითქმის დიმიტრი თუმანიშვილმა დააყენა ფეხზედ და გაამაგრა. იაკობ ლაზარეშვილი დიდის პატივით და დიდის მამულის შეილობით იხსენიებოდა მამა დიმიტრის. როცა სომხურ გაზეთებში ცილი დასწამეს, სომხების მტრობა გამოაცხადეს, მაშინ ი. ლაზარეშვილი საშინლად აღელდა, არ იცოდა რა ექმნა და სთქვა, მართლაცა და ხშირად კაცს ასე გააფაცებენო. წარმოიდგინეთ თქვენ, თუ მამა დიმიტრი კათოლიკე სომხებს რა დახმარებას, რა მფარველობას უწევს და მის ნაცვლად ერთი უყურეთ, რას ავრცელებენ, რასა სწერენ. უნდა გითხრა, რომ ამაზე მეტი უსამართლობა არა იქნებარა.

თვითონ დ-მიტრი პატრი იყო წარმოსადგენი აღამიანი, მშვიდი, დინჯის ხასიათის მექონი და სრული მშვიდობა სი-

დარბაისლისა და კაცთ მოყვარეობისა. ღონ დიმიტრი თუმანიშვილის საქმიანობას და შრომას მალამოდ ევლინებოდა ჩვენის მამულისშვილის სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის დახმარება. ესენი ნათესავებიც არიან დედის მხრივ.

ქართველთ კათოლიკეთ მქადაგებელნი.

საქართველოს მცხოვრებთათვის რომის „კონგრეგაციას“ სამქადაგებლო ძმობათა გუნდი აღრიღჯანვე ჰქონდა დაუფდებულნი. ძმანი ყურადღებას აქცევდნენ იმ ქართველთა ცხოვრებას, რომელნიც უპატრონოთ იყვნენ და მათ ამიტომ გაათათრება მოელოდათ. გასათათრებლად ესენი არ უშვებდნენ და მათ ამიჯომ კათოლიკობას უნერგავდნენ გულში. უკანასკნელ გასათათრებელი ქართველნი რომის კათოლიკობას უკავშირდებოდნენ. ასეთ მქადაგებელთა რიცხვი საქართველოში ყოველთვის საკმარისი იყო, მხოლოდ დიდის რევოლუციის შემდეგიდამ მან კლება იწყო და დავრომილება. პაპის „კონგრეგაციას“ საქართველოში მქადაგებლების გზავნა დიდად უჭირდებოდა, თითო-ორალა მოძღვრებს კი გზავნიდნენ, რათა მათ ლათინის წეს-რიგით საქართველოში კათოლიკენი ემწესათ. მაინც XVIII საუკუნის ქართველთა სარწმუნოებრივი მდგომარეობა აღარ საჭიროებდა იმ გვართ მქადაგებელთ, რაც მათთვის XV—XVI და XVII საუკუნეში იყო საჭირო.

თუმცა ასე იყო საქმე, მაგრამ რომს არც ასეთ თავის გაჭირების დროს დაუვიწყნია საქართველო. რაკი მათ თავიანთი ტომის შთამომავალთა მქადაგებლების გამოგზავნა უძნელდებოდათ, ამიტომ მათ საქართველოს სომეხთ კათოლიკეთა ტიბიკონზედ ქართველ გვარის მღვდლებს მიმართეს და მათ დააველეს სამქადაგებლო ტვირთის კისრვა, ქართველებში მეცადინეობა და კათოლიკის სარწმუნოების მფარველობა. მაგალითებრ ასეთია 1796 წ. დანიშნულის ნარუჟანთ ტერ გრიჰორისა მისიონერათ და მეორე მღვდელი, ამავე გვარის ტერ

ანტონ ნარუჰანთი. როგორც სჩანს, ასეთ მღვდელთა სამქადაგებლო ძმობა პაპის ბრძანებით 1770 წლებს უნდა იყოს განწესებული. 1780 წ. და 1795 წ. უკვე სხვა და სხვა ძველს ქალაქებში ამ სამქადაგებლო ძმობის სახელწოდებაც მოიხსენება. ჩვენ ეს კითხვა მეტად საინტერესოდ მიგვაჩნია, რადგანაც საქართველოში სამქადაგებლო ნიადაგის განმტკიცება ქართველთა გვარის ძეთა შორის დიდ საქმეთ ჩაითვლებოდა. ცხადი საქმეა, რომ თვით ქართველთა შთამომავალთაგან უფრო მტკიცედ გაიდგავდა ფეხს ქადაგება, უფრო მტკიცე ნიადაგზედ დამყარდებოდა სამქადაგებლო მიმართულების დედა პაპრები.

ეს მოსაზრება ქეშმარიტებას არ არის მოკლებული, რაც ქართველთა შორის მქადაგებელთა გუნდი აღორძინებულა, მის შემდეგ ქადაგებასაც აუდგავს ფეხი და მქადაგებელთაგან ხშირად წარმოთქმულან ქადაგებანი.

უნდა მოგახსენოთ, რომ ლათინის პატრების ქადაგებანი ქართველთა წინაშე მეტად საყურადღებო სახელმძღვანელოთა შთებოდა, რადგანაც პატრები ხშირად სამეცნიერო კითხვებსაც ეხებოდნენ და მდაბიურათ მარტავდნენ. გარდა ამის, მოუთხრობდნენ საეკიმო ნაწილიდამაც, ევროპის ერთა ცხოვრების ცნობებს, მათს ცხოვრებას, აღებ-მიცემას, მრეწველობას, ხელოვნებას, საქალაქო წესს და მის დებულებას, სახელმწიფო წესებს, სახელმწიფოთა ვითარებას, სხვა და სხვა ტომთა სახელმწიფოებს, ხალხს, ქვეყანას და მის ავტარგიანობას. ამერიკის ხსენება საქართველოში ამათ შემოიტანეს და სიმინდის შემოღობის და გავრცელების ცნობაც ამათ შეეხება.

გარდა ასეთის სამეცნიერო საგნებისა, იგინივე ჰქადაგებენ ღრთიერთ სიყვარულს, უძლოურთ შებრალებას, მის პატივის ცემას, ერთმანერთის გაკირებაში მფარველობას და მრავალიც სხვას, რაც იმ დროის ქართველ კათოლიკობას და თვით ქართველთაც ნათელივით ეფინებოდა. ერთის სიტყვით, ამათი ქადაგება ყოველთვის გამცნებულს დარიგებათ შთებო-

და მრევლის წინაშე, სულ ასეთ ბრწყინვალე ქადაგებათა წყალობა გახლავსთ, რომ ქართველ კათოლიკენი ძველადგანვე დაადგინენ წარმატების გზას და ნათ თაჳიანთ ნაწარმოების შესაძენათ საქართველოდამ უცხო, შორს ქვეყნებშიაც კი იწყეს მგზავრობა. კათოლიკეთ პატრები ჩვენში გონებრივი ქადაგების მხრით უპირველესნი არიან, ხოლო ჩვენდასაუბედუროთ, მათმა გამცნებულ ქადაგებათა წიგნებმა ჩვენ დრომდე ვერ მოაღწიეს. დღეს, ჩვენ რაც ხელთა გვაქვს, აქ მხოლოდ იმას დავასახელებთ, რაც შეეხება პატრებისაგან აღორძინებულ ქართულ ქადაგებათა მდიდარ სკოლას, ამას კი ვერაფერ უარს ჰყოფს. მათში ყოველთვის იყვნენ ისეთ გამოჩენილ მქადაგებელ-მოძღვარნი, რომელნიც ქადაგებათა დედა-პაზრების სიმდიდრით ყოველთვის ნათლად ბრწყნავდნენ. ამის მაგალითს წარმოადგენს დღევანდელ მქადაგებელს პატრის ალფონს ხითარაშვილი, რომელიც მთელს საქართველოში ერთათ ერთ ნიჭიერ და შორს მხედველ მქადაგებლათ ითვლება.

პატრი ალფონს ხითარაშვილი.

პატრი ალფონს ხითარაშვილის მკვდრთაგანი გახლავსთ, გვარად ხითარაშვილია და თვითც რომს და ვენეციას გაზრდილა, დროის კვალად წარჩინებული მოძღვარია, წრფელი ქართველი, მაღულის შვილი, საქართველოს მოყვარე. ქართველი ერის ბედნიერების და წარმატების მნატვრელი. ეს ძვირფასი მოძღვარი ერთ დროს თფილისის კათოლიკეების ეკლესიაში მსახურობდა, სამსახური პას მრევლის წინაშე სანაქებოთ მიჰყვანდა. ამას გარდა, იგი ყოველს უქმე და კვირა დღეებს ქართულათ ქადაგებდა. ქადაგება მან მკვერმეტყველურის კილოთი იცოდა, ხმაც კარგი ჰქონდა, ქადაგების დროს ისეთ გრძნობაზედ მოდიოდა, რომ სამქმდაგებლო კილო, ანუ ქადაგების დედა პაზრები მას სრულიად გაიტაცებდა, შესანი-

შნავ სჯა იცოდა, ისე, რომ მაყურებელთა და მსმენელთაგან დიდს ყურადღებას იპყრობდა თვისკენ.

ყოველი ქადაგება მისი ამა თუ იმ საზოგადოებასაქმეს შეეხებოდა. საზოგადო კითხვებს და საყოველთაოდ კი ყოველი მისი სიტყვა სულ უძღურთ მფარველობის და დადასტოვების გარშემო ტრიალებდი. მისი ქადაგების ცნობა ისე იყო თვითლისში გავრცელებული, რომ მრავალნი ნატვრით ელოდნენ იმ დღეს, როცა კი აღფონსი იქადაგებდა. ეკლესიაში დიდძალი ხალხი ესწრებოდა, კათოლიკებს გარდა უმეტეს ქართველნი და სომეხნიც იყვნენ. ქალები ხომ რაღა დიდის სიამოვნებით ისმენდნენ. არ მახსოვს კარგათ, ერთი ქადაგების შინაარსი, მაგრამ როგორც მახსოვს, იმას მე აქ მოვიყვან. ამას მე მით უფრო ვსაქიროებ, რადგანაც დღემდე აღფონსის ქადაგებანი ერთად არ არის შეკრებილი, მის გამოცემა ფიქრათ არავის მოსვლია. აი ქადაგება, რომელიც მაშინვე იქმნა დაწერილი ქადაგებდნენ: — „საოცრება არის ჩვენი შეძლებული ხალხის შვილების საქმე.

ზოგიერთი ყმაწვილი კაცი, ვასიც გული და სული ია ვარდივით უნდა ყვავოდეს და ყველას ვარდის სუნათ უნდა ეფინებოდეს, ის მთელ დღეს ფაიტონით დასეირნობს, თვითონ სონსუსეს ან მონპლიზერს ზის, ქეიფობს და კარში კი მეფაიტონე უცდის. შემდეგ ქეიფის შინ მიდის, ფულს ხარჯავს ვინ იცის სადა და სად არა უბრალოდ. ასეთ პირთან რომ მივიდეს საწყალი და უთხრას: დღეს მე არაფერი მიჰამია და გვევდრები, ერთი ლუკმა პურის ფასი მაჩუქოთ. იგი არაფერს მისცემს. მასთან, რომ მივიდეს მოხუცი, გვემული, უძღური, საწყალი, სრულიად განწირული, ერთ ლუკმა პურის ფასის მთხოვნელნი... დაქვეითებულნი, მოწყალეების მომლოდენი! ამათაც კი გროშ, კაპიკს არ მისცემენ. ვაი მათ სიმდიდრეს, მათს აღამიანობას.

ასეთსავე გარემოებას წარმოადგენს ზოგი ერთი დიდკაცის ცოლების საქმეც. აი მაგალითებრ, აქ ჩემს წინაშეც, ეკ-

კლესიაში, ზოგი ერთი ისეთი ქალები მობრძანდებიან, რომელთაც ტანზედ ძვირფასი სამოსი ჰქონიათ. ამათ გვერდით, რომ საწყალი, ღატაკი კაცის ქალი იდგეს, ამან რა უნდა ქნას, ჩემს ქადაგებას უნდა უყუროს თუ მდიდართ მოართულ ქალების ტანთ საცმელს? რაღა ფიქრი უნდა, რომ მათ ტანთ საცმელს. კარგი არ არის, კარგი. ერთი უბრალო ხელკახო-ცის მაგიერ ძვირფას ბაღდადს ხმარობენ, სულ ძვირფას სამოსლებს, ვინ იცის რას არა, მაგრამ რაც უფრო ყველა ამაზედ ძვირფასია, რაც უფრო თვალ მარგალიტი სასიამოვნო, სუნელოვანი და კარგი, ბევრად ძვირფასი მათ ძვირფას ტანისამოსზედ, იმას კი ყურადღებას არ აქცევენ, ამას ზედაც არ უყურებენ. მერეთ, იცით რა არის ეს ძვირფასი საუნჯე ადამიანისა, ეს საუნჯე გახლავსთ საწყალი კაცის დახმარება, უძლურთ პატრონობა, დაცემულის ფეხზედ დაყენება და სხვა-ნიც მრავალი ამ გვარნი, რაც კაცის სულს ამაღლებს, აღიდებს, აძლიერებს, სამერმისოდ დიდის ბედნიერებით მოსავეს, ხალხშიაც დიდს ღირსებას ჰმატებს. აი, ყველაფერს ძვირფასს სამოსზედ ეს საწყალო დახმარება უფრო ძვირფასს სამკაულათ ჩაითვლება ყველგან.

ქადაგებანი არის ნამდვილი სიბრძნე და გონება, სანატრ-მოსასწავნი და მასთან ყველასთვის სახელმძღვანელო. ალფონსი მრავალწილის ღირსებით არის დაჯილდოვებული და მის ღირსებას ერთი ისიც შეადგენს, რომ მან მეტად კარგად იცის ყველა ხალხის ცხოვრება, ზნე, ხასიათი და მათი სულის მოძრაობა, ამიტომაც არს, რომ მისი ქადაგება ყველა მსმენელის სადიდებლათ ხდება. ეს გარემოება იქიდანაც კარგათ სჩანდა, რომ ოდესაც თფილისში განისმა, რომ ალფონსი გადადისო, მაშინ მთელი თფილისის ქართველობა გულის წყრომით აღივისო და აღარ იცოდნენ მწუხარებით, რა ეთქვათ და ალფონსისთვის როგორი თანაგრძნობა გაეცხადებინათ, ღირსეულ მამულის შვილის მოძღვრის შრომას ყველა ნატვრით მოიგონებდა, ყველა აქებდა მას, დღესაც თფილისში ნატვ-

რით მოვიგონებთ ალფონს ხითარაშვილის ცნობებს და ქადაგებას.

დღეს ალფონსი, კონსტანტინეპოლს. ქართველ კათოლიკეთა მონასტერში ბრძანდება, მონასტრის წინამძღვრათ. პეტრე ხარისჭირაშვილის მოადგილედ. მისმა მნახველთა გარდამოცეს, რომ დღესაც ალფონსი იგივე მამულისშვილი მოძღვარია, როგორიც თფილისში იყოფო. პირს აღარ იპარსავს ლათინურათ, წვერი დაუყენებია და სწორეთ სანაქებოა ეს პირი გინდ სახილველათაო. ყოველთვის ოხვრით და გოდებით მოიგონებს საქართველოს და სამშობლოს სიყვარულით აღარ იცის რა ქმნასო. მისი სიტყვა, სჯა, კამათი და საუბარი სულ მის სამშობლოს ბედნიერების ნატვრისკენ არის მიმართულიო. ალფონს ხითარაშვილი დროს შესული პირია, საქართველოში საშუალო სასწავლებლის სწავლა მიუღია და მერე რომში დაუმთავრებია. იგივე არის მწიგნობარი პირი, საქართველოს ისტორიის მოყვარე, ქართულის მწიგნობრობის და სხ. თფილისში ყოფნის დროს, ქართულს ენაზედ მან დასტამბა ქართულს ენაზედ, კათოლიკეთათვის წიგნი „ვნების კვირა“ თარგმანი ლათინურიდამ 1873 წ. ქ. თფილისი. ეს წიგნი იმ დროს, ქართველ კათოლიკეთათვის თითქმის ერთადერთ წიგნათ ითვლებოდა.

სამქადაგებლო კილოს შესახებ, უნდა ითქვას, რომ კათოლიკებს თვალით საჩინოდ ეტყობათ მის უკეთესად შესწავლა და შეთვისება, ცოდნა მის, თუ სად როგორ და რაგვარ უნდა იქადაგონ. აქ ერთი უბედურება ის არის, რომ ამ მქადაგებელთ თვის ქადაგებათა ერთად შეკრება, ანუ ერთ წიგნათ აკინძვა სულ არ იციან, ჩვეულებათ არა აქვსთ. ამათში რომ ამის ცოდნა ძველადგანვე წასულიყო წინა, დღეს ქართულს ენაზედ მდიდარი სამქადაგებლო მწერლობა იქმნებოდა დაარსებული. ამიტომ ჩვენ აქ აღვნიშნავთ მხოლოდ იმ ქადაგებათა წიგნებს, რომლებიც აქა-იქ გვინახავს. ჩვენ კარგათ ვიცით, რომ ეს ქადაგებათა წიგნები იმის მეთასე ნაწილიც

არ არის, რაც კი ქართულს ენაზედ კათოლიკის მღვდელთაგან წარმოთქმულა, მაგრამ რა გაეწყობა, აქ ეს იყოს ჯერა და იქნება შემდეგ სხვებიც აღმოჩნდნენ. იმის იმედი კი გვაქვს, რომ ჩვენს საუბარს აწინდელი ქართველთ პატრები მაინც მიაქცევენ ყურადღებას და თავიანთ ქადაგებათა შეცრებასაც დაიწყებენ, არ დაკარგავენ, წიგნებათ აკინძვენ, რაც მომავალში შესაძენვე საქმეთ ჩაითვლება ქართველთ წინაშე.

კათოლიკეთ მოძღვართა ქადაგებანი რომ ძველადვე ყოფილა ქებული ქართველებში, ეს თვით დღემდე დაშთენილ ზეპირ ცნობებიდანაც სჩანს. იტყოდნენ ძველად, რომ: „ფრანგის პატრები მშვენიერად ქადაგებენო“. ჩვენი სჯა ძველ ქართველ პატრების ქადაგებათა შესახებ სრულს ქეშმარიტებას წარმოადგენს. უნდა ვსთქვათ, რომ ქადაგების მხრით ქართულს ენაზედ ის კათოლიკის მღვდლებიც კი ბრწყინავდნენ, რომელნიც ქართულ გვარისანი იყვნენ, მაგრამ სომხის კათოლიკეთ ტიბიკონზედ იგნენ და სომხურათაც იყვნენ ვენეციას აღზრდილნი. თვით ესენიც კი თავიანთ მრევლში ქართულად ქადაგებდნენ, მათი სამქადაგებლო ასპარეზი ფართო იყო, ხოლო ჩვენ დრომდის მათ წიგნებმა ერთობ მცირედ მოადწიეს. დასამტკიცებლათ ჩვენის საუბრისა, ეხლა აქ მოვიყვან ზოგი ერთ ძველ ქადაგებათა წიგნები სათაურებს, რომელთაც ჩვენ დრომდე მოადწიეს და რომელიც პატრებს და მღვდლებს უქადაგნიათ და უწყრიათ.

ქადაგებანი, წარმოთქმული 1780 წლებამდის, თავი და ბოლო აკლია, მიტომ არ სჩანს, თუ ვის წარმოუთქვამს და რომელ ეკკლესიაში, ან რა და რა დროს, კათოლიკის მღვდლის კია, ნაწერია მშვენიერის სწორის ხელით. მშვენიერის ქართულის ენით არის ნაწერი, მარტივის, გასაგების, საზოგადოთ ეტყობა კათოლიკის ბერის მქადაგებლის შნო და ჰუნარი. ვრცელი წიგნია.

„ქადაგებანი“, ვრცელი ტომია, ნუსხურის კარგის ხელით ნაწერი, კარგის ქართულის ენით არის წარმოთქმულნი, დრო მქადაგებლის 1770 წლებს უნდა ეკუთვნოდეს. ქადაგებათა რიცხვი წიგნის ზანდუკში 44-მდეა აღნიშნული, თუმცა შემდეგ ძრიელ ბევრია მიმატებული. სათაურებს აქა-იქ ლათინური სიტყვებიც აქვს მიწერილი, ზოგი ერთი სიტყვები საქმე მოციქულთან, სახარებიდამ და სხვა ისტორიულის წიგნებიდამ არს მოყვანილი, სიტყვები ისე ოსტატურათ არს მოყვანილი, რაც დამწერის სასულიერო და სამქადაგებლო მაღალს შემძლებლობას აჩენს. უმეტეს ნაწილ ქადაგებისას საზოგადო ხასიათი აქვს, ზოგს ქადაგებაში აქა-იქ სომხური სიტყვებიც არს მოხსენებული სხვა და სხვა სომხურის წმიდათა ცხოვრებიდამ, წიგნიდამ სჩანს, რომ ქადაგებანი წარმოთქმულ უნდა იქმნეს XVIII საუკუნის უწინარეა, XVII საუკუნის ბოლოს, რადგანაც წიგნს ერთ ალაგას ბოლოს ქადაგების წარმოთქმის რიცხვით 1705 წ. უხის.

ქადაგებას ფურცლები, ვისი და როდის, ეს არ სჩანს, ფართო აღკლილი უკავია წმ. სტეფანეს ცხოვრების აღწერას და წარმოთქმას მასთან „სავარდისს“ და სხვანი. 1770 წლებს უნდა ეკუთვნოდეს, ენა მესხური.

ლოცვები და საგალობელნი, ვრცელი ტომით. ზოგ ალაგას საეკლესიო ლოცვები ლათინურათაც არის ნაწერი, ხოლო სიტყვების ასოები ქართულია. ერთ ალაგას რამდენიმე ლოცვის ნოტიც არის გაკეთებული. ბევრი რამ არის შიგ მოქცეული, წირვის წესი, ლოცვები, გალობა, ფსალმუნები და სხვანი. ვისი ნაწერია არასჩანს, თავი და ბოლოც აკლია, წერის დრო კი XVIII საუკუნეს შეეხება. წელი კი არ სჩანს. ენა ლოცვების საზოგადოა, ისე, როგორც ქართველ კათოლიკებს აქვს მიღებული.

საგალობელნი, გრცელი წიგნი, ნაწერი 1780 წლებში, საზოგადო საეკლესიო ლოცვები და კათოლიკეთ გალობანია შიგ მოთავსებული. ამისთანა ხელთ ნაწერებს ჩვენ კათოლიკეებში მრავლად ვხედავთ, იგი შედგენილია ძრიელ ძველად, თითქმის იმ დროს, როცა საქართველოში კათოლიკობა აღორძინდა. ძველად ვის შეუდგენია და ან როდის, ამის არაფერი ცნობები სჩანს

წმიდათა ცხოვრება, ხუცურად ნაწერი, თავი და ბოლო აკლია, როდის და ვის დაუწერია, ამის არა სჩანს რა, წერის ნიმუში კი XVII საუკუნეს ეკუთვნის.

ქადაგებათა რეგული, თავი და შუაში ბევრი აკლია, მქადაგებელს ეს ქადაგების წიგნი 1787 წ. დაუსრულებია, მაგალითებრ:—„აღესრულა ქადაგება ესე ქკს სტესს 1787 წ. იანვრის 18 გასულს“. ქადაგების ენა მშვენიერია, გასაგები, ვისი წარმოთქმულ არს, არ სჩანს.

ქადაგებათა მრავალი ფურცლები, ნაწერი ნუსხურის სწოვრის ხელით, ენა მარტივია, წარმოთქმულია კათოლიკის მღვდლებისაგან, მდაბიურათ, წერის დრო XVIII საუკუნეს შეეხება, ხოლო სად ყოფილა წარმოთქმულ, ვისგან და რომელ რიცხვში, ამის არა სჩანს რა, დიდათ არეულ-დარეულია ფურცლები.

ქადაგებანი წარმოთქმული XVII საუკუნის საშვალს რიცხვს, წერის წესი ცხადათ აჩენს ამას, ყოველს სიტყვას, გვერდით სამი წერტილი უზის. ეს როგორც XVII საუკუნეში იყო მიღებული, ასოებიც რვეულის სახით არის ნაწერი. ეს როგორც კიდევ და კიდევ XVI და XVII საუკუნეებში იწერებოდა. ეს ქადაგებანი წარმოთქმულია ლათინის წესის რიგის პატრი-საგან. ამიტომ აქ მე მოვიყვან ამ ქადაგებიდან შემ-

დღე ადგილს: „პირველს ჰარასკევს: მითქვამს: ის: მდომ: რომ: ჰქონდა: იესო: ქრისტესთვის: ვნებაზედ და: როგორ ნატრულობდა თავისი: სატანჯველი: ჩვენი: სიუვარულისათვის: დღეს: მიზნოდა: შექადგანა იესო ქრისტეს ვნებაზე: თქვენთვის: მეჩვენებინა ის სიუვარული, რომელითაც: იესო: ქრისტე: იტანჯებოდა: მაგრამ: ამისთვის: რომ: ეს ქადგება: ღვთის: წყალობით: ჰატრი უფროსი იქს მეორე ჰარასკევს: და ამისთვის რომ: დღეს: უოვლად: წმიდის: მწუხრები ის: დღეობა: არის: იმ ქადგების: გაშვებით: რომ: ჰატრი: უფროსი მან: ქნას: ამიტომ: თქვენი: ენა: უფრო: კარგად: იცის: და: ჩემგან: უფრო: მტკლინარე: არს: მე უოვლად: წმიდის: მწუხრებზედ: ვიქადგებ:“ და სხვანი. ეს ღიდად საინტერესოა, მაგრამ საუბედუროთ, ქადგების ჩვენ დრომდის სულ რამდენსამე ფურცელს მოუღწევია, ერთ ფურცელზედ სრულიად ახალის ხელით შემდეგი მონაწერი აქვს:— „რომელ ნუღარ დაავგვიანებთ და ახლავ ერთი ამ ფერი ფარვანით ეგ ბატონი ეპისკოპოზი მაგავე მღვდლითა სსურვით გამოგვიგზავნეთ, რომე დიად ეჭირებთ ამ ქვეყანას და რადგან დიად შიშში ვართ ეველა გზითა, ამისთვის უოველის ძეს ბეჭდები არ მოენდო მე რომე უოფილიყო, ეს არის ჩვენი ნახვეწარი და ახლა ნება თქვენი სიწმიდისა არს, ივლტას, მარტს 1774 წ.“ ნაწერში რამდენიმე სიტყვა არ არის კანონიერად ნაწერი, მახინჯია, ჩვენც ვერა გავიგეთ რა.

მეორე: ალაგას: თავში ლათინური სიტყვები აქვს, შემდეგ ეს ქართული: ეს მესამე ჟერობა, რომ ვეჩვენები თქვენს სიწმიანდესა ჩემის დასაბეზრავის მოთხრობით და არც ვიცი ან თუ ერთი მაინც მოგწოდნობდეს, აქნობამდის უფალმან წყალობა მეოს და მოგიწოთბოდეს, სხვებანათა აქ შეკვედილთა, რომელთაგან ადვილად იგულისხმებთ სხუა დანარჩენი დიდი უოველივე აქაურობა ასეთი უბედო დროებაში ვართ ამას ჟამსა, რომელ უარესი არცა ვისმეს უნახავს და არც გაუგონია, თემი გადაქცეულია, მუდამ უარესად თხრდება: უილაჯო უძღურ შექმნილ მძიმე უღელის გაწევით“.

საინტერესო საუკრადღებო ხელთ ნაწერი. მოგვყავს მცირე რამ ალაგი, რაც კი მთელის წიგნის დედა-პაზრს, თითქმის შინაარსსაც ჰხატავს.

XVIII საუკუნის ნახევარს, თფილისში მყოფთ ლათინის პატრებს და ქართველთ მღვდლებს ქართულ საღმრთო წერილის მწიგნობრობის სწორის თარგმნის შესახებ ბქობა მოხდენიათ. ამ დროს თფილისში ყოფილა უდელი მღვდელი კათოლიკებისა, ეს დაქომაგებია ქართველ მღვდლებს. მღვდლებსა და პატრებს შორის კამათი ატეხილა, მღვდლებს ეხმარებოდა უდელი კათოლიკეთ მღვდელი, იმავ დროს ამ კამათობის ისტორია დაუწერია დაწვრილებით თფილისშივე მყოფ ქართველთ კათოლიკეთ მღვდელს აზარია უგვაროანთს. აი ესეც სათაური ამ წიგნისა—„აზარაკი ქართულს წმიდა წერილზედა, ანუ მიგება იმ წიგნების ჰასუხისა, რომლითაც თხოულობს საპატრიურო ვინმე ამ ორს რამესა, მე ანუ თუ ქართული წდ წერილი კაის ნაირად იუოს ნათარგმნული და ამისათვის უშიშრათ შეეძლოს მისივე კითხვა, მეორედ ნაირობასა, თუ რა გზა უნდა ეჭიროს ვისმესა წასაკითხავად წმიდა წერილისა, რომელს წაკითხვაზედ თვითთ-თვითოდ აქ ჰასუხი მოეტიეების“ უდელანთ... და სხვანი დაწერა იწუბა კირიონ კათალიკოზის ისტორიიდანა, მოხსენებულ არიან აქ V საუკ. მთარგმნელნი და ასევე სხვა საუკუნეებისაც, რომელთაც კი ქართლის საღმრთო მწერლობის სასარგებლოთ უმუშავნიათ. იგი თფილისშია დაწერილი.

ქადაგებანი, ხელთ ნაწერი XVIII საუკუნის ნახევარს ეკუთვნის, პატარა რეცულია, თეთრ ქაღალდზედ ნაწერი. შიგა და შიგ სომხური სიტყვებიც არის ნახმარი, შემდეგ სხვა ქაღალდზეა ნაწერი. შემდგომ ამა ქადაგებათ ბერნარდის ქადაგებანია მოთავსებული“.

სტეფანე მეფისაჲ, ანუ მეფისაშვილი. თანამედროვე პირია პ. შაჰყულიანისა, გამოჩენილი თავის დროს, ზედ მიწუ-

ენით მკოდნე ქართულის ენის და ისტორიისა, ამ მოძღვრის ქონება მის ძმა ბაღდასარს დარჩა. ბაღდასარა ვენეციის მხითარისტებში ბერათ შევიდა და თან 45 ათასი მანათი შეიტანა. მის სიკვდილის შემდეგ ეს ფული მონასტერს დაშთა. მღვდელის ბაღდასარას მოქმედების შესახებ ჩვენ ბევრი არაფერი ცნობა გვაქვს. ერთიკა და მეორეც ქართულის ენით მოსაუბრენი ყოფილან მრევლში. სტეფანე ყოფილა მკურნალობის მკოდნეც, მრევლში უსასყიდლოთ უმკურნალია. ყოფილა მასთანვე გონიერი მღვდელი, ქართული ენის მეტრეფე და კათოლიკობის მფარველი. ყოფილა ქართველი მწიგნობარი და ქართული წიგნების კითხვის მოყვარე, თავის დროის შესახებ ამ მოძღვარს სხვა და სხვა საისტორიო და საექიმო ცნობებიც უწერია. უნდა ითქვას, რომ ძველად კათოლიკეთა მოძღვართ ჩვეულებათა ჰქონდათ ქართულს ენაზედ წერა, კითხვა და მრევლში ამით მოქმედებდა. სამწუხაროდ, ამ მოძღვრის ნაწერების ყოველივე დაიკარგა. მათ საქმეთა მთხრობილდეს მხოლოდ ერთად-ერთი ვინმე მესხი გვარამაძე და გახლავსთ.

პეტრე ხუციშვილი. სომეხთაგან ხუციანცად'წოდებული, აღიგარდა რომში, იქვე იქმნა მღვდლად კურთხეული ეს მოძღვარიც 1795 წ. მოსულა საქართველოში, პ. შაჰყულიანთან ერთად, წინეთ ლათინის ტიბიკონზედ მდგარა, მერე სომეხთ კათოლიკეთ ტიბიკონზედ გადასულა. XIX საუკუნის შემდეგ, სხვათა შორის მას უმსახურნია ასტრახანის კათოლიკეთ ეკკლესიაში. პეტრე ხუციშვილი ქართული მწიგნობარიც ყოფილა. ასტრახანში ყოფნის დროს, მას ქართულს ენაზედ უთარგმნია წიგნი:— „ქადაგება სამოციქულო“, რომლის ხელთნაწერმა თვით ჩვენს დრომდე მოადწია, ვრცელი წიგნია, მთარგმნელის წინასიტყვაობაც აქვს, შიგ ზოდიშს იხდის, რომ ქართული ენა კარგად არ ვიცო და ამიტომ შეცდომები მომიტევეთო. ცნობა არს, რომ ამ პეტრე ხუციშვილს სხვა წი-

გნებიც უწერია და უთარგმნია ქართულს ენაზედ, ხოლო მათ ჩვენ ღრომდე ვერ მოაღწიეს.

გრიგოლ მეფისთჳსი. გრიქორად წოდებული სომეხთაგან.

3. შაჰყულიანის თანა მედროვე პირად ირიცხება, იგი თავის ღროის კვალად ცნობილი მოძღვარია მთელს საქართველოში, გაზრდილა რომში, სკოდნია სხვა და სხვა ენები. ქართული ენა და მწერლობაც კარგად სკოდნია, მასთან ყოფილა მოქადაგე. 1829 წ. ეს დაუნიშნავთ ახალციხის ივანე ნათლის მცემლის ეკლესიის მღვდლად. ამაზედ აი თვით რას სწერს:— „მე ტერ გრიქორ მეფისოვმა ვჰპოვე იოანე ნათლის მცემლის ეკლესია უმღვდელოდ წელსა 1829 და ვიხმარე ყოველი საბარუხო შეძლებანი ჩვენი, რომელიც მომეღო აღრევე ჩვენი თემის უბრწყინვალესი მთავარ ეპისკოპოსისაგან ვიჩენცი ქორძიზესაგან, რომელიც ბრძანდება კონსტანტინებოლს და რაოდენსაც მოვნათლავთ ამ ეკლესიისა, აქ შთავწერ“.

ეს მღვდელი და პ. შაჰყულიანი მცირედ ერთ-მანეთზედ გადაკიდებულ იყვნენ. მიზეზები მრავალ ნაირია, ამ ეკლესიაში გ. მეფისოვი 1840 წ. დარჩა. ამის შემდეგ ისევ პ. შაჰყულიანი დანიშნეს. ეს რომა სწერს, 1828 წელს, ახალციხის იოანე ნათლის მცემლის ეკლესია ცარიელი ვიზილეო, ამის მიზეზი ის გახლავსთ, რომ მაშინ კათოლიკის მღვდლები დაიჭირეს და ციხეში დააპატიმრეს. აქ საყურადღებო ის არის, რომ გ. მეფისოვს თავის სამსახურის დაწყების დღიდანვე ქართულს საეკლესიო დავთარიც შეუღდგენია და შივ ენაზე ქართულად დაუწყვია შთაწერა. გრიგორ მეფისოვს ქართულს ენაზედ სხვა და სხვა ისტორიული წიგნებიც უწერია. აქ ვიტყვით დავთრების წერის შესახებ შემდეგს: 1739 წ. ეს წიგნი ტერ იაკობს სომხურად უწერია, ასევე სომხურათ უწერია ტერ კირაკოს და ტერ არაქელს, ცნობა არის, რომ ამათგან დაწყებული სომხურად 1770 წლამდე გაგრძელებულა, მერე-კი ისევ ქართულად დაუწყიათ. როგორც სტეფანე მეფისაშვილი, ეს გრიქოლ მეფისოვიც მისდე-

ვდა მკურნალობას, ხალხის პატრონობას, მისგან მრევლში ბევრი სიკეთე დათესილა. ამასვე უწერია სამკურნალო წერილები, ერთი ხელთ ნაწერი ამისაგან დატოვებული, მკურნალობის შესახებ ბოლოს დროს იქმნა მოპოვებული და 1904 წ. „მოგზაურში“ დასტამბული. იგი საყურადღებოა დამწერის საექიმო საქმეთა ვითარების კარგად ცოდნით.

გრიგოლ ბაღინაშვილი. ახალციხელი, სცხოვრებდა XVIII საუკუნეში, რამდენიმე ხანს XIX საუკუნის პირველ წლებსაც მოესწრა. იგი აღზრდილა მხითარ-სტებში, შემდეგ რომშიაც ყოფილა. უკანასკნელ, ანუ მღვდლად კურთხევის შემდეგ, იგი მსახურებდა რომის „კონგრეგაციის“ სამქადაგებლოში, თანამდებობა ჰქონდა ქართულის და სომხური ენის თარგმნის და სწავლების, ე. ი. ერთ დროს, იგი ყოფილა ქართული ენის მთარგმნელად და მასთანვე პროპაგანდაში ქართული ენის მასწავლებლათაც. თვითაც ასე ზოიხსენებს თავის თანამდებობას. იგი იყო მწიგნობარიც და 1800 წ. რომში მან მესამედ დასტამბა „საქრისტიანო მოძღვრება“ თარგმანი გორელის პატრის ტულუქაანთ დავითასი, რომელმაც ეს წიგნი რომში პირველად 1733 წ. დაბეჭდა.

გრიგოლ ბაღინაშვილი თავის დროის კვალად შესანიშნავი მოძღვარი ყოფილა, შთამომავლობით ქართველ კათოლიკეთა, ბაღინაშვილები ახალციხეს გარდა სხვაგანაც სცხოვრებენ, მაგალითებრ: თფილისშიაც, ზოგნი ამათგანი გასომხებულნიც არიან. ხოლო პირვანდელი ვინაობა-კი ამათი ქართველობას ეკუთვნის და უეჭველია ეს ცნობა გრიგოლ მღვდელსაც კარგათ ეცოდინებოდა, რაის გამო მან ქართული ენაც კარგად შეისწავლა და მით თავის თანამემამულეთა ენასაც ყურადღებას აქცევდა, 1800 წ. წიგნიც დასტამბა რომს. ცნობები არის, რომ გრიგოლ მღვდელს ქართულს ენაზედ სხვა და სხვა თარგმანებიც ჰქონია, ხოლო ამ თარგმნებმა ჩვენ დრომდე ვერ მოაღწიეს. სანატრელია, რომ ასეთ პირთა ნაწერები და ცნობები მოპოვებული იქმნეს, ამას ჩვენი გარემოება უფ-

რო ითხოვს, რადგანაც ასეთ პირთა სამოღვაწო ცნობებით კარგათ განისაზღვრება ქართველ კათოლიკეთა გეაროვნობა, ვითარება. მე დარწმუნებული ვარ, რომ გრიგოლ მღვდელი შთამომავლობით ქართველი არ ყოფილიყოს, უამისოდ ის ქართველ კათოლიკეთათვის ქართულს ენაზედ წიგნის ბეჭდვას კი არა და ხმასაც არ ამოიღებდა. ამ მოძღვარს მეტად ბევრი ქართული ნაწერები აქვდა თურმე რომს.

მღვდელი იგ. ხოჯივანაშვილი ეს გვარი ძველი გვარია, ხოჯ-ივანაშვილი. სულ ძველად ახალციხეს სცხოვრებდენ, შემდგომ ქუთაისშიაც გადასახლებულან. ეს მოძღვარი სცხოვრებდა XVIII საუკუნეში, იყო თანა მედროვე ქართველთ მეფეების და მდგომარეობის, იგი ვინმე მესხის სიტყვით გარდაიცვალა 1809 წ. თავის დროის კვალად, როგორც გამოჩენილი გვარის წევრი, სწავლა ჯერეთ შინ მიუღია და შემდეგ კონსტანტინეპოლსაც ყოფილა, მერე მხითარისტებში და იქიდან რომშიაც წასულა. მღვდლათ იქითვე კურთხეულა, თავის დროის კვალად წარჩინებული მოძღვარი ყოფილა, ბრძენ, მკადაგებელი და შორს მხედველი. ივ. ხოჯივანოვს ხან ახალციხეს უმღვდლია, ხან ქუთაის და ხან სხვა და სხვა სოფლებშიაც, მღვდელ მოქმედების დროს, იგი თურმე სანაქებოთ მოქმედებდა, მოვაწეობას ერთგულად ასრულებდა და მრევლს სხვა ფრივაც დიდს დარიგებას აძლევდა, ბევრს რამ რთულს გასაქირს საქმეებში დიდს დახმარებას უზენდა, საზოგადოთ, როგორც კათოლიკეთ მღვდელნი მოქმედებდენ იმ ვაივაგლახების დროს, ეს წარჩინებული გვარის მღვდელიც ისევე მოქმედებდა. ხალხი მას დიდად სცემდა პატივს.

მღ. ივ. ხოჯივანოვი ბევრს ღირსებასთან ერთად დაჯილდოვებული ყოფილა საქართველოს ერის და ისტორიის სიყვარულითაც. მას დაახლოვებული მეგობრობა ჰქონია იმერთა მეფე სოლომონ პირველთან, ქართლის მეფე ერეკლე მეორესთან, სამეგრელოს და გურიის მთავრებთან და ამას გარდა ახალციხის ფაშებთანაც. ასეთის სამეგობრო საქმეების და

დაახლოვებისათვის მას დიდათ ეხმარებოდა მისი სიტყვა პასუხიანი გამოთქმა, სიტყვის რიხიანათ გამოხატვა, მასთან ცოდნა სხვა და სხვა ენების და ნამეტურ სომხურის, ოსმალურის, თათრულის, ქართულისა ჩინებულად და ლათინურს კითხვას გარდა ევროპიული ენების ცოდნაც. ჩვენდა საუბედუროდ ასეთ პირების ცნობები ჩვენ არა გვაქვს, ძრიელ მცერე მასალები, ისიც რის ვაის ვაგლახით შეკრებილი. ყოფილა ისეთი შემთხვევები, რომ ქართლისა და იმერეთის მეფეებს ეს მოძღვარი ახალციხის ფაშასთან სათათბიროდ და მოციქულათაც გაუგზავნიათ ხოლმე. მეფეწი ამას მოურიდებლივ გარდასცემდნენ თვით სმეფოს საიდუმლო საქმეებს და ესეც რასაკვირველია თავის მოვალეობას სინდისიერათ იცავდა მტრის წინაშე, ყველაფერს სამშობლოს სადიდებლად ხმარობდა, ბევრნაირი შფოთიანი საქმეები მისის წყალობით მშვიდობით ბოლო ვდბოდა, მთელის სამცხე-საათაბაგოს უპატრონო ქართველი ერის პატრონებად ეს მოძღვარნი იყვნენ. სამცხეში მართლმადიდებელთ ქართველთ ხომ აღარაფრის ძალა აღარ ჰქონდათ, მათი პატრონები ეს კათოლიკის მამები იყვნენ. ესენი მფარველობდნენ მათ და ათასნაირ დახმარებას აძლევდნენ ობოლ ერს. ასეთ მშრომელ კაცთა ცხოვრების ცნობები ჩვენ რომ არ ვიცოდეთ, ესკი მეტი უპატიურობა იქმნება. ვინ იცის, ამ მოძღვართა დახმარებით რამდენ ქართველ ქრისტიანს გადურჩენია თავი ოსმალოს მახვილისაგან, დევნის და თათრობის გამო სიკვდილისაგანაც. ეს ძლიერ ბევრი იქმნება და მასთან მრავალ გვარიც, მაგრამ ცნობები არ გვაქვს, ცნობები ნატამალობს. სათქმელია და მასთან საყურადღებოც, რომ ვინ იცის, იმ დროთა გარემოებისა გამო ასეთი ფხიზელ ქართველნი როგორ იტანჯებოდნენ და კვნესოდნენ, როცა თავიანთ ქვეყანას და ერს მოსისხარ მტრის ქვეშ დაცემულად მზერდნენ. სწორედ ასეთ მგრძნობიარე პირათ ითვლება მოძღვარი ივ. ხოჯივანოვი, რომელსაც თავის დროის კვალად, ქართულს ენაზედ სხვა და სხვა წიგნებიც უწერია. სხვათა მრავალთა შორის ამას და-

უწერია შემდეგი ცნობები, რომელთა სახელებმა მოიღწია მხოლოდ ჩვენ დრომდე, თვით წიგნებმა-კი არა, ამასაც პატივ-ცემული ვინმე მესხი ასახლებს, ეს რომ არ ყოფილიყო, უამისოდ ჩვენ არც ეს სახელები გვეცოდინებოდა.

„დღიურა“ ქართულს ენახედ ნაწერი 1763—1806 წლებამდე, ამ ცნობებში მას უწერია დღიური ამბები სხვა და სხვა შემთხვევათა, რამელნიც ქართლსა და იმერეთში მომხდარან, ანუსხული ყოფილა მრავალი ცნობები ქართლისა და იმერეთ მეფეების შესახებ. ცხადი საქმეა, ამ დღიურში ჩვენთვის ისეთი ცნობები იქმნებოდა შეკრებილი, რომელთა ხსენებაც „ქართლის ცხოვრება“ და სხვა ისტორიულ წიგნებში სრულებით არ მოიპოვება. ამ ცნობების რვეულს ვინმე მესხიც დიდის პატივის ცემით მოიხსენებს.

მესხეთის, ჯავახეთის და ახალციხის ფაშების აღწერა. რაღა ფიქრი უნდა რომ ამაშიც მრავალი ჩვენთვის ხამი და თან საყურადღებო ცნობები იქმნებოდა აღწერილნი, მაგრამ აღწერა-კი არსად არის დაშთენილი.

ახალციხელთ გაჭართ ცნობები. ვაქრების შესახებ და მათის მდგომარეობის, მოკლიედ მარტივად, რაც ჩვენის მრეწველობის ისტორიისათვის ძვრფასად ჩაითვლება, მაგრამ სადღა რა არის დაშთენილი, არაფერი.

სხვა და სხვა ისტორიული წერილები საქართველოს შესახებ. დაკარგულ არს მთლად, ჩვენამდე ვერ მოაღწიეს სრულებით. ამ ცნობათა წიგნის შესახებ ვინმე მესხი აი რასა სწერს:—ხოჯივანთ ივ. მდ. გარდაიცვალა 1809 წ. ამას უწერია 1, დღიური 1763—1806 წ. ხან ქუთაისს უმღვდლა; ხან ახალციხეს, ხან ვაქეს. 2, მრავალი ცნობები ფაშებზედ 3. სხვა და სხვა ცნობები ქართლის და იმერეთის მეფეებზედ. 4. ახალციხელ ვაჭრებზედ, წიგნი მთელი არ არის. სჩანს წინად ბევრი რამ ცნობები ყოფილა, მე გადმოვწერე უმრავლესნი. ახლა იმის მონათესავეს აქვს ეს წიგნი. ქ. ბათუმს, იოსებ ნაზაროვის სახლში არის. ამ წიგნს მე „მისიონარული დღიური უწოდე“ ვინ იცის, განა მარ-

ტო ეს ცნობები ექმნებოდა ამ მოძღვარს, რასაკვირველია ძალიანაც მრავალი და უამისობა არც შეიძლებოდა, რადგანაც ასეთ თვალხილულ მოძღვარისთვის საწერი ცნობების რიცხვი მეტად დიდი იყო და მასთან ვერც ზურგს აღრეკდენ და პირს მოარიდებდენ. ასე იყო თუ ისე იყო, ჩვენ ჩვენის უთაურობით ისიც დავკარგეთ რის სახელებიც ვიცით, და რის სახელებიც არ სჩანს, იმას ვილა სჩივის. ქართველ კათოლიკენი თავ შენახული ხალხია და არა მგონია-კი, რომ ამ მოძღვრის ნაწერები სადმე დაშთენილი არ იქმნეს, ამას ძებნა უნდა და შრომა, ამისათვის-კი ჩვენ შეჩვეულნი არ გახლავართ.

მთარგმნელ-მოღვაწე მოძღვარი ივანე მამულაშვილი.

1830 წლებში ქართველ კათოლიკეთა შორის ცხადად გამოიკვეთა ის ქეშმარიტებით სავსე დედა-აზრი, რომ იმათთვის აუცილებელს საჭიროებას შეადგენდა ქართულის ენაზედ დაბეჭდილი ლოცვანის ანუ სჯულის სხვა რამ სახმარი წიგნები. დაბეჭდილი წიგნები იმ დრომდისაც ჰქონდათ, მაგრამ ის წიგნები რომში იყო დასტამბული XVII და XVIII საუკუნოებში, საქართველოში-კი, ქართველ კათოლიკეთათვის არაფერი დაბეჭდილა. ტფილისში ქართველ კათოლიკეთა ლოცვანი პირველად 1829 წ. დაიბეჭდა ს. დოდაშელის სტამბაში, სადაც მაშინ იმ დროის ქართულ ჟურნალ გაზეთებიც იბეჭდებოდნენ.

მას შემდეგ სამოცი წლის განმავლობაში მხოლოდ ორჯერ იქმნა ლოცვის წიგნები აღბეჭდილი, ერთი 1864 წ. ქ. ტფილისის, ვინმე მაისურაძისაგან და 1873 წ. პატივცემულმა პატრმა ალფონს ხითარაშვილმა ლათინურიდგან ნათარგმნი „ვნების კვირა“ დასტამბა. 1830 წლის შემდეგიდგან მრავალ კათოლიკეთა მოძღვართ აღიარეს, რომ იმათთვის საჭირო იყო მრევლთან ქართულს ენაზედ საუბარი, ქართულის წიგნების

ხმარება. ასეთ მოძღვართა რიცხვს უმეტეს ნაწილად ქართულის გვარისანი ეკუთვნოდნენ და ისეთნიც ერივნენ. რომელნიც ქართველნი იყვნენ გვარტომობით, მაგრამ სომხობდნენ, სომხის ტიპიკონზედ იდგნენ და ხალხსაც სომხურის ენით უქადაგებდნენ; ასმენდნენ, რომ თქვენი ენა სომხური ენა არისო. კათოლიკეთა გასომხებისა ამათ დიდი წადილი ჰქონდათ, მაგრამ ამ წადილს ხშირად ეწინააღმდეგებოდნენ ზოგიერთნი ქართველის გვარის კათოლიკეთა მოძღვარნი.

1840 წლებში სომეთ-კათოლიკეთა ტიპიკონზედ მდგარ მღვდლებმა დაჰკმეს საქვეყნოდ ეკლესიებში ის კათოლიკეები, რომელნიც თავიანთ თავს ქართველად სცნობდნენ. ასეთ წყევაკრულის დიდი მორიდება ჰქონდა ქართველ-გვარის კათოლიკეებს, ამათ ეშინოდათ ღვთისა და სარწმუნოებისა, სარწმუნოების შიშით თავიანთ თავის სომეხ-კათოლიკედ აღიარებდნენ, სომხის შთამომავლად.

ასეთ დროის ქართველ კათოლიკეთა წინაშე იყვნენ ისეთნი მოძღვარნი და მხნე კაცნი, რომელნიც კათოლიკეთაგან ქართულის ენის და მწიგნობრობის შესწავლის საქმეს მფარველობდნენ. ამათს მოქმედებას ბევრი მოწინააღმდეგ ჰყავდა, მათში გამართული იყო ცხარე ბაასი და კამათი. ერთნი სრულიად უარჰყოფდნენ ქართველ კათოლიკეების გვაროვნობას, ქართველობას, მეორენი ამბობდნენ, რომ იქნება, მართლა, ჩვენ სომხის გვარის კათოლიკენი ვართ, ჩვენი ენაც სომხური ენა იყოს, მაგრამ რადგანაც დღეს ჩვენი მრევლი თავისს დედა-ენად ქართულს ხმარობს, ამიტომ ჩვენ მოვალენი ვართ, რომ ეს ენაც შევასწავლოთ ხალხს, ამ ენაზედაც ვბეჭდოთ წიგნები, რომ მისის მეოხებით მრევლმა უფრო კარგად შეიგნოს თავის მოვალეობა, თავისი სარწმუნოებაო.

ასეთმა ბრძოლამ ზე ქადაგებამ გაიტაცა მრავალი საპატიო მოძღვარი ქართველ-კათოლიკეთა, და სწორედ ამანვე გაამხნევა და აშრომა მოძღვარი ივანე მამულაშვილი, რომელმაც კალამი აიღო ხელში, დაიწყო ქართველთა გვარისა და ენის სასარ-

გებლოდ შრომა, სხვა-და-სხვა ენიდგან ქართულს ენაზედ სთარგმნა მრავალი წიგნი, რომელთაგანაც ზოგი დასტამბულ იქმნა ევროპაში.

მოძღვარი ივანე მამულაშვილი შთამომავლობით ქართველია, სამცხელი, მესხი. მალად მამულაშვილები, სადაც-კი სცხოვრობდენ, ყველანი ქართველ ტომს ეკუთვნიან. წინად ესენი ერუშეთისაკენ (არდაგანის ოლქი) სცხოვრობდნენ, ქართველთა გათათრების დროს ერუშეთიდან ჯავახეთში გადასახლდნენ, მერე ჯავახეთის კირთების დროს გურიაში გადასულან, იმერეთსა და ქართლში მთელი სოფელი სცხოვრობს ამ გვარისა, ქართლში სახლობენ: სოფ. მეტეხსა, ბიწმენდსა და მცხეთაშიაც არიან.

სხვა-და-სხვა საქმეთა მეოხებით ამ გვარის წევრთაგანნი ზოგნი გრიგორიანობას დაკავშირებიან, ზოგნი კათოლიკობას, დაუკარგავთ თავიანთი გვარ-ტომობა, გადასხვაფერებულან და დღეს იგინი მამულოვებად იწოდებიან. ამას აღუდგა წინ მხნე მოძღვარი მამულაშვილი და მან ხმა მალლად დაიწყო ქადაგება, პირ და პირ განაცხადა, რომ ჩვენ ქართველის გვარის კათოლიკენი ვართ და არა სომხებისაო, თვით გრიგორიანთ სარწმუნოების მამულოვებიც გვარ-ტომობით ქართველობას ეკუთვნიანო.

თითონ მოძღვარი მამულაშვილი სომხურს ტიბიკონზედ იდგა და იგი სომხის გვარის ტერ-ოჰანეზ მამულოვად ირიცხებოდა, მაგრამ იგი ქართველობას მაინც არ ივიწყებდა და მრევლში ყოველთვის ქართულად ჰქადაგებდა. თავის დროის კვალად შესაფერი სწავლა ჰქონდა მიღებული. ყოფილა კონსტანტინეპოლს და ვენეციის მხითარისტების „ძმობის“ სასწავლებელშიაც, იცოდა სხვა-და-სხვა ენები და მასთან საქართველოს ისტორიასა და ქართულს ძველს მწერლობასაც კარგად იცნობდა.

კონსტანტინეპოლსა და ვენეციაში სწავლის შემდეგ იგი მოძღვრათ იქმნა კურთხეული და საქართველოში გამოწესებული-

ლი კარგა ხანს მღვდლობდა. ხალხის თვალში იმისს პატრის ცემას ის უფრო ავრცელებდა, რადგან იგი იყო ქართველი მოძღვარი, ქართულს ენაზედ მქადაგებელი, ამასთან ქართველი მწიგნობარი, მწერალი, რომელიც თავის გვარის სასარგებლოდ დაუცხრომლად შრომობდა და მოღვაწეობდა. 1840 წლებში თითქმის ამან ჩაჰყარა ქართველ-კათოლიკეთა შორის ქართულს ენაზედ წიგნების თარგმნისა და ბეჭედის საძირკველი.

მაშინ ვენეციასა, ვენასა და კონსტანტინეპოლის სომეხ-კათოლიკეთა შორის დიდად განთქმულნი იყვნენ მხითარისტების ინჯიჯიანი და ზურაბიანის ნაწერები, ინკიკიანი ძველის-ძველი მწერალი იყო. მიტომ იმის და ზურაბიანის ნაწერები მრავლად იბეჭდებოდა და ვრცელდებოდა ხალხში. XIX დამდეგს ინჯიჯიანმა დასწერა სომხურს ენაზედ „ახალი სომხეთი,“ ზურაბიანმაც სხვა-და-სხვა ისტორიული წერილები. მხითარისტების მსწავლულთა კონგრეგაციამ აღადგინა ახალი სომხეთი. ამათ ისტორიულის ნაწერებიდგან დიდათ ისარგებლა სენ-მარტენმა, მან ბევრი მასალა შეჰკრიბა თავისის ნაწერებისათვის. ამათს ცნობებს სენ-მარტენი დიდად აფასებდა.

ამ დროს სენ-მარტენმა ღრჩია აკადემიკოს ბროსეს, რომ კარგი იქმნება სომხურის ენიდგან ქართულს ენაზედ ინჯიჯიანისა და ზურაბიანის წიგნები ითარგმნოს და დაიბეჭდოსო. სენ-მარტენის რჩევით, მარტი ბროსემ მხითარისტებს სთხოვა, რომ იქმნება თქვენის ძმობის რომელმამე წევრთაგანმა ქართული ენა იცოდეს, კარგი იქმნება, რომ მან ინჯიჯიანისა და ზურაბიანის ნაწერები ქართულად სთარგმნოს და დაჰბეჭდოსო. აკადემიკოსის თხოვნა ვენეციის მხითარისტების ჟურნალშიაც დაიბეჭდა და მასთან პარიჟის „აზიურს ჟურნალშიაც.“ ამ დროსვე გამოცხადდა, რომ ამ ნაწერებს დიდი ხანია ქართულს ენაზედ სთარგმნის ქართულის ენის მცოდნე და ქართულის გვაროვნობის წარმომადგენელი, მღვდელი ივანე მამულაშვილიო.

ივანე მამულაშვილი ადრევე შესდგომოდა ამ მწერალთა ნაწერების თარგმნას და ზოგიერთი თხზულება 1851 წლამდე უკვე დაემთავრებინა. ამ დროს ივ. მამულაშვილი ახალციხისკენ ყოფილა მღვდლად, პეტრე ხარისჭირაშვილს მასთან მეტად დაახლოვებული კავშირი ჰქონია. ამათ დროსვე სცხოვრობდნენ: ანტონ ხუციანცი (ხუციშვილი), ხიზაბავრელი, მღ. ანტონ თუმანოვი-ოცხელი, მღ. სტეფანე იესაშვილი (დღეს იეზოვიე) და მღ. სტეფან ნაეროზაშვილი. ესენი ყოფილან პავლე შაჰყულიანის მოწაფენი.

3. ხარისჭირაშვილმა კარგად იცოდა ივანე მამულაშვილის შრომის ამბავი და როცა იგი საქართველოდგან ევროპაში გადასახლდა სამუდამოდ, მაშინ ივ. მამულაშვილის ზოგი ნაწერები თან წაიღო და ვენეციის მხითარისტების სტამბაში, 1850 წლებში, პირველად მოძღვრის ივანე მამულაშვილის ნაწერები დაიბეჭდა. ეს ნაწერები, როგორც სწერს ქართველ-კათოლიკეთა პატივცემული მოძღვარი ივანე გვარამაძე, დაბეჭდილა 3. ხარისჭირაშვილის რედაქტორობით და თვით იმისავე საფასით. აი ზოგი წიგნებიც:

1, „ისტორია, განა მოთხრობა ქველისა და ახლისა აღთქმასა,“ ქმნილი სომეხთ მხითარისტის იოანე არქიმანდრიტის ზურაბიანის მიერ, თარგმნილი სომხურის ენიდგან და დაბეჭდილი 1858 წ. ვენეტიკს, წმიდა ლაზარეს მონისტრის წიგნთსაცავში. წიგნის კაბადონთა რიცხვი 875 შეიცავს წიგნის წინასიტყვაობაში ერთ ალაგას ნათქვამია: თუმცა დიდად ძნელი იყო ესე ჩვენთვის, რამეთუ არა გვყავდა ჩვენ ამა საქმისათვის ვინმე შემწე და არცა თანამშრომელი პირი ვინმე ქართულის ენის მცოდნე, გარნა რა ვხედავდით ვითარმედ ამა ოქროსა საუკუნესა შინა თითქმის ყოველთა ნათესავთა ენათა ზედ დაიბეჭდებიან ფერად-ფერადინი სამეცნიერო და სიბრძნის წიგნნი, ამის გამო ფრიად სასარგებლოდ ვრაცხეთ ქართულს ენაზედ წიგნების დაბეჭდვა, აწ სასოებით ვითარმედ წრფელ აზროვანს კეთილს მსურველს და გულს მოდგინეს მოღვაწე-

ობის ამასა ჩვენსა კეთილად მიიღებს საქართველო, თვისთა ჩვეულებით კეთილშობილებრივი გულკეთილობითა, რომელიც უქმად არა გაატარებს შრომასაც ამისა ჩვენს, რომელნი რადგან ვართ მარად მსურველნი და მეძიებელნი ბედნიერებისანი, ზილვით, რომელ შრომითა ამითა ჩვენითა სარგებლობს საქართველო დიდად განცხრომათა ყოფად არს იგი ჩვენთვის.“

2, „წმიდანების ცხოვრება. ქმნილი სომხურს ენაზე არქიმანდრიტი ლუკა ინკიკიანის მიერ; თარგმნილი და გამოცემული ქართულსა ენასა ზედა, ვენეტიკს, 1859 წ. წმ. ლაზარეს მონასტრის სტამბაში.“ ვრცელი წიგნია. ამასვე უთარგმნია იგავნი ეზეპოისი და დაუბეჭდიათ ვენეტიკს, ორ ტომად 1859 წ. ყველა ეს წიგნები დაბეჭდილია სუფთად, თავის დროის კვალად ძალიან ლამაზადაც-კი, მხოლოდ ენა არ უფარგათ მცირედ და ამას არც თვით მთარგმნელი მაღავს, წინასიტყვაობაში ბოდიშს იხდის.

მოძღვარს ივანე მამულაშვილს სხვა ნაწერებიც ბევრი ჰქონია, მაგრამ დაბეჭდვა არა ღირსებიათ. უმეტესი ნაწილი ამ ნაწერების აქა იქ გაბნეულა, ვენეციას, კონსტანტინეპოლს და ახალციხეს. თვით ივ. მამულაშვილი გარდაიცვალა 1884 წ. საკმარისად მოხუცი. განსვენებული ყოფილა ქართული კათოლიკეთა კარგი მფარველი.

პეტრე აუღუშოვი, პ. შაჰყულიანის ნამოწაფარია, სწავლა განათლება სომეხ-კათოლიკეთ გავლენის ქვეშ მიიღო. 1845 წ. იგი სომეხთ კათოლიკეთ ტიბიკონზედ ეკურთხა, სომეხ კათოლიკე მღვდლათ ირიცხებოდა, სულით და გულით-კი ქართველი იყო, ეკლესიაში უპირატეს აღგიოს ქართულ ენას უთმობდა. იგი იყო შესანიშნავი მოძღვარი, შორს მხედველი, ყოველ საქმის სიბრძნით განმსჭვრეტი, მართლ მსაჯული, თავის სამწყსოს სწორი მსახური, მამა და სიმართლის მქადაგი. სხვა და სხვა გარემოების მეღხებით 1871 წ. იგი სომხის ტიბიკონიდან

ლათინის ტიპიკონზედ გადავიდა. ამ გარემოებამ მასში ბევრი ცვლილება შეიტანეს, მრევლზედაც იმოქმედა. თვით იყო წარჩინებული ქართველი, სამღრთო მეტყველი, მწიგნობარი ხალხის საქმეთა დიდი პატივის მცემელი, ქართველ გვარონობის უარის მყოფელთ მოკამათე. იგი გარდაიცვალა 1899 წ. შობიდან 80 წლისა, ყველასაგან დიდად პატივცემული და ღირსეული ქართველი მოძღვარი, ღირსეულად დასაფლავდა. განსვენებული იყო ქართული მწიგნობრობის მოყვარე, იცოდა კარგათ საქართველოს ისტორია და ქართველთა წარსულისთვის დიდად შესტკივოდა გული. ასეთ მოძღვართა შეინახეს ქართული ენა ჯავახეთში, თორემ ესენი რომ არ ყოფილიყვნენ, ქართული ენა იქაც ისევე ამოვარდებოდა, როგორც ეს ართვინს და მის თემში მოხდა. განსვენებული იტალიურს ენაზედაც კითხულობდა წიგნებს და ძრიელ ბევრი ლათინური და იტალიური წიგნებიც ღარჩა. ეს წიგნები მეც ენახე მის სიკვდილის შემდეგ, შიგ ბევრი ძველი ქართული ხელთნაწერებიც ერია, მათი გაშინჯვა ვერ მოვასწარ. პეტრე აღუშოვი ახალციხეს გახლდათ მღვდლად. ივლიტის საყდარში და მისი წიგნებიც იმავე საყდარს დაშთა.

პატრი იოსებ წაღდაძოვი, (წაღდაძე).

სახელგანქანთველთ კათოლიკეთ აბატს პეტრე ხარისჭირაშვილს ბევრი პატივის-მცემელ ჰყავდა. პატივს სცემდნენ მას თვით ისეთნი ქართველნიც-კი, რომელთაც ქართველობა სძულდათ, ზოგნი-კი დიდადაც ეწინააღმდეგებოდნენ, მაგრამ აბატი ყოველთვის მტკიცე ბურჯად იდგა თვის მიერ არჩეულს გზაზედ, იგი გულს არ იტეხდა და დიდის ქეშმარიტებით ჰქადაგებდა ქართველ კათოლიკეთა გვაროვნობის ცნობებს.

მიზეზი აბატის განსაცვიფრებელის სიმტკიცისა, მხნეობისა და იმ საოცარის გვართ მოყვარეობისა, რომელსაც იგი იჩენდა, ასე რომ მან ქართული სტამბებიც-კი დაარსა: მონ-

თობანს (საფრანგეთში), ვენეციასა და კონსტანტინეპოლს, ის იყო, რომ იმას გარს ეხვივნენ. ქართველთა საუკეთესო მამულიშვილნი, ამხნევებდნენ და მხარს უჭერდნენ.

ერთი ასეთი მხნე მამულაშვილი იყო იოსებ წალდაძე, იგივე წალდაძე. ქართველ კათოლიკეთა შორის ძველადვე შემოიღეს გვარების გადაკეთება: ძეს ანუ შვილს ოვად სცვლიდნენ, მაგალითებ „წალდაძე, გძელოვი, იერიქოვი, მუთაფოვი, ასლანოვი, როსტეფანოვი, კაუხჭოვი და ათასი ამ გვარი, რომელთა გვარის დაბოლოვება ძველად-მე ან შვილი იყო.

იოსებ წალდაძე ქართველთა ძველს გვარეულობას ეკუთვნის. იგი იყო იმერი. პირველ დაწყებითი სწავლა ოჯახში შეიძინა მერე გაემგზავრა ევროპაში, მცირე ხანს დაჰყო კონსტანტინეპოლს პეტრე ხარისჭირაშვილის სკოლაში, შემდეგ გაემგზავრა მონთობანში და იქ ერთს გიმნაზიაში დაამთავრა სწავლა. აქ სწავლას მან მოაწოდო 8 წელიწადი.

კლასიკურის გიმნაზიის სწავლის დამთავრების შემდეგ იგი შევიდა ერთს უმაღლესს სასულიერო სასწავლებელში, იქ დაჰყო ექვს წელს. ამ ხნის განმავლობაში შეისწავლა ყველა იმ დროის საღვთის-მეტყველო და საფილოსოფო საგნები. აქ შეიყვარა ფილოსოფია, საღმრთო ზნეობრივი სწავლა, შეისწავლა ევროპის სწავლულთა და მეცნიერთა ნაწერები და ნამეტურ ფილოსოფია.

უმაღლესის სასულიერო სწავლის დამთავრების შემდეგ იგი ბერად შედგა და დროებით საფრანგეთში დასახლდა, მონთობანს, პეტრე ხარისჭირაშვილის მიერ დაფუძნებულს მონასტერში, სადაც ქართული სტამბაც არსებობდა და ქართველ გვარის კათოლიკის ბერებმა ქართულის წიგნების ბეჭდვაც იწყეს. ახალგაზრდა ბერი იქ იმიტომ დასახლდა დროებით, მაშინ ზოგერთნი ჰნატრობდნენ: კარგი იქნება, მონთობანსა და კონსტანტინეპოლში ვენის და ვენციის მზითარისტების წესდებისავეთ ქართველთა „კონგრეგაცია“ დავაარსოთ.

ბერი იოსებ წალდაძე მონთობანში დარჩა რამდენსამე

ხანს, მალე დაბრუნდა საქართველოში და მღვდელ-მოქმედებას ასრულებდა ქუთაისში. დაჰყო სამს წელს და მეოთხე წელიწადს ახალგაზდა მხნე ბერი, სულ 27 წლისა, უეცრად გარდაიცვალა 1883 წელს ქ. ქუთაის. მისი სიკვდილი ყველამ მწარედ იგლოვა. მშობლებმა ძეგლით შეამკეს მისი საფლავი, ძეგლს შემდეგი წარწერა ამშვენებს: „აქ არს მდებარე იოსებ წალდაძოვი,—ივერიელი, ახლად ნაკურთხი მღვდელი (მონაზონი) უმანკო ჩასახების ქალწული მარიამის კრებისა, რომელიც იყო მაგალითი სათნოებათა. მშობელთა აღესილთა ცრემლითა აღუგეს შვილსა უსაყვარლესსა.“ მონთაბანს (ფრანცია) დაიბეჭდა შემოკლებული „რეტორიკა“ და „ფილოსოფია“, 1878 წლებში. ორივე საღმრთო შინაარსს არიან. დღეს ეს წიგნები ერთობ იშვიათია.

ბერმა ოსებ წალდაძოვმა იცოდა ენები: ქართული, ფრანგული, ლათინური, იტალიური, რუსული, ბერძნული და მცირედ ოსმალურიც. ზედ მიწევნით ჰქონდა შესწავლილი საქართველოს ისტორია და ქართულის მწიგნობრობის ისტორიაც. მეტად უყვარდა საქართველო.

ზაფლუ შაჯეუღიანა. იხილედ ამაზედ ჩემ-მიერ ცალკე გამოცემული ქართული წიგნი, 1904 წ. თფ.

ზატრი შიქელ თამარაშვილი. იხილედ ცალკე წიგნი ჩემ მიერ დაბეჭდილი 1904 წ.

ზატრი ნიკოლა. იხილედ ცალკე წიგნი წიგნი „ზატრი ნიკოლა“.

ზეტრე ხარისჭირაშვილი. იხილედ ცალკე გამოცემა ჩემი წიგნი ამის შესახებ.

ზატრა ზაფლუ ყაღაჩოვი. ახალციხეში გაზდილი, შემდეგ პეტრე ხარისჭირაშვილთან ყოფილი და აღზრდილი, კურთხეულა მღვდლათ იქვე. მღვდლათ მსახურებდა აქა იქ, იყო მოზდოკშიც. თვით არის სათნო ადამიანი, ქართული გულით და სულით აღესილი, სამაგალითო მოძღვარი, თავ დაკერილი, თავ შენახული და მრევლის პატივისმცემელი. ეს

მღვდელი კარგა ხანია თფილისში სცხოვრებს და განაგებს კათოლიკეთა ეკლესიას. გაგვობა ამისი არის მშვიდი, წყნარი, ისეთი როგორც მოთხოვება ყოველს პატიოსანს კაცს მოძღვარს. მთელი ამის მოქმედება არის სუფთა, სამაგალითო მამაშვილური. ძნელად რომ მისგან სადმე რამე საქმე გაფუჭებულიყოს, შეუძლებელია, ამით პავლე ყალაიჯოვი სამაგალითო მოძღვარია და პატივ საცემი მრევლში,

დონ დიმიტრი თუმანიშვილის შემდეგ მან ეკლესიის საქმენი ბრწყინვალეთ მართა, მის დროს განახლდა ხსენებული ეკლესია, შეიმკო საჭირო ნივთებით, შესამოსით და სხვა იარაღითაც, ამ განახლებასა და განსპეციაკებაზე პ. ყალაიჯოვს საკმარისი შრომა მიუძღვის, აქვე აღსანიშნავია ის გარემოებაც რომ ამ მონასტრის სკოლის არსებობაზედაც დიდი ამაგი აქვს დათესილი. სკოლას იგი სამაგალითოდ ინახავს, ღარიბ ღატაკ კაცის შვილებს ყოველნაირის მხრით დახმარებას უჩენს. საზოგადოთ ყველას გულ შემატკივრათ ეპყრობა. ყოველივე საქმენი როგორც ეკლესიის, ისევე ამავე ეკლესიის „ძმობის“ და სკოლის სანაქებოთ მიჰყავს. პავლე ყალაიჯოვი ამით ყოველთვის საქმები იკმნება. მღვდელთ მოქმედებასაც თავანკრად ასრულებს. საქმით სამაგალითოა და კაი შრომაც აწევს კისერზედ. ოცი წელიწადი მეტია თფილისში მსახურებს, კარგად მცორონა ქართული ენის და მასთან მახვილ გონიერი მოძღვარიც.

ზატრა ივანე გაორგაძე. თანამედროვე პირია ანსელმოსი, პავლე ყალაიჯოვისა და სხვათა. დღეს წინამძღვარია ქუთაისის კათოლიკეთ ეკლესიისა და ამ ეკლესიის მოვალეობა მას მიჰყავს ჩინებულად, საქმეს შესაფერად უძღვება. ზატარი ივანე შთამომავლობით მესხელია, ქართველი კათოლიკე, ამათი წინაპარნი კი ძველთაგან ქართლის, ანუ გორის მაზრის სოფ. ახალქალაქში ყოფილან, ძველი გვარი გიორგაძეა და შემდგომ ჟამთა ვითარების წყალობით სეხქანოვიც დარქმევიათ. იგი დაბადებულა 1851 წ. ქ. ახალციხეს. სწავლა მიიღო

ჯერეთ ახალციხეს, მერე კონსტანტინეპოლს სწავლობდა პეტრე ხარისქირაშვილთან, შემდეგ დროს რომში სწავლობდა, იქ დაასრულა სამღვდელთა სწავლა, მღვდლათ კურთხეული იქმნა 1875 წ. არხიეპისკოპოსის ანტონ მარია გლოსერისაგან და გამწესებულ მღვდლათ იქვე კონსტანტინეპოლს, ფრანკუზების საავადმყოფოს მოძღვრად, იქ დარჩა რამდენსამე ხანსა, შემდგომ ამის გადაყვანილ იქმნა ისპანიას, ისპანიაში ეს რამდენსამე ხანს დაშთა, იქ შეისწავლა ისპანიური ენა. შემდგომ ისპანიისა იგი გადმოყვანილ იქმნა 1884 წ. ქუთაისის კათოლიკეთა ეკკლესიის ეპარქიის მოძღვრად, აქ ამ დროს იმყოფებოდა და მღვდლობდა ბიძა პატრი ივანესი, პატრი სტეფანე გიორგაძე. ქუთაისში მოსვლამდე პატრი ივანე 1882 წ. ისპანიიდან სხვებთან ერთად იერუსალიმშიც წასულა და უმგზავრნია. იერუსალიმიდან ისევ ისპანიას დაბრუნდა, იქიდან სტამბოლს და მერე ქუთაისს. დღეს ქუთაისში განაგებს კათოლიკეთა ეკკლესიის საქმეს.

პატრი ივანე ენერგიული მოძღვარია და თავის საველდებულო საგნები გარდა სხვა ბევრი რამ სახელოსნო და პრაქტიკული საქმეთა ავ-კარგოიანობაც იცის. იცის აგრეთვე ენები ქართული, რუსული, ფრანგული, იტალიური, ისპანიური, თათრული, ლათინური და მცირედ სომხურიც. გამოცდილება დიდი აქვს და მასთან სიყვარული მრევლისა, პატივისცემა შეუძლოთა, მფარველობა მათი და ყოველს გასაჭირში ხელის გამართვა, საშუალების აღმოჩენა. ამით ესენი ქებულ არიან და მისაბაძნი მრავალთაგან. იგი საეკკლესიო და საერო საქმეებში ყოველთვის ერთს უანგარო პირად სჩანს, ერთს გულ შემატკივრად და მიუდგომელ მოსამართლე მოსარჩლე მოძღვრად. ეკკლესიის საქმეებს და მის მამულებს იგი ჰპატრონობს და უვლის ფრთხილად და გულ მოდგინეთ. მამულების ანუ საეკკლესიო ქონების საქმე ამას დიდ სისრულეში მოჰყავს, დღეს იგი ეკკლესიას უშენებს და უახლებს ერთს ძველს შენობას, სადაც რამდენიმე დუქანიც არის და

მასთან კარგი თავლა, ოღა-სადგომებრც. რაც ძალა აქვს, მით იგი თავის ცდას და შრომას არ აკლებს.

საყურადღებოა ამის შრომა აგრეთვე ეკლესიის მოვლა შენახვაზედ, სისუფთავეზედ და სკოლის მოვლაზედ, სკოლის საქმეს მართავს გულს მოდგინედ და დღეს მოწაფეთათვის ეკლესიის გალავანში აკეთებს კარგს ოთახებს, სადაც ბავშვებს სწავლას გარეშე სახელოსნო საქმეთა შეგნებასაც ასწავლიან, რათა მომავალში სწავლის გარეშე ხელოსნობაც შეეძლოთ, თუნდ წიგნების კაზმვით და სხვა. ასეთ სუფთა საქმეთა ცოდნით მრევლის წინაშე იგი ცნობილია როგორც მათთვის გულ-შემატყეარი მოძღვარი, უანგარო და სუფთა ცხოვრებით დაჯილდოებული, არის ქართული გულისა და სულის მექონი მღვდელი, ქეშმარიტი აღამიანი და მასთანვე გამბედავი, თავთავის აღაგას მოუფრიდებელი, სწორე საქმისთვის მომხრე, მფარველი და მასთანვე ამისთვისვე დაუშურვებელი, დიდი საქმიანობის მექონი მოძღვარია. დაუზარებელი, უზაველი და მასთან ქართული ჰურ-მარილი და სალამის მოყვარე—ნამეტურ შეუძლოთა და ვრდომილთა მფარველი და დიდი პატივის მცემელი. ყოველივე ამას ცხადათ ამტკიცებს ამ მოძღვრის ქუთაისში ყოფნა და 20 წლის სამსახური.

ზატრა სტეფანე გიორგაძე. პატრი სტეფენეს პირადი ცნობა მე არ მაქვს, ამ ცნობებს ვწერ, მის მცნობთა მოძღვრებთა მოთხრობით. პატრი სტეფანეს მშობლები დიდის სათნოების პირნი ყოფილან. შვილზედ მათ დიდი ზეგავლენა ჰქონიათ. შვილისთვის ჯერეთ შინ მიუციათ სწავლა, მერე სკოლაში და შემდეგ ამის ვაჰრობაზედ მიუციათ. სტეფანე ვაჰრობაში აღზრდილა, აქ განვითარებულა და აქ ყოფნის დროს ფულიც მოუგროვებია. იმავ დროს ყოფილა იგი მღვთის მოშიში, მწიგნობარი და სუფთა მონაზნებრივი ცხოვრების მოყვარე.

სტეფანეს განუძრახავს ბერათ შესვლა, რაც-კი ფულები ჰქონია, იგი ყოველივე შეუკრებია და კონსტანტინეპოლს

წასულა, ყოველივე თავის მოგროებული ფულიც თან წაუღია. პეტოე ხარისკირაშვილთან მისულა, ფული მისთვის გადუცია და მის მახლობლივ დასახლებულა მისივე მფარველობის ქვეშ. შემდგომ ამის მომზადებაც დაუწყევია, შეუსწავლია კარგად საჭირო ენები, სამლო საგანნი და უკანასკნელ აქამდე მისულა თავის ცდით და შრომით, რომ 1867 წ. მღვდლათაჲს უეკურთხებიათ.

მღვდლათ კურთხევის შემდეგ, პატრი სტეფანე მსახურებდა საქართველოში, თფილისის კათოლიკეთ ეკკლესიას, მოსდოკს, გორს, ქუთაისს და დღეს კონსტანტინებოლს. კურთხევის შემდეგ საქმე ისე კარგად წაუვიდა, რომ იგი მონთობანის მონასტერში აბატათ იქმნა არჩეული. ამავე წარჩინებულს მოძღვარს დიდი შრომა აქვს დათესილი კონსტანტინეპოლის ქართველთა კათოლიკეთ მონასტრის შენობების შენებაზედ, სკოლაზედ და ეკკლესიაზედ, ამა შთენთა აღშენების საქმე სწორედ საინტერესო საგანს წარმოადგენს და ამ საინტერესო ხარესთან მჭიდროთ არის დაკავშირებული პატრი სტეფანეს განვლილი ღვაწლი და დღეინდელი შრომა. ყველა ამის შრომათ მოთვლა აქ შეუძლებელია.

პატრი სტეფანე რგორც მოძღვარი ნამდვილი კაცად კაცი გახლავთ, ქეშმარიტი ქრისტიან მამულის შვილი ქართველი, მის გვამში რამდენათაც კათოლიკის სარწმუნოებას უკავია ადგილი, იმოდენადვე უღვივის მას გულში საქართველოს სიყვარული, ქართული ენის, მწიგნობრობისა და სხვანი. შორს მყოფს უფრო განცხოვლებული აქვს მამულის-შვილური ტრფიალება. იგი თავის სათნოს ცხოვრებით სამაგილითო ძმა გახლავსთ მთელს ქართველთ კათოლიკეთა სამღვდლოებისა და მრევლში. სადაცკი უოფილა პატრი სტეფანე, მას თავის მრევლის წინაშე ყოველთვის გამოუჩენია მაღალი ღირსება, გვემულთ სიბრალული და კაცთა შორის დიდი სიყვარული და სათნოება. ყველგან აღუბეჭდია თვისი ნაბიჯის ნავალი, ყველგან დაუტოვებია თავისი ბრწყინვალე მოქმედების ცნო-

ბები, დღესაც ამ პატრს მთელს კათოლიკეებში დიდის ქება დიდებით მოიხსენებენ. იგი სამაგალითოა დღესაც იქ სადაცკი გახლავსთ და მღვდელ მოქმედებს.

დონ ივანე ანტონოვი გახლავსთ გორის ქართველ კათოლიკეთაგანი, სასულიეროდ განათლებული: დღეს სარათოვის კათოლიკეთა სემენარიის რექტორათ იმყოფება. ბოდიშს ვიხდი, რომ ამ ყოვლად გამოჩენილი მოძღვრის ცხოვრებას არ ვიცნობთ კარგად და აქ ასე მოკლედ ვსაუბრობთ. ოდესმე სხვაგან სხვანი ანუხსვენ უფრო უკედ. ეხლაკი ამას ვიკმართ, რომ ავნიშნათ მხოლოდ ის, რომ დონ ივანე არის უწარჩინესებული ქართველ მოძღვართაგანი, თავის მოვალეობაში კარგად დახელოვნებული და სიყრმიდგანვე ამ მოვალეობისათვის დანიშნული.

დონ ივანეს შესაფერს ნიქაერებას ის გარემოებაც კარგად აჩენს, რომ იგი დღეს რექტორია სარათოვის სემენარიაში, სხვებისა კი რა უნდა ვსთქვა და მეკი ჩემად ამ ცნობილი მოძღვრის ასეთი ხარისხი და თანამდებობა სანაქებოდ მიძახნია და სამედიდურათაც ქართველ გვარის. დონ ივანე მთელის თავის მოქმედებით თავის ასპარეზედ წარმოადგენს სამაგალითო თვისების არსებობას, მისი მოქმედობა არის სამაგალითო და უღალველი. მასთანვე სათქმელია ისიც რომ ეს წარჩინებული მოძღვარი დიდი მტრფობელია თავის სამშობლო ქვეყნის, ერის, ენის და მწიგნობრობის. არის აგრეთვე მკვერ მტყველი, კარგი მქადაგებელი. მისი ქართული ქადაგება მე ვნახე 1903 წ. თფილისსა ჯა ბათუმს და უნდა მოგახსენოთ, რომ მისის სმენით გავკვირდით. ღირსია რომ მისი ქადაგებანი ერთად შეიკრიბოს და ოდესმე ცალკე წაგნად დაიბეჭდოს.

როგორც ქართველი მოძღვარი, სარათოვის სემენარიაში და სხვაგანაც ქართველთ კათოლიკეთა სამღვდელთ პირებს დიდს მფარველობას უწევს, მისის შრომით ბევრი ქარ-

თველ კათოლიკეთ მღვდელი იქმნა კურთხეული, ბევრმა მიაღწია თავის ხარისხს, უამისოდ კი რომ დონ ივანე არ ყოფილიყოს, ვინ იცის, რამდენს მოძღვარს როგორ არ გაუქირდებოდა, ვგონებთ პოლონელ მღვდელ მთავრების ხელში ერთს პირსაც ვერ მიეღო მღვდელ მოქმედის უფლება და კურთხევა. საქართველოსთვის ერთობ აძნელებდნენ ქართველ გვარის პირთაგან მღვდელობის კურთხევას, დიდი დავადარება უნდა, ამის ატანა კი ჩვენ, ვერ შეგვიძლიან, ყველა ამას წინ დონ ივანე ევლინება მალამოდ. დონ ივანე მაინცა და მაინც ხანში შესული პირი არ არის, იგი სიცოცხლით სავსე მოძღვარია. ჯანით და სულით მაგარი და ნამდვილი მამულიშვილობით აღესილი ადამიანი. საქებია მისი შრომა სამოსწავლო განათლების ასპარეზედ და მარად მოსაგონარი თავაზით.

დონ მიხეილ ანტონაფი. ძმაა დონ ივანესი, სათნოდ ჩენილი მოძღვარი, სამწუხაროდ ჩვენ არც ამ მოძღვრის ცხოვრება და მოქმედების ცნობები ვიცით, მხოლოდ ისკი შეიძლება ითქვას, რომ იგი სამაგალითო მოძღვარია და საქები ბევრი სანაქებოს საქმეებით. ერთ დროს იგი თფილისის კათოლიკეთა ეკკლესიაშიც მსახურობდა, იმავე დროს თფილისის კათოლიკეთ ეკკლესიის სასწავლებელში მასწავლებლადაც იყო. იაკობ ლაზარეშვილი დონ მიხეილის შესახებ აღტაცებული იყო და ყოველთვის ქებით მოიხსენებდა. ამბობდა, რომ ესეთი სამაგალითო მოძღვარი ჩემს თვალებს არსად უნახავსო, იგი დიდათ საყვარელი მოძღვარია ეკკლესიისაო. ერთხელ წარმოუთქვამს, რომ „მე ვარ მღვდელი და მამა ჩემის მრევლის, და ერისაო. გულით მტკიცე ქართველი მამულის შვილია ძმასავე ქართველთ საქმეებთა გულ შემატკივარი და მასთანვე მწიგნობარიც. ძმასავე იგიც მალალ გონიერებით არის დაჯილდოებული, სუფთას სათნოს ცხოვრებით და სამაგალითოს მოძღვრებით. იგი დღეს მსახურებს თემირხანშურის კათოლიკეთ ეკკლესიაში.

ზატრა ანდრია ჩილაშვილი. ახალციხელი. ნაკურთხია

ბერძენთ კათოლიკეთ ტიბიკონზედ. კათოლიკენი ბერძენებშიაც არიან, მათ წირვა-ლოცვა ბერძნულს ენაზედ აქვსთ გამართული, ბერძნულის ტიბიკონით. 15 წელიწადია, რაც მღვდლად არის ნაკურთხი, იცის კარგად ფრანგული ენა, ლათინური, იტალიური, ბერძნული, თათრული და ქართული. მღვდლად არის კოსტანტინეპოლს (იენიშარს). მრევლი ბერძენთ კათოლიკენი ჰყავს, რომელთათვისაც წირვა ლოცვას ბერძნულს ენაზედ ასრულებს. ეკკლესიის გვერდით მას აქვს გახსნილი საერო სასწავლებელი, სადაც კათოლიკე ბერძენთ შვილებს უფასოდ ასწავლის. ამავე მოძღვარს შედგენილი აქვს 60 ყმაწვილისაგან სამუსიკო გუნდი. დიდი ამაგი მიუძღვის ამ მოძღვარს თავის მრევლის წინაშე. ჩვენ ეს მოძღვარი არ გვინახავს, მისი პირადი ცნობა არა გვაქვს, ხოლო ის-კი ვიცით, რომ იგი მეტად კეთილ გონიერი პირია, ბერძენ კათოლიკე მრევლში სამაგალითო მქადაგებელი, სამაგალითო მოძღვარი, იგი პ. ხარისპირაშვილისაგან არის გამცნებულ და მღვდლათ კურთხეულ. ეს მოძღვარი დიდი მოყვარეა საქართველოსი და ქართული ენის, ხოლო თანა მემამულეობთ შორიდან უმზერის გულ-ხელ დაკრეფილი და თავისს გრძნობათა ღელვას ბერძენ კათოლიკეთა სინდისიერის სამსახურით იკლავს.

ზატრი ათანასე ნასყიდოვი. ათანასე ნასყიდოვი დღეს აღრიანაპოლში სცხოვრებს. გასდილია პეტრე ხარისპირაშვილთან და მისგანვე გამცნებულ განსპეტაკებული. ათანასე ნასყიდოვი ადრე აღრიანაპოლის კათოლიკეთ ეპისკოპოსის გამგეობაში მსახურებდა და იქაურ კათოლიკეთ სკოლების უფროსად ირიცხებოდა, მე კაი ცნობა მაქვს მისი და ადრე მიწერ-მოწერაც გვქონდა ერთმანეთში. მას გული დიდათ ეთანაღრება რომ ბედმა და გარემოებამ ასე შორს გადატყორცნა, მაგრამ რას იზამს, გარემოებას ემორჩილება და დროსა და სამშობლო ქვეყნის მღელვარის მახვილს საქმიანობით, ანუ ჯანის დაღალვით იკლავს.

იგი არის სამაგალითო სათნო მოყვასი, პატივცემული ყველგან და ყოველთვის, მისგან ბევრი წერილები მაქვს მე და უნდა ითქვას, რომ ყოველი წერილი ბრწყინავს ნათელის მამულის შვილობით. ათანასე ნასყიდოვს ერთხელ კაი მისვლა მოსვლა ჰქონდა აღიონოპოლის გენერალ გუბერნატორ მეჰნედ ფაშა ვახვახიშვილთან, ათანასე ნასყიდოვი უცხოეთში სცხოვრებს, მაგრამ სულით და გულით კი საქართველოსთან არის, ქართველთ მდგომარეობას დიდად აღევნებს ყურს. ერთ დროს თვით ჩვენგანაც იბარებდა სველა ქართულ წიგნებს.

ზატრა რაფაელ ნებიერძე, ქართველი პატრების ბედი ისე იმეორებდა, რომ მათ საქართველოს გარეშე სასულიერო მთავრობისაგან მგზავრობა უხდებოდა თვით უშორეს აღმოსავლეთის ქვეყნებშიაც მაგალითებზე წასულები არიან ორნი ჩინეთში, თვით ამაზედ უშორეს ქვეყნებში. ასევე გახლავს პატრი რაფიელ ნებიერძეს საქმე. რაფ. ნებიერძეს მე პატარაობიდანვე ვიცნობ. მან სწავლა რომელი დაამთავრა, იქვე ეკურთხა მღვდლად და ჩარიცხულ არის „ლაზარისტების ძმობაში“ მოგესხნებათ, რომ „ლაზარისტების ძმობა“ საქმარისად ვრცელი ძმობა არის.

სამღვდელო სავალდებულო საქმეებთა შორის მან იცის ენები: ლათინური, იტალიური, ფრანგული, რუსული, თათრული, ქალდეური კარგად, სომხური და ქართული რთგორც თავის დედაენა, ლაზარისტების ძმობისაგან იგი დანიშნულია სპარსეთში, საღმარტისკენ, ქალდეველთ კათოლიკეებში შქადაგებლად და მოძღვრად: სპარსეთში მიმავალი მე ვნახე და მას შემდეგ ჩვენ გვაქვს მიწერ-მოწერა თუმცა ხშირად არა, მაგრამ ხანდისხან მაინც.

რაფიელ ნებიერძემ სპარსეთში დიდი ყურადღება მიაქცია სპარსეთში მცხოვრებ და გადაგვარებლ ქართველთ სპარსელთ მდგომარეობას და მათ შესახებ რამდენიმე საყურადღებო ცნობებიც შეკრიბა, რომელ ცნობებიც მე მიგზავნა და იგინი თავთავის დროს გაზეთ „ივერია“-ში იქმნენ მოთავსებულნი.

შემდეგ ყველა ეს ცნობები მე მოვათავსე ჩემს წიკნს, სახელდობრ „ქართველები სპარსეთში“ საყურადღებოა ამ მღვდელის ცნობები ქალღვრულ იმ ქართველთ შესახებ, რომელნიც აღექსანდრე ბატონიშვილს გადაჰყოლიან საქართველოდან და საყოველთაოდ იქ დაშთენილან. პატრი რაფიელ ნებიერიძის ცნობებით სჩანს, რომ აღექსანდრე ბატონიშვილს უკანასკნელ ცხოვრების წელნი საღმასტში, ქალღვრულებთ შორის გაუტარებიათ, ბინა, მამულები და ყმანიც იქა ჰყოლია, იქ ამის დიდი ხსოვნა აქვსთ თუ-მე დღესაც კი.

დონ გაბრიელ ასლანიშვილი. დონ გაბრიელ ასლანიშვილი დაიბადა ქ. ქუთაისში 1860 წ. სწავლა მიიღო ჯერ შინაურად და მერე კონსტანტინეპოლს და მონთობასაც სწავლობდა. მღვდლად ეკურთხა 1890 წ. სარათოვს. სამღვდელო სწავლასა და ვალდებულებას გარდა იცის სხვა და სხვა ენებიც. ნამეტურ კარგად აქვს შესწავლილი ფრანგული ენა. ქართულიც კარგად აქვს შესწავლილი და რუსულიც ზედ მიწევნით იცის. მღვდლად კურთხევის შემდეგ პირველად იგი მსახურებდა რუსეთს, შემდეგ მოზდოკს, მერე ქუთაისის, გორს და დღეს კვალად რუსეთსავე მსახურება როსტოვს. სადაც კი მსახურებდა ეს მღვდელი ყველგან დააჩნია თავისი ნაწალი. როგორც მოზდოკს, ისევე ქუთაისის, გორს და იქაც ასევე იქმნება სადაც დღეს მსახურობს. მაგალითებრ ქუთაისის სამრევლო სკოლის პროგრამა ისე შესცავალა, ისე მოახერხა იოსებ ოცხელის დახმარებით, რომ ამ სასწავლებლიდან ბავშვები ქუთაისის კლასიკურ გემნაზიაში ახერხებდნენ სასწავლებლად შესვლას. ეს მოხერხება დიდის საქმედ უნდა ჩაითვალოს ქუთაისის კათოლიკეთა მრევლის წინაშე. უნდა ვსთქვათ ისიც, რომ გარდა ასეთის მოხერხების მანვე მოახერხა რამდენიმე სტიპენდიანტის შენახვა გემნაზიაში. ასეთ მოწაფეთა შენახვის ფულს მოკრეფის წესი მრევლში დაადგინა გაბრიელ ასლანიშვილმა და იოსებ ოცხელმა.

სასკოლო საქმების შეგნება მეტად ნაძლათ აქვს გათვალი-

სწინებული, იგი სკოლის სწავლის ასპარეზედ იდეიური მღვდელია და უფროსად მოქალაქური, მას დიდი სურვილი აქვს ქართული ერის უმაღლესად განათლების და განვითარების. ყოველი მისი ნაბიჯი მიმართულია ხალხის მოქალაქური განათლების სასარგებლოდ, მას ასეთი მიმართვა ყოველთვის ლაპარაკშია ცხადთ ეტყობა. იგი რამდენათაც კათოლიკეთ მოძღვარია, იმდენათვე თამამი ქართველი მამულის შვილია. სიმათლეს და პატიოსნება მის უმათვრეს იარაღს შეადგენს, ეკლესიის გარეშე იგი დაუცხრომელი, ჯერ არ დაუღლეო მოძღვარ მოღვაწეა. მას ენატრება დიდათ, რომ მის მოქმედებას ფართო ასპარეზი აქვდეს, სამოღვაწო ბინა.

ამ მღვდლის საზოგადო საქმეთა კეთების მოთვლას სათითაოდ არ გავეყვებით, მოვიხსენებთ მხოლოდ რამდენსამე საქმეს, რომელიც ღირსნი არიან არ დავიწყების. გორში მღვდლად ყოფნის დროს მან ყურადღება მიაქცია ეკლესიის მამულების საქმეებს, იგი მოაწესრიგა, შენობები მოუმატა. შესავალი გაათართოვა, ვენახიც გადუკეთა, გაულაზათიანა, ამას გარდა სხვა საქმეც გააკეთა. გორის მრევლის სიმცირეს დიდი ყურადღება მიაქცია, ამიტომ იშრომა და ითავა სოფ. უდიდამ გორში რამდენიმე კათოლიკეთა ოჯახები გადმოასახლა და გორში საეკლესიო და საბატონო მიწაზედ დაასახლა, ამისთვის აქა იქ ფულიც მოუკრიბა და გადასცა მათ, დიდს სამსახურს და ამაგს უწევდა ამ ხალხს მოძღვარი. უნდა ითქვას რომ მრევლშიაც მეტად კარგი მოძღვარი იყო. გაქირებულ მრევლთა დახმარება, ან ფულით სესხი, ხელით გაშართვა აუცილებელს საჭიროებათ მიაჩნდა მე ვიცი, რომ მან რამდენსამე გაქირებულ მრევლს ხელი გაუმართა, ფული ასესხა და მით გაქირების დროს იგინი ფეხზედ დააყენა, ასეთის საქმეებით საქები და მისაბამია ეს მოძღვარი.

ერთი ჩვენი უბედურება ის არის, რომ ასეთ მოძღვრის შეფერება ქართველებმა სულ არ ვიცით. შურით და მტრობით ზოგიერთი პირნი წინააღმდეგ ამხედრდენ და აღარ იცოდენ

რა ექმნათ. მტრები: თუ რატომ ამაღამ პირს უყო სიკეთე და მე კი არაო! გაგონილა ასეთი უღეთობა და უსამართლობა?.. შურმა და მტრობამ ეს მოძღვარი მოაბეზრა. იგი დასმენილ იქმნა უსდელ და უგვან მოკამათე და მტერთ პარებისაგან. მაგრამ იგი გულს არ ტეხდა, გორში ყოველს უწესოებას და ურიგობას ზურგს არ უხრიდა, ბოლოს მაინც პატიოსანმა პირმა ვეღარ შესძლო ბრძოლა, კამათი და უსამართლობა, ყოველივეს მოშორდა და მით დააწყნარა მტერთა ბასრი კბილები.

გაბრიელ ასლანიშვილი არის მეტად ჯან გაუტეხელი საღი მოძღვარი, მასთან ქართული მწიგნობარიც, თვალყურს ადევნებს ქართულს მწერლობას, იწერს ჟურნალ გაზეთებს და მასთანვე კარგი პეტვალყურეა და მწიგნობარიც. რისი წერილები ადრე „ცნობის ფურცელში“ იქმნა დაბეჭდილი კათოლიკეების შესახ. გარდა ამას მასვე აქვს ფრანგულიდან ქართულად ნათარგმნი საყმაწვილო კომედიები, ერთი სახელდობრ „შალვა“ ანუ მტკიცე პირობა მე დავუბეჭდე ცალკე წიგნად. სხვა თარგმანები დაუბეჭდავნი აქვს. იმედია, რომ ესენიც დაიბეჭდებიან. გარდა ამის ამავე მოძღვარმა დიდი ყურადღება მიაქცია ქართველ კათოლიკეთა ლოცვის წიგნის საჭიროებას. შეკრიბა ყველა ლოცვის წიგნები და ამაგებიდან შეადგინა ერთი კარგი ახალი ქართული ლოცვის წიგნიც, ამაზედ რამდენჯერმე ცნობებიც დაიბეჭდა ქართულ გაზეთებში. ამ ლოცვის წიგნის დაბეჭდისთვის ამ მოძღვარმა უმაღლეს მთავრობასაც მიმართა და სთხოვა დაბეჭდვის უფლება. ფიქრი არ უნდა, რომ ეს თხოვნა შეწყნარებული იქმნება, რადგანაც ამ წიგნის საჭიროებას თვით კათოლიკეთა მრევლი ითხოვს. საქმე მხოლოდ ის გახლავთ რომ თვითონ შემდგენელის საქართველოში არ ყოფნამ ხელი არ შეუშალოს ბეჭდვას.

ახატი ანტონ გლახაფი. (გლახაშვილი). ამაგდარი მოძღვარი ქუთაისის კათოლიკეთა წინაშე, შესამჩნევი კაცად კაცი, დიდი სათნოება და თავი მრევლისა, დაუცხრომელი

მოღვაწე და მფარველი, მაშენებელი ქუთაისის ეკკლესიის და სკოლისა, დიდად პატივცემული მრევლის წინაშე, კათოლიკეებში მას ყველა სცემდა ჩიდ პატივს და თვით ყოვლად სამღვდელო იმერეთის ეპისკოპოსი გაბრიელიც, იყო გულით, სულით ქეშმარატი მამა მრევლის და კარგი გულის მოძღვარი, მან მრაველისაგან დაიმსახურა სრული პატივისცემა და სამსახური. სწორედ მოგახსენოთ პეტრე ხარისქრაშვილზე, ამჟებდ და ასეთ მოძღვრებზედ ითქმის შემდეგი შენიშვნა ანტონ კათოლიკოზისა:— „მოვიცაღე სხვათა ყოველთა კეთილთაგან და ვერა მოვიცაღე საქართველოს მსახურებისაგან“. რადგანაც ამ მოძღვარზედ ქუთაისში აღშენებულ კათოლიკეთა ეკკლესიაშიც გვაქვს ცნობები მოყვანილი, ამიტომ აქ ეს ცნობები ვიკმაროდ. იგი გარდაიცვალა 1880 წ. ხაშში შესული, მომზადებული მღვდელი თავის საქმეებში, მკოდნე ევროპიულს და აზიურის ენების, კარგი ქართული მწიგნობარი, გულ შემატყვარი ჩვენის ტომისა და სამაგალითო ადამიანი ყველა საქმეში, ყოვლიდგან და ყოველთვის. ღირსია რომ ეს მოძღვარი ოდეს შე ვისგანმე უფრო ვრცლად აღიწეროს. საყურადღებოა ანტონ გლახოვი მით უფრო, რადგანაც 1845 წ. პატრების განდევნის შემდეგ, რომილამ ეს მოძღვარი დანიშნეს საქართველოში, ე. ი. ქუთაისში მღვდლად. მაშინ ქუთაისის ეკკლესია ერთობ პატარა იყო, ანტონ გლახოვმა დაიწყო ეკკლესიისთვის ფულის კრება და შენება, ბოლოს დაამთავრა კიდევ.

პატრი სტეფანე დემურაფი. უეკველია ძველად ამათი გვარი დემურაშვილი იქნებოდა. პატრი სტეფანე დაიბადა 1871 წ. 20 მაისს, ქალაქ თფილისს. მოინათლა იმავე წლის 30 მაისს. შემდეგ აღზრდის და საკირო სწავლისა, იგი თფილისის კათოლიკეთა ეკკლესიის წინამძღვრის თავ. დიმიტრი თუმანიშვილისაგან გაგზავნილ იქმნა სარათოვს, იქაურს კათოლიკეთა სემენარიაში სასწავლებლად. სემენარიაში საღვთის მეტყველო და ფილოსოფიურ საგნებს სწავლობდა და ამავე კურსით მან სწავლა დაამთავრა 1895 წ. და ამავე წლის

10 დეკემბერს ეკურთხა მღვდლად. მის შ მღვდ მსახურებდა მოძღვრად ქ. გორის კათოლიკეთა ეკკლესიაში, შემდეგ მსახურებდა ქ. ქუთაისის კათოლიკეთა ეკკლესიაში, თანაშემწედ ამავე ეკკლესიის მოძღვრის. აქვე იგი ასწავლიდა კათოლიკეთა მოწაფეთ სამღრთო სჯულს კლასიკურს გინაზიაში, რეალურსა და ქალების სკოლაში. 1902 წ. თიბათვის 30-დამ გადაყვანილ იქმნა სიმფეროპოლის საძს მაზრაში: პერიკიპისა, ევატორისსა და ღნებრისა. აქ დაშთა 1804 წ. და ამავე წლის, მაისის 20-დამ დაინიშნა ბაქოს კათოლიკეთა ეკკლესიის წინამძღვრად. აქვე იგი ასწავლის სამღრთო სჯულს ყველა საშუალო და დაბალ საწავლებლებშიც.

პატარა სტეფანეს სხვა და სხვა სამღრთო და საერო საგანთა გარდა შესწავლილი აქვს და სხვა ენებიც. ქართულიც რასაკვირველია როგორც სამშობლო ენა. გულსმოდგინედ მისდევს ქართულ საისტორიო წიგნების კითხვას. სხვათა შორის ამ ბოლოს დროს ქართულს ენაზე დაუწერია „ზრდილობის კანონები“, რომელიც მომავალში უეჭვლია დაიბეჭდება. პატრი სტეფანეს წინაშე სამამეულო მწერლობის ასპარეზედ მარტო ამ შრომით არ შეჩერდება, სხვებსაც დასწერს, ანუ სთარგმნის სხვა და სხვა ენებიდამ. სხვათრგ, როგორც კათოლიკეთა მოძღვართ წესია, იგიც იმავე ვალდებულებას ემორჩილება და თავის ვალს ასრულებს სინდისიერად, და უზაკველად, დაუზარებლივ. ამედია, რომ სადაც კი ეს მღვდელი იმსახურებს, ყველგან დასტოვებს ბრწყინვალე ნიშნებს და მით ცხადლივ დაამტკიცებს, რომ ქართველ გვარის კათოლიკეთა მოძღვართაც შეუძლიანთ, რომ ენერგიულად და ხალხის სამსახურის სიყვარულით განაგონ თავისი მოქმედება.

პატრი გაბრიელ გვანამაძე. შვილი გახლავსთ ჩვენის ცნობილის მოღვაწე მოძღვრის ვინმე მესხის. ქართულად ამ პატრს მზედქაგუკი ეწოდებოდა. ახალციხის სწავლის შემდეგ იგი სარატოვის სემენარიაში იქმნა გაგზავნილი სასწავლებლად. სადაც მან 1899 წ. სწავლაც დაამთავრა და იქვე იქმნა.

მღვდლად კურთხეული და შესაფერს სამრევლოში დანიშნული. იგი მსახურებს ნემენცის ტომის კათოლიკეთა წინაშე, სადაც მღვდელ-მოქმედებას გარეშე ქადაგება ნემენცურს ენაზედ ასრულებს. როგორც მამის შვილი ზედმიწევნით მცოდნეა საქართველოს ერის საქმეების და ქართულის მწიგნობრობის. თავის შესაფერი სწავლაც აქვს მიღებული და მასთან მახვილ-გონიერი მოძღვარიც გახლავსო.

მღვდელი სკრაფიმ მერაბიშვილი. მესხელი, უდელი ქართველ კათოლიკეთაგანია. იცის კარგად ქართული ენა და მწიგნობრობა. ქართველ კათოლიკეთა საქმეებს გულსმოდგინედ მისდევს, ნაკურთხია სომეხ კათოლიკეთ ტიბიკონზედ. მღვდლად არის ახალციხის მაზრის სოფელს ვალეს ეკლესიაში. ჯერეთ ახალი მღვდელია და ამიტომ არას ვიტყვით აქ.

მღვდელი თომა იგითხანოვი. ახალციხელი, სომეხ კათოლიკეთ ხმობილი, ხოლო გვაროვნობით და მოღვაწით ქართველი. სწავლობდა ახალციხის სამოქალაქო სკოლაში. მის მერმე კარგა ხანს მსახურებდა თფილისის კათოლიკეთა სკოლის მასწავლებლად. შემდგომ ამის მღვდლად იქმნა კურთხეული და დანიშნული ბათუმის სომეხ-კათოლიკეთა ეკლესიის მოძღვრად.

მე ვიცნობ მას, იგი არის ამ დროის მოძღვარი, კარად მცოდნე თავის ვალდებულებების და მასთანვე ქართულის ენის და წერა-კითხვის. მიღედ ამათ გვარის წევრნი ქართველ გვარისანი არიან, ხოლო ქართული ენა აქვს ზოგს ალაგას და ვაწყებულები, როგორც მაგალითად ახალქალაქის მაზრის სოფელს კარტიკამელთ ქართველ კათოლიკეთ დაავიწყდათ და თვით მათ მოძღვარ იაკობ იგითხანოვს, რომელიც სომეხ კათოლიკეთ ტიბიკონზედ სდგას. ამ მღვდელს მე ვიცნობ პირადად და თვით მანვე აღიარა 1901 წ. სოფ. ხიზაბავრს, რომ ჩვენ იგათხანოვები ქართველ გვარისანი ვართ, ხოლო სომეხ-კათოლიკეთა ტიბიკონზედ მდგარიო. ეს ცნობა აქ იმითომ

მოვიყვანეთა რომ მით აღგვენიშნა ამ მღვდლის თომა იგით-
ხანოვის გვაროვნული მცირე ცნობებიც.

მატრი გაბრიელ გოშალოვა. ახალციხელი, იქვე გაზრ-
დილი, შემდგომ სხვაგან სწავლობდა. ორი წელიწადია მას
შემდეგ გასული, რაც იგი პატრათ იქმნა კურთხეული სარა-
თოვს. დღეს იგი განაგებს ახალციხის სომეხ-კათოლიკეთა ზე-
მო ეკკლესიის მრევლს. როგორც ქართველის გვარის, ქარ-
თული ენა კარგად იცის და მასთანვე ქართულ მწერლობა-
საც მისდევს. ერთხელ მქონდა შემთხვევა ნახვის ამ მღვდლის
და უნდა მოგახსენოთ, რომ მას ცხადად შეემცნა მახვილგო-
ნიერება და ნამეტურ სწორე შეხედულობა თანამედროვე
მოდრობის და წესების შესახებ. როგორც მოძღვარი საქებია
თავის ხარისხით და პატივცემული მრევლთაგან.

მამა მისეიდ გაბქელაშვიდი. კარგი, მოხერხებული მღვდ-
ლია. შთამომავლობით ქართველ კათოლიკე, მსახურებს ხიზა-
ბავრის ეკკლესიაში და ირიცხება ერთს წარჩინებულ ამაგდარ
ენერგიულ მოძღვრად. მისი შრომით ხიზაბავრას აღშენდა ქარ-
თველ კათოლიკეთ ეკკლესია, სკოლა ქალებისა და ვაყებისაც,
ქართული სამკითხველოს გახსნაც სურდა. აქ ამაზდე მეტს
არას ვიტყვით, რადგანაც ამის შესახებ სხვაგან გვიწერია. იხი-
ლეთ ამაზდე „კათოლიკეთა ეკკლესია საქართველოში“, თფ.
1803 წ. და „საქართველოს დაკარგული სოფლები“ 1904 წ. თფ.

ბოდიშს ვიხდით აქ ყველას წინაშე, თუ სადმე რამე შეცდომები
წაგვივიდა. ნამეტურ ბოდიშს ვიხდით გულახდით იმ პირთა წინაშეც, რო-
მელნიც იქმნება ჩვენი უცნობლობის გამო ვერ ავუხსენებთ და ამ წიგნში
ვერ მოვითავსეთ. იმედია ამაზდე არ დაგვემღურობიან და გამოტოვებულ-
ნი პირნი თავიანთ ვინაობას გვაცნობებენ და მის მერე ვეცდებით, რომ
ყველა იგინი მეორე წიგნში მოვითავსოთ. რომელიც უკვე დაიბეჭდება.
ქართველ კათოლიკე მოძღვართა და საერო პირთა მოღვაწეთა საზოგადო
სამოღვაწეო ცნობებს ჩვენ სულ ვერ შევკრებთ, თუ თვით მოღვაწე პირნი
არ დაგვეხმარებიან და ცნობებს არ მოგვაწვდიან. ამის მოიმედენი ვართ
და ჩვენი აღწერის შევსებას მათგან ვიმედოვნებთ.

მამა პეტრე მჭედლაშვილი სომეხ კათოლიკეთაგან ტერ პეტროზათ წოდებული. კარგა ხანს მსახურებდა თფილისის კათოლიკეთა მეორე ეკკლესიაში. სომეხთ კათოლიკეთა ტიბიკონზედ იღვა, მაგრამ ენით და ტომით ქართველი იყო, ამას თითონ არც მალავდა და ყოველთვის ლაპარაკობდა, რომ ჩვენ ქართველის ტომისანი ვართო. იყო კარგად მცოდნე თავის ვინაობის, მცნობი ქართულის ენისა და მეტად ახლონათესავი ჩვენში კარგად ცნობილთ ბათუმელ ქართველ კათოლიკ მკედლიშვილის. აქედამ უნდა ვიცოდეთ, რომ მამა პეტრეც შესმენილი მღვდელი იქნებოდა, როგორც სხვა მკედლიშვილებიც არიან. მამა პეტრე თფილისში გარდაიცვალა, იგი იყო აშკარად მოქართულე მოძღვარი და არავის წინაშე არაფერს არ დაშალავდა თავის ვინაობას და ქართველობას, გარდაიცვალა 70 წელს გადასული. სომეხთა და ქართველთ შორის სიყვარულის მფენელი და ამისთვის მქადაგებელი.

მამა თომა ჩაღინგარაძე ჩილინგარი ხომ იცით რა სიტყვაც არს, ქართული სიტყვა არს. მამა თომა ჩილინგარიანი სომეხთ კათოლიკეთ ტიბოკონზედ სდგას, კარგა ხანია რაც მღვდლობს, ნი წელს გადასული მოძღვარია. ახალციხეს და მის თემზედ ამ მოძღვარს კარგი სამსახური და ამაგი მიუძღვის, იგი კარგა ხანს ახალციხის კათოლიკეთა სასულიერო ძმობის წევრითაც იყო. თვითონ არის კარგად მცოდნე ქართულის ენის. მტკიცედ ასრულებს თავის სამღვდელთ მთავროვალს და მრევლის წინაშე ირიცხება ერთს სუფთა ამაგდარ უვნებელ მოძღვრად. დანარჩენ საქმეთა შესახებ ცნობა არ მაქვს და მიტომ აქ არც ვსაუბრობ ვრცლად.

პატრი ღაზარე გოზაღოვი. მსახურებდა ახალციხის საეპარქიის ტაძარში, ირიცხება ერთს წარჩინებულს მოძღვრად. იცის კარგად სხვა-და-სხვა ენები, ქართული ზედ მიწევნით და ქართულ მწიგნობრობასაც მისდევს. ახალ გაზრდა ენერგიით სავსე მოძღვარია და იმედია რომ მთელს თავის სიცოცხლეს

და მოქმედებას ქართულის მამულიშვილობითაც დაავი-
რგენებს.

პატრი ლაზარე გოზალოვი ახალციხის საერო სასწავ-
ლებლებში სამღვთო სჯულსაც ასწავლის. არის დაუზარებე-
ლი მღვდელი და მასთანვე მრევლისაგანაც პატივცემული.

პეტრე დომანიკე ნულაშვიდი, ჯავახეთის სოფ. ხიზაბავრე-
ლია. სწავლა მიიღო კონსტანტინეპოლს, მერე რომს, შემდეგ
დაბრუნდა და სარათოვის ეპისკოპოსისაგან ეკურთხა მღვდლად,
დღეს მსახურებს თფილისის კათოლიკეთ ეკლესიაში. იგი
ირიცხება ერის უწარჩინებულეს პატრად, სუფთა, უნგარო
მღვდელია, უემპაკო, მრევლის გულ შემატკავარი. მღვდელ-
მოქმედებას გარეშე იგი აქა იქ სხვა-და-სხვა სასწავლებლებ-
ში კათოლიკეთა ბავშვებს სამღვთო სჯულსაც ასწავლის. იმე-
დია მომავალშიც ეს მღვდელი კარგის მოქმედებით დასახე-
ლოვნდება.

ამის იმედი უნდა ვიქონიოთ, რადგანაც იგი მეტად და-
უზარებელი მსახურია თავის მოვალეობის ასპარეზედ და უმ-
წიკლო.

მღვდელი სიმონ ჩაღაშვიდი. სომეხ ტიბოკონზედ სდგას
და მსახურებს სოფ. უდის ქართველ კათოლიკეთა ეკლესიაში.
სიმონ მღვდელი არის დაუცხრობელი მუშაკი მრევლისა და
ერისა. უდეში იგი სანაქებოდ მოქმედებს. გულით და სულით
ქართველთ მოძღვარია, ქართველი მწიგნობარი და საყოველთა-
ოდ მტროფელი ქეშპარიტ გვაროვნულის ძიებისა. ამის მად-
ლობელი ვარ, რომ საფაროვის წიგნის შინაარსი ერთხელ
გამაცნო. დღეს ეს მოძღვარი უდის ეკლესიის შენებაზედ
მეცადინეობს და იღწის. რადგანაც ამ მღვდლის შესახებ უდის
აღწერაში გვაქვს ნაწერი ამიტომ აქ შემოკლებით ვსაუბრობთ.

პეტრე ალაიზ ამარხანოვა ქუთათური ქართველ კათო-
ლიკეთაგანი, ახალგაზრდა მოძღვარია. რომში გაზდილი, შე-
სანიშნავად მომზადებული, მცოდნე სხვა-და-სხვა ენების და

ნამეტურ ლათინურის და ფრანგულის. ქართულიც კარგად იცის და რუსულიც. მღვდლად კურთხევის შემდეგ მცირე ხანს ბათუმის ეკლესიაში მსახურებდა ვიკარი მოძღვრად და უნდა მოგახსენოთ, რომ მან მრევლში სრული პატივისცემა დაიმსახურა, სრული ყურადღება მიიპყრო თვისკენ, სხვადასხვა შეუთანხმებელ მიზეზების გამო იგი ბათუმიდან ქუთაის გადავიდა. დღეს ადესის კათოლიკეთა ეკლესიაში მსახურებს.

ჩინებული თვისების მოძღვარია, კარგი გაჰტანი მრევლის და საყვარელი ყველასი, აფსუსია მეტად, რომ ასეთი მოძღვარნი თავიანთ სამშობლოს გარეშე უცხოეთში მსახურებდნენ, ბათუმიდამ წასვლის დროს, ამ კარგი მოძღვრის დიდი ღირსება ბათუმელ მრევლმაც დაუმტკიცა რომელთაც დიდი სინანული განუცხადეს ბათუმიდამ სხვაგან გადასვლაზედ. ქეშმარიტად რომ სამწუხაროა ეს. მოძღვარს სურდეს მრევლის წინაშე სათნოებით სამსახური, შრომის გაწევა და მით თავის ღირსების დაჯილდოვებაც, მაგრამ სამწუხაროდ საქმე ისე იყოს მოწყობილი, რომ მას ამის შესრულება-კი არ შეეძლოს, ეს მეტად გულ დასაწყვეტი უნდა იყოს და არა კანონიერი მდგომარეობა.

თვითონ ალოიზ ამირხანოვი ბევრს სამაგალითო ღირსებასთან მწიგნობარი პირიც არის, კითხულობს სხვადასხვა ენებზედ საქირო წიგნებს. ქართულ კითხვასაც დიდად შისდევს, ყოველს ჩვენს ავ-კარგიანობას თვალ-ყურს ადევნებს. ჯერეთ ახალ გაზრდა მოძღვარია და იმედია რომ მას მომავალიც კარგი, თვალთ საჩინო ექმნება.

მრავალთათვის დიდს საწყენად დაშთა ამ პატრის ბათუმიდამ სხვაგან გადასვლა.

—

პატრი დამიანე სააკოვი. სააკაშვილები ძველად სააკაძეთ იწოდებოდნენ, ძველადანვე გორში სცხოვრობდნენ და ირიცხებიან ქართველ გვარის კათოლიკედ. პატრი დამიანე სააკო-

ვი კარგი მოძღვარი უნდა იყოს. მე მისი პირადი ცნობა არ მაქვს. არც მის ცხოვრებას ვიცნობ. ვიცი მხოლოდ ის, რომ იგი აღესაშა მსახურებს კათოლიკეთა ეკლესიაში და იქ ირიცხება იტალურს ენაზედ მქადაგებელ მოძღვრად. 1903 წ. საქართველოში, კათოლიკე ეპისკოპოსს თან ახლდა, თფილისში ენახეთ და უნდა მოგახსენოთ რომ მას კარგი ადამიანობის ნიშან-წყალი ეცხო, კარგი მოძღვარი უნდა იყოს და მასთანვე შესმენილი ქართველი მამულისშვილი მღვდელიც. ჯერეთ ახალგაზრდა მოძღვარია. ასე მოიხსენებენ ამას კათოლიკეთა სასულიერო წოდების „კალენდარში“ *Даміанъ Сааковъ, проповѣдникъ италіанской націи*“ და სხვანი.

—

ზატრა ღევან აფრამაშვილი. პატრი ღევანი შთამომავლობით მესხი უნდა იყოს. სტამბოლს გაზდილი. მერე მონთაბანს და შემდეგ რომშიაც ყოფილი და მღვდლად კურთხეული. ერთ დროს ეს თფილისის კათოლიკე ეკლესიაშიც მსახურებდა და იმ დროს იგი ირიცხებოდა ერთს უკეთეს შესმენილ მოძღვრად. მარტივად მცოდნეა ქართველის ერის ცხოვრების, მოყვარე საქართველოს წარსულის დროის და ნამეტურ ქართველთა საქირო მდგომარეობის, ეს მოძღვარი აღტაცებული იყო ერთ დროს „ამირან-დარეჯანიანის“ გამოცემით და კითხვით. ვინაიდან იგი მასში ჰხედავდა ქართველი ერის დიდს საგმირო წარსულს და ქვეყნისა და ქრისტიანობისთვის დიდს თავ-განწირულს ბრძოლას. პატრი ღევანი ყვლგან პატივცემულ მოძღვრად ყოფილა, თავის ვალი სამაგალითოდ უსრულებია და როგორც ერთი, და ორი ემსახურება თავის ქვეყნას და მის ინტერესებს. ესეც ისევე გახლავსთ და მასვე ემორჩილება. ერთი მწუხარება ჩვენი ის არის რომ ქართველთა გვარის კათოლიკეთა პატრებს საქართველოში არ სტოვებენ და უცხო ქვეყნებში რეკავენ. თფილისში ქართველ გვარის პატრებთან 1, ხან 2 მოძღვარი არის. დანარჩენი სულ უცხო-

ელები და პოლონელები არიან. დღეს ლევანიც სხვაგან მსახურებს. კათოლიკეთა კალენდარში ეს მოიხსენება ასე: „Леонъ апріамовъ, проповѣдникъ французской націи“.

ზატრა ანსელმო მღებრიშვილი. პატრი:ან. მღებრიშვილი ქართველებში ცნობილი მოძღვარია, კათოლიკეები მას კარგად იცნობენ და დაუცხრომელის მოღვაწეობისთვის საკმარის პატივსაც აგებენ. პატრი ანსელმო მღებრიშვილი ადგილმდებარეობით მესხელია, ანუ ახალციხელი, ჯერეთ იქ აღზრდილი, მერე კონსტანტინოპოლს ყოფილი, რომში გაწვრთნილი და სამღვდელ მოქმედო საქმეებში კარგად დაბრძნილი და განვითარებული. პატრი ანსელმო მღებრიშვილი თავის თანამედროვე მღვდლებში ჩაითვლება გამოჩენილ პირად, სადაც ერთი და ორი გამოჩნდება ქართველ კათოლიკეთ წარჩინებულ მოძღვართა იქ არც ანსელმო მღებრიშვილი გამოჩნდება, იგიც დაიქვრს შესაფერს საპატიო ადგილს, თავის ჯილდო ყოველთვის ხელშეუხებლად დაუშთება.

პატრი ანსელმო პატივცემულია რამდენათაც ქართველ კათოლიკეებში, ისევე პოლონელებში, ქართველებში და სომხებშიც, მას ყველგან იცნობენ როგორც კარგს, პატიოსანს გულ შემატკივარს მოძღვარს. თავის კვალად იგი არის მომზადებული მღვდელი ყველა საჭირო საქმეებსა და კითხვებში, მოქალაქობა და ეკლესიის სიყვარული ერთად აქვს დაკავშირებულ აღმოძინებული, იგი რამდენადაც ეკლესიის მსახურია, იმდენადვე თავის ქვეყნის მოტრფიალე და პატივის მცემელიც არის, მისი ნათქვამი სიტყვებია:—მე უაღრესად მწამს მღვთის მშობელი და საქართველოვო“ ეს ორი საგანი შეადგენს ჩემს ქვა კუთხედ ძალასო, იგი ამ ორ საგანს ემსახურება დიდათ, ეს ორი მცნება აქვს საქმეთ და საგნათ გამხდარი.

მრევლში იგი ითვლება წმინდა კათოლიკეთ, კათოლიკის სარწმუნოების დიდს გულ-შემატკივრად, ამ სარწმუნოების ზომიერ მოსარჩლედ. კათოლიკობის ისტორია მან კარ-

გად იცის, სადაც კი უმსახურნია და უმღვდლია ყველგან დაუმჩნევია თვისი ნავალი. ყველგან დაუტოვებია რამე საკეთილო სახსოვარი საქმენი, მრევლის წინაშე ფრთხილი მოძღვარია და ამათ ავ-კარგიანობის დიდი პატივისმცემელიც. არის ქომაგი მათი, მოსარჩლე და მასთან მეპურ მარილაც. ბევრს სასიკეთო მხარეებთან არის მწიგნობარიც, შეძლების და-გვარად მწერლობასაც ადევნებს თვალს. მისგან ითარგმნა ლათინურის ენიდან ქართულს ენაზედ „მიბაძვა ქრისტესი“ თომა კემფელისა. ეს წიგნი საინტერესოა მითაც, რომ იგი დაიბეჭდა ქ. გორს, პირველად, გორში, მართალია სტამბა არის, მაგრამ აქ ქართული წიგნი არავის დაუბეჭდია, ეს პირველი მაგალითი იყო. წიგნის შინაარსის შესახებ ჩვენ არას ვიტყვი, იგი ცნობილია თავის შინაარსით მრავალთ წინაშე.

ანსელმოს შრომა საყურადღებოა კიდევ მით, რომ ბათუმში, ქართველ კათოლიკეთათვის გააკეთა კარგი საყდარი. საყდრის გასაკეთებელი ფული თუმცა ცნობილის სტეფანე კონსტანტინეს ძის ზუბალაშვილისა იყო, მაგრამ საქმის თავს, დება, შრომა, წინ გაძღოლა და ამოდოლი შენობის დამთავრების ღწვა და ამაგი კი პირდაპირ ანსელმოს ეკუთვნის. ამის შრომა ამ საქმეში მისაბაძაა და სამაგალითო. მერე ისიც ჩვენში, სადაც ცილი, შური და მტრობა ისე უხვია, ისე დიდი, რომ ვგონებ აქ კაცმა დიდი რამ შთენის გაკეთება კი არა და პატარისაც ვერ მოახერხოს. ვიტყვი რომ სამაგალითო შთენია ეს ტაძარი და მასზედ დახარჯული შრომაც ნათლად სჩანს. თვით მღვდელი ანსელმო 60 წლებში მიღწეული გაალავს. თუ რამ გააჩნია ყველა იგი ეკკლესიის მსხვერპლად აქვს დანიშნული.

თუმცა ანსელმო მღებრიშვილს პატივს ვსცემთ, მაგრამ იმასაც არ დაუმალავთ, რომ მან სტეფანე კონსტანტინესძე ზუბალაშვილისაგან ბოძებული წყალობა ვერ მოიხმარა კანონიერის კეთილის გზით. ს. კ. ზუბალაშვილს მან გამოართვა 240 ათასი მანათი. ამ ფულით მას შეეძლო არა მარტო ბა-

თუმში ერთი საყდრის გაკეთება, არამედ რამდენიმე საქირო საქმის შესრულებაც მოხერხდებოდა, პირველი: ბათუმში, ისე დიდი რიცხვი არ არის ქართველ-კათოლიკობის, რომ იქ ამათთვის ასეთი ვრცელი საყდარი გაკეთებულიყოს. მათი რიცხვი სულ რამდენიმე ასი კაცისაგან შესდგება და ამ საყდარს კი ათასობით უნდა. მეორე თვით ეკლესიასაც არავითარი ნიშან წყალი არა ცხია ქართულის. არსად არა ფერი ნაწერები აქვს, არსად თუნდ მის ცნობაც, თუ იგი ვისგან არის აღშენებული. ამ საყდარს დღესა თუ ხვალ პოლონელები დაიქერენ, რადგანაც უპირატესობა მათ ეკუთვნის და ყოველივე მათს საკუთრებას შეადგენს. მთელს საქართველოში და ნამეტურ მესხელ-ჯავახელ ქართველ კათოლიკეებში, სიღარიბის წყალობით სწორედ ცოდვის ლული იღვრება, ბევრს სოფელს არა აქვს სკოლა, არა აქვს საყდარი, სოროებში ლოცულობენ, შენებას იწყებენ და სოფლის საწყალ ხალხს აშენების გამო პირში სულს ხუთვენ, ტყავს აძრობენ. იქ ასეთი საცოდავობა არის და ბათუმში-კი ანსელმო მღებრიშვილმა ასეთი საყდარი წამოჭიმა. ნეტა ვისთვის და რისთვის და ისიც უნდა ითქვას, რომ თვით საყდრის შენობაც მდარია, ტლანქი, ცემენტით გაკეთებულია, რასაც ბათუმის მწვავის წვიმებისაგან ყოველთვის ხიფათი გლის და დიდი მოვლა-შეკეთება სჭირდება, წელიწადში 3000-4000 მ. ფული დასჭირდება და პ. ანსელმომ ვის უნდა ართვას ეს ფული, უწყის ამისი ღმერთმან. ვიტყვით, რომ ბათუმში ანსელმოსაგან ასეთი შეცდომის დაშავება არასდროს არ ეპატიება და ვგონებთ მესხელ-ჯავახელთ ქართველ კათოლიკეთა სიღარიბის ცნობებმა თვით საფლავშიაც-კი არ მოასვენოს. ჩვენ ამის მეტს არას ვიტყვით და გონიერ მკითველისათვის მიგვინდვია მის განსჯა.

მატრია გასილი მუთაფიკი. პატრი ვასილის გვარი ძველად მუთაქაძე ყოფილა. ზოგნი ამ გვარის წევრნი აზნაურებიც ყოფილან, ზოგთ იმერეთში უცხოვრიათ და ზოგს სამცხე-საათაბაგოს. პატრი ვასილი 60 წლებში მიღწეულია, კარ-

გი მოძღვარია თავის მრევლის, ერთ დროს თფილისშიაც მსახურებდა, რამდენიმე ხნის შემდეგ რუსეთში იქმნა გადაყვანილი. დიდი მოყვარეა ქართულის მწერლობის და ეურნალ-გაზეთების, აქვს ქართულს ენაზედ მრავალი წიგნები, თვალი და გულით ეს მღვდელი მოყვარეა თავის სამშობლო ქვეყნის და ერის, დიდი მოყვარეა ქართული ენის, ქართულის პურ-მარილის და ზნე-ჩვეულების. როგორც მღვდელი ხელგაშლილია, უშურველი და სამაგალითო მოწყალე თვისი მრევლის წინაშე თავის შეძლების და გვარად. ამ პატრს დიდათ ეთანაღრება გული მასზედ, რომ თავის სამშობლოს გარეშე მსახურებს, იმედოვნებს იგი, რომ სამსახურის დროს გათავების შემდეგ მაინც დაებრუნდები ჩემს სამშობლოში და მაშინ მაინც ვიცხოვრობ აქა და მოვიკლავ ჩემი ქვეყნის და ერის სიყვარულსაო. ასეთი პატივცემული და სამაგალითო მღვდელი გახლავსთ პატრი ვასილი მუთაფოვი. დღეს იგი რუსეთში მსახურებს. რადგანაც ამ მოძღვარს თვით აქვს თავის ვრცელი ავტობიოგრაფია დაწერილი, ამიტომ ჩვენც ეს ვიკმარედ აქ, მოკლედ.

მოძღვარი დიონასე კალატოზიშვილი. ოზურგეთელი, გურული, კათოლიკე სარწმუნოების ქართველი. ესენი მესხები არიან, ახალციხიდან გურიას — ოზურგეთის გადასახლებულნი. გაიზარდა ვენეციის მხითარისტებში, სწავლაც იქ მიღო მათში. იცის კარგად სხვა და სხვა ენები და მასთან თავის დედა ენა ქართული ენაც. ზედ მიწვევით შესწავლილი აქვს სომხური ძველი და ახალი ენები და მწიგნობრობა და მის ისტორია. ნამოწათარია სომეხთა გამოჩენილის გეოგრაფიის ალიშანის.

ქართული წერაც კარგათ იცის და ქართული წიგნების-კითხვასაც მისდევს, იცის შეძლების და გვარად ძველი და ახალი ქართული მწერლობის ცნობები და ისტორიაც. სუფთა თვისების მოძღვარია და მასთან სამაგალითოც. ადრე ზოგი ერთებმა ამ მოძღვარს ქართველთ სავნოდ მოქმედების ბრალი დასწამეს და ამით შეცდამარწმუნეს, სამწუხაროდ

მის შესახებ აქა იქ დაბეჭდილიც იქმნა ზოგი რამ ცნობები. ბოლოსკი ყოველივე მოქორებული აღმოჩნდა, ამისგამო მეც სინანულში შეველ და რამდენჯერმე ქართულ გაზეთებში მისი უვნებლობაც აენიშნე და ჩემი ბოდიშიც. იგი არას დროს არც ყოფილა მტერი ქართველთა და არც შეიძლება იქმნეს როდისმე, ეს ღირსება მან საქმიანად დაგვიმტკიცა.

ყოველივე ჩვენში ქორებით ხდება და მტრობით ფუქდება. დიონოსე კალატოზიშვილი დღეს ახალციხის კათოლიკეთა სასულიერო გამგეობის წევრათ ირიცხება და იქვე მსახურებს კიდევ ივანე ნათლის მცემლის ეკკლესიაში, მოქმედება მისი საყოველთაოდ სუფთა იქმნება, მამულის შვილ-ლოური და სამაგალითო. ჯერეთ ახალგაზრდა მოძღვარია იგი და იმედია რომ შემდეგში თავის სამშობლო ქვეყნის და ერის სასარგებლოდ ბევრს რამე სამახსოვრო საქმებს გააკეთებს. მხითარისტებში იგი პატივცემულია როგორც განათლებული მღვდელი. სომხურად სწერს კიდევაც.

ამაზასზ საფარაანი. მხითარისტი, ძველის ძველი გვარია ქართული. საფარის მონასტერი ზომ მოგებსენებათ და მასთან გაბრიელ კათოლიკოზ-საფარელი. აქარაში სამი სოფელია საფარას შვილები—საფაროვების. იგინი ძველთაგან ქართველ ისრაელთა ნათესავებს ეკუთვნიან, ვინცკი საფაროვები არიან კათოლიკენი, ან სომეხნი ყველა იგინი ქართველობიდან არიან გასულნი. ამათი შთამომავალია ამაზასზ საფარაანი. იგი აღიზარდა ვენეციის მხითარისტებში. დღეს მოძღვრად არის ყირიმისაკენ. იცის კარგად სომხური ძველი და ახალი ენა და მწიგნობრობა, სომეხთ კათოლიკეთ ტიბიკონზედ სდგას.

ამან სომხურს ენაზედ, ვენეციაში, 1884 წ. დაბეჭდა სახელ მძღვანელოდ ერთი წიგნი „მინერალოგია“ სადაც სწერს ერთ ალაგას შემდეგს:—„რუსეთის სომხეთის ნაწილს აპასტუმანს და ასპინქას გოგირდის თჳილი წყლები გამოდის“. ეს რასაკვირველია მისგან დიდი შეცდომა არის. სხვა და სხვა ენების გარდა იცის თავის დედა ენა ქართულიც, სხვა რამ ცნობე-

ბი მის ცხოვრების შესახებ ჩვენ არა გვაქვსა. ცოტად ქართველებს ზურგს უქცევს და სამშობლო ქვეყანას და ენას გულგრძნობს. თავის შთამომავლობას უარს ჰყოფს. სომხობს.

პატრი შიშანოვსკი. უცხო ტომის კარგი მოძღვარი, მაგრამ გულით და სულით ქართველი. ეს მოძღვარი ერთს ღროს სტავრაპოლს მსახურებდა და იქიდან მრავლად ქართული წიგნებიც გაიწერა. იცის კარგად ქართული ენა, წერაკიანება და მწიგნობრობასაც მისდევს, ერთ ღროს მეც მაქვნდა მასთან მიწერ-მოწერა. სამაგალითო მოძღვარია და კაცად კაცი თავის ქვეყნის და ერისა. სხვაფრივაც ღიღით ქებულია ეს მოძღვარი.

ონაფრანს ოქსანჯანოვი. თავის ღროს გამოჩენილი მღვდელი ქართველ გვარისა. მისიონერი 1803 წლამდე, იყო მწიგნობარი.

პეტრე მღვდელი ფოდანაშვილი. ახალციხელი კათოლიკე, სცხოვრებდა XVIII საუკ. იყო აღმწერი და გადამწერი ქართულ წიგნების. სამუშაოდ მის ნაწერ და გადაწერილებამა ჩვენ ღრომდე ვერ მოადწიეს. ივლიტიდან პაპას წერილებსაც სწერდა.

ფრანცისკე შარანა. პატრი ქართველის გვარისა XVIII საუკუნის,

პატრი გიორგი. სცხოვრობდა XVIII საუკ. ნახევარს. იყო მწიგნობარი, იცოდა მკურნალობაც. აღმწერი ქართულ წიგნებისა და შემდგენი საექიმო სახელმძღვანელოებისა. იყო მასწავლებლათაც თავის ღროს თფილისის სკოლებში ლათინურის ენისა.

ტერ ფვანე ერეშიანი ტფილისელი, ქართველის გვარისა, მიტომ ვნუსხავთ აქ ამ მოძღვარს.

მღვდელი აოსებ დათიაშვილა ხიზაბავრელი დაიბადა 1835 წ. † 1877 წ. ძველად ამათ გაღვივებულიებსაც უწოდებდენ. სწავლა მიიღო სტამბოლს. იცოდა ენები ევროპული და აზიური. ნაკურთხი იყო ქართულ ტიბიკონზედ. მერე იმყო-

ფებოდა ფერიკოვში. მომზაურობდა ბორდოს, ისპანიას, იტალიას და ფრანციას, ყველგან უცხოთა ეკლესიებში ქართულის ტიპიკონით სწირავდა. დიდი გეტრფე იყო ქართულის ენის, საქართველოსი და ქართული მწიგნობრობის. ეს ითვლებოდა პეტრე ხარისკირაშვილის ხელ ქვეითად, თავის დროს იყო მხურვალედ მფენელი ქართული ენის ქართველ კათოლიკეებში და გამავრცელებელი. ამისი ჩუმი თუ ხმიანი ქართული წირვა ქებული ყოფილა სტამბოლს, გარდაიცვალა ქართველთ კათოლიკეთა წინაშე ქართულის ენის სამსახურის ამაგით დაჯილდოებული და ამაგდარი.

მამა ტერ გრაჟარ ფუჩინიანი. ქართველთ შთამომავალი, ფუჩიჩაშვილი-ფუჩიჩათი. ართვინში ძველადგანვე გადასულან ამათი მშობლები ახალციხიდან და ამიტომ მათ ქართული ენა დავიწყებიათ, თვითონ მოძღვარი ფუჩინიანი საუკეთესო წარმომადგენელია, პატივცემული მრევლთაგან და მრავალნაირის ღირსებით დაჯილდოებული. იცის ქართული ენაც და დიდის პატიოსნებით არის აღესილი. პაპისაგან ბოძებული აქვს კარგი ძვირფასი ბეჭედი, სომხის კათოლიკეთა საქმეების და ისტორიის ზედ მიწევნით მცოდნეა: გვაროვნობის გარჩევის მხრით ქართველთა და სომეხთა დიდი მოყვარეა. დროს მიხწეული გახლავთ, ბათუმის სომეხ-კათოლიკე უფროს მოძღვარად ითვლება.

ეპისკოპოსი იოანე ზაქარია-ართვინისა 1879 წ. ოსმალეთის საქართველო რუსეთს დაუკავშირდა. ართვინიც რუსებს ჩაბარდათ. აქ ქართველ კათოლიკენი ძველადვე გამრავლდნენ, ადრე ყველა ქართულად ლაპარაკობდა, მერე სომეხ კათოლიკეთა გავლენის წყალობით ქართველთ ქართული ენა დაავიწყდათ, ამათაც ისევ დაკარგეს ქართული ენა როგორც ქართველ მაჰმადიანებს.

ზაქარიანები მართლად ქართველ გვარის არიან. აქარა-მაქახლში რამდენიმე სოფელში სცხოვრობენ და მაქახლის პირს ბეგებიც არიან ზაქარიანები, ოსმალთა მონობის დროს ზო-

გნი კათოლიკობას დაუკავშირდენ, ზოგნი სომხობას და უმეტესიც გაათარდა, ვინც არ გაათარდენ ისინი იმერეთში გადმოსახლდნენ, იმერთ მეფეს შეაფარეს თავი და დღესაც სცხოვრებენ იქ ზაქარიადეები.

ასეთ შთამომავალთ ქართველებს ეკუთვნის ეპისკოპოსი ზაქარიანი. იგი ენათესავებოდა ბათუმელ მკედლიშვილებსაც. იყო გამოჩენილი მღვდელ მთავარი. მხითარისტებში გაზდილი, განათლებული მათ გავლენის ქვეშ და დიდათ პატივცემული ქადაგებით და საერო საქმეების კეთებით. თფილისში ყოფნის დროს, მან კათოლიკეთა ეკკლესიაში სწირა სომხურად და სიტყვაც წარმოსთქვა. სიტყვაში ილაპარაკა საქართველოს შესახებ, დასავლეთ ქართველთა გაათარების და გაფრანგების, ქადაგება ასე დააბოლავა: „ღიას, ჩვენ, ართვინელი სომეხ კათოლიკენი გვაროვნობით ქართველნი განსჯავართ, ხოლო სომეხ კათოლიკეთ ტიბიკონზედ მდგარნი, ჩვენ კარგად ვიცით, რომ ქართველთ შთამომავალნი ვართ და ჩვენს მკვიდრო მონათესავეთ ქართველები ითვლებიან“. მღვდელ მთავარმა დასძინა: „სომეხთ და ქართველთ უოველთვის ერთად გვიცნოვრია და ერთმანეთის სიუვარული გვქონია და გვენატრება რომ ეს სიუვარული კვალდაც ექმნეს ამ მონათესავე ტომთ მკვიდრად დაცულად“. სამწუხაროდ ეპისკოპოზმა დიდხანს ვერ იცოცხლა. თფილისიდან ართვინში დაბრუნების შემდეგ, გზაში მგზავრობის დროს გაცივდა და ლივანაში გარდაიცვალა.

ამ მღვდელ მთავარს დიდი ცოდნა აქვდა საქართველოს ისტორიულის ცნობებისა. სამწუხაროდ მას დღეს ხანს არ დასცალდა, რაღაც საკვირველებით გზაში გარდაიცვალა. დასაფლავებულია ართვინის კათოლიკეთა ეკკლესიაში, რომლის საფლავსაც არაერთგვაროვანი ნაშთი არ აქვს, ჩვენ აქ ამ ერთ პირს ვნუსხავთ და ვინ იცის სომეხთ კათოლიკეთა შორის რამდენი სხვა ამისთანა ეპისკოპოსნი, მღვდელნი და მქადაგებელნი ბერნი იქმნებოდნენ ძველად და შემდეგ დროსაც.

კარდინალი ოგანე ლეონიძე. კარდინალი ლეონიძე შავშელი უნდა იყოს, ვგონებ იმერხვეელი, რადგანაც იმერხვეში, ლეონიძეების რამდენიმე ოჯახი სცხოვრებს. სად როგორ და რადროს წავიდა ეს ივანე ლეონიძე და როგორ მიიღო სწავლა და კარდინალობა, ამაზედ ცნობები არ გვაქვს, მხოლოდ ის კი არს უწყებულის, რომ ძველად რომში ყოფილა ერთი კარდინალი იოანე ლეონიძე ქართველის გვარისა.

ქართველ კათოლიკეთა მოლოზნები.

ნატალია პეტრეს ძე გიორგაძე (იგივე სექანოვი) თუმცა ქართველ კათოლიკობა საქართველოში არ შეადგენს დიდს რიცხვს, მაგრამ მათ შორის როგორც მოიპოვებიან მამრობითი სქესის ბერები, ანუ პატრები, რომელნიც უცოლონი არიან ჩვენებურის ბერებივით, ისევე ქართველ კათოლიკობაში არიან მდედრობითი სქესის მოლოზნებიც. თუმცა ქართველ კათოლიკეთა მოლოზნებთა რიცხვი სულ მცირეა, მაგრამ ჩვენ აქ მას მაინც მოვიხსენებთ და მასთან გაეაცნობთ ისეთ სათანო და პატივ საცემ ხელოვან და მუშაკთ მოლოზონთა ცხოვრებას და ვინაობას, რომელთაც კათოლიკეთ სამოლოზნო ასპარეზი გაუხდიათ საგნათ და მის გამო ამიერ სოფლის სიამოვნებას გამოთხოვებიან და თავიანთ ღწვითა და შრომით ერის მსახურად და მღწველად გარდაქცეულან. ამათგანი არს რამდენიმე, მაგრამ ჩვენ აქ მოვიხსენებთ მარტოდ მათს ცნობებს, ვისიც კი რამ ხელში გვაქვს. ერთი ასეთგანია ნატალია პეტრეს ასული გიორგაძე—იგივე სექანოვი.

ნატალია პეტრეს ასული (მოლოზანი) გიორგაძე სექანოვისა, 40 წლებში მიღწეული გახლავსთ. პირველ დაწყებით იგი სწავლობდა ახალციხის ქართველ კათოლიკეთა სამრევლო საქალებო სკოლაში. იქაურ სწავლის მიღების შემდეგ იგი წაყვანილ იქმნა კონსტანტინეპოლს და მიბარებულ ქართველ კათოლიკეთათვის ახლად დაარსებულ დედათა მონასტერში,

აქვე იქმნა აღკვეცილ და სახელად უწოდეს ანნა. კონსტანტინეპოლს ანნამ დაჰყო რამდენსამე წელს, იქ იგიი ზრდებოდა და იწურთნებოდა გამოჩენილის აქრიმანდრიტის პეტრე ხარისქორაშვილის გაელენის ქვეშ. სტამბოლის სწავლის შემდეგ იგი გაგზავნილ იქმნა ფრანციას, ქ. მოასაკს, სადაც არსებობს დედათა შესანიშნავი მონასტერი, იქ შესანიშნავად ასწავლიან კრა-კერვას და ქარგვას. ამ მონასტერში ანნამ დაჰყო 8 წელი და ამ დროის განმავლობაში იგი დახელოვნდა ყოველნაირის სწავლით, ენების ცოდნით, კრა-კერვით, ქარგვით და სამოლოზნოს ღირსებით.

საფრანგეთიდან იგი დაბრუნდა კვალად კონსტანტინეპოლს, იქ დროებით სცხოვრებდა დარდანელს. იქ ყოფნის დროს, ანნა გიორგაძისამ დიდი ნიჭი გამოიჩინა კრა-კერვა ქარგვაში, ნამეტურ ქსოვაში. სტამბოლიდან საქართველოში დაბრუნდა, მოსვლის დღიდანვე მან დაიწყო ხელ-საქმით შრომა და მოქმედება. პატარა და დიდს ქალებსაც კი აქა იქ სამაგალითოდ ასწავლიდა კრა-კერვა ქარგვა-ქსოვას. ამ ქალის ქსოვას დიდი ნიჭიერების ნიშან წყალი სცხია. მან მოქსოვა შესანიშნავის ხელოვნებით საქართველოს მეფეთა გერბი, რუკა და სხვა ამ გვარები, რომელნიც გაგზავნილ იქმნა პარიჟის გამოფენაზედ, რაის გამო მას ნიშნად კარგის ხელოვანის ნიჭიერების ოქროს მედალიც მიღვიდა, რასაკვირველი თავის შესაფერის პატივისცემით. საქართველოდან ეს ქალი ერთ დროს მოსკოვშიაც წავიდა, იქაც დაჰყო რამდენსამე ხანსა და შეისწავლა და გაიცნო რუსეთის საუკეთესო სამკერვალო და საქარგავ ქალთა სკოლების საქმეც, თავისი გამოცდილების და ხელსაქმის და კრა-კერვის ქარგვის კარგად ცოდნის გამო სამადლობელი ნიშანიც მიიღო, ე. ი. ატესტატი, რუსეთიდან საქართველოში დაბრუნდა და დღეს ეს ქალი სცხოვრობს საქართველოში და თავის თითქმის და ნიჭით პატარა ქართველ კათოლიკეთა ქაქალებში ჰფენს კრა, კერვა ზე ქარგვის სინათლეს; მის კარგად

ცოდნას. თვითონ ეს ქალი არის სამაგალითო სათნოს თვისების, კარგის ხასიათის და ნამდვილი სახე მისაბაძის ცხოვრების. თავის შეძლებისდაგვარად სამღრთო მწიგნობარიც არის და მცოდნე აწინდელის დედათა მღვდმარეობის და მათ ცხოვრების ავ-კარგიანობის. ამ ქალისავე თანამედროვეთ და თანამედროთ ირიცხებიან აგათა და ფილომინე გოზალოვებისა.

აგათა გოზალოვისა მესხელია, სოფ. არღელი, ქართველ კათოლიკე. პატარაობის დროს, როგორც ნატალია გიორგაძისა, ეს ქალიც კონსტანტინეპოლს იქმნა წაყვანილი და იქ მოლოზნად შემოსილი. ამ ქალმაც ჯერეთ სტამბოლს შეისწავლა სხვა და სხვა ენები და ხელ საქმე და მის მერე ფრანციას იქმნა გაგზავნილი, სადაც დაჰყო რამდენსამე ხანს და იქ უფრო უკეთესად შეისწავლა როგორც ენები, ისე ქრაკერვა და ქარგვა. ამ ქალსაც აქვს პარიუის გამოფენილამ ხელსაქმიანობის კარგად ცოდნის მოწმობა. ამ ქალსაც დიდი შნო და ოსტატობა აქვს შეძენილი თავის ვალდებულების, ანუ ხელოსნობის ასპარეზზე. ბევრს საყურადღებო ძვირფას განძეულობას, ეს ქალი და ნატალია გიორგაძის და ფილომინე გოზალოვისა ერთად ქსოვდენ, საქართველოს მეფეთა გერბზედ ამათ ერთად უმუშაენიათ, რამაც დიდი ყურადღება მიიპყრო თვისკენ. აგათა გოზალოვისა თფილისში სცხოვრებს, ქართველ კათოლიკეთა მონასტის მახლობლივ და ამავე ეკლესიის ქალების სამრევლო სკოლაში ბავშვებს ხელ საქმეს ასწავლის. თვითონ აგათა გოზალოვისა არის მღვთის მოსავი მოლოზანი, თავ-მდაბალი და ცხოვრების სამაგალითო თვისებით დაგვირგვინებული.

ფაღომინე გოზალოვისა და არის აგათასი, ესეც კონსტანტინეპოლს წაყვანილი და მოლოზნად იქ შემოსილი, ამ ორი ქალის მსგავსად მომზადებული, მათივე თანამედროვე და სამაგალითო ქალია. სცხოვრებს თფილისის კათოლიკეთა ეკლესიის მახლობლად და ეს ქალიც ხელ საქმეს ასწავლის მოწაფეებს. რადგანაც ეს ქალიც ბევრი არაფრით განსხვავ-

დება ზემოხსენებულ მოლოზნებისაგან, ამიტომ აქ ამაზედ ამით ვათავებთ და ვიტყვით იმას კი, რომ ეს ქალიც სამაგალითო აღამიანია თავის ასპარეზედ. ეს დანი თავიანთის ცხოვრებით და მოქმედებით კარგად აღბეჭევენ თავის ნავალს. ამათგან ბევრი ქართველი ქალი შეისწავლის სამაგალითო თვისებას და ხელ საქმიანობას.

მე ეს სამი ცნობა მოვყვანე, ანუ სამი პირი ავნუსხე ქართველ კათოლიკეთა მოლოზანთა ცხოვრებიდამ. ამ ქალთა გარდა სხვა მოლოზნებიც სცხოვრებენ თურმე კონსტანტინეპოლს და ფრანციას, რომელნიც აგრეთვე სამაგალითონი არიან თურმე. მე წათის ვინაობის არა ვიცი რა და მიტომ ვსდუმდები აქ. შენიშვნად ვიტყვი შემდეგს: ჩემს აღწერაში შეიძლება ბევრი რამ ცნობები გამომჩა, ბევრი იქმნება საკმარისად საყურადღებო პირებიც ვერ ავნუსხეთ, ესეც შეიძლება, მაგრამ რა გაეწყობა, ჩვენგან უამ ნაკლოდ არა გაკეთდება-რა, ჩვენ სდროს ეს შეუძლებელი გახლავასთ, ამიტომ ვთხოვ ყველას რაიმე ამ საქმეში დახმარება აღმოგვიჩინონ და ქართველ კათოლიკეთა შორის თუ სადმე ვინმე საყურადღებო მოღვაწე პირი მოიპოვება, ან ძველად ყოფილან სადმე და ჩვენ კი მათი ცნობები არ გვაქვს ანუსხული, მათი ცხოვრების ცნობები გვაცნობონ, ამ ცნობებს ჩვენ მოვათავსებთ მეორე წიგნში, სადაც ანუსხული იქმნება ქართველთა კათოლიკეთა საერო მოღვაწე პირები.

ამ ბოლო დროს, ხიზაბავრის საქალებო სკოლაშიაც მოსულა ორი მოლოზანი კონსტანტინეპოლიდამ, ზემოხსენებულ დედათა მსგავსად გამცნებულნი და ოსტატნი ხელსაქმიანობით, რომელთაც იქ უნდა ასწავლონ ჯავახელ ქართველ კათოლიკეთა ქალებს ხელ-საქმიანობი, ქრა და კერვა, რასაც რაღა ფიქრი უნდა რომ დიდი მნიშვნელობა უნდა დაეთმოს ჩვენი ტომის ხელსაქმიანობის განვითარების ასპარეზედ. მესხეთსა და ჯავახეთში, ძველადგან უყურადღებოთ დაშთენილ ქართველ ქალებში ეს მცოდნენი დიდს სარგებლობას მოი-

ტანენ და კარგის სინათლით აღბეჭდვენ თვის ნაეაღს. ამათი ამაგი ქართველ კათოლიკეთა ქალების წყალობით მესხეთის და ჯავახეთის მართლმადიდებელ ქართველთ სოფლის ქალებზედაც მოეფინება. ახალციხის და ახალქალაქის მაზრის ქართველი ქალები ტანიდამ მალე მოიცილებენ თათრულს წითელ ტანთ-საცმელს, ფართუკებს და ასეთს არა ქართულ წეს ჩვეულების სამოსის ნაკრებს, რასაც მძლავრად ამჩნევია ჩვენ მტერთა ოსმალთა განვლილ დროთა დიდი ძრიელი გავლენის ბრკეალები.

ქართველთ კათოლიკეთა ეპისკოპოსნი საქართველოში.

საკამათო სჯა ქართველ კათოლიკეთა გვაროვნობის შესახებ მვონი რომ მალე გაირკვევა და ქეშმარიტი ცნობები ხალხში უტყუვრად მოიფინება. რაც დრო გადის, ჩვენ მის დასამტკიცებლად ძალიან ბევრს მასალებს ვპოულობთ. აი, ეხლაც აღმოჩნდა გორში ერთი ძველი ქართული ხელთნაწერი, რომელიც ჰმოწმობს, რომ 1723 წ. ქ. გორში, ქართველ კათოლიკებს შეუდგენიათ ძმობა, რომელსაც სახელად „საგარდისი“ სწოდებია. ცნობა ჰმოწმობს, რომ გორის ქართველ კათოლიკეებმა ეს ძმობა ტფილისის ქართველ კათოლიკეთა ძმობის მიბაძვით შევადგინეთო, რომელი ძმობაც ტფილისში 1703 წ. იქმნა დაფუძნებულიო.

წიგნის ბოლოს ჩამოთვლილნი არიან ისინი, ვინც ძმობის წევრებათ ირიცხებოდნენ და ან როდის გარდაიცვალნენ. დაწვრილებით არის მოხსენებული გარდაცვალების წელი და მიცვალებულთა გვარი და სახელები, გვარები სულ ქართულია. დღეს ამ გვარების წევრთა შთამომავალ კათოლიკეთაგანი ბევრი აღარავინ სცხოვრობს გორში, უმეტესი ნაწილი 1754 წ. მეფის თეიმურაზის ბრძანებით დევნილ იქმნენ, მიტომ იგინი გრიგორიანობას შეუერთდნენ ჯიბრით, დღევან-

დელს გორის სომხობაში დიდ-ძალი ქართველის გვარის კათოლიკობაა მოყოლებული.

მეორე ხელთ ნაწერი არის დაშთენილი ლათინურს ენაზედ ნაწერი, შიგ მოხსენებულია დაბადებულთა და გარდაცვალებულთა ცნობებზე, მოხსენება იწყება მეჩვიდმეტე საუკუნის ნახევარიდგან. ლათინურ აღწერის ბოლოს გვარები ქართულის ასოებით არის მოწერილი; ყველა გვარები ქართულია. ასეთი ხელთნაწერი წიგნები სხვა ეკლესიებშიაც აღმოჩნდა. ახალციხისაკენ, ერთს ეკლესიის ცნობებში, პატივცემულმა ვინმე მესხმა ზიარების აღსარების სიაც კი მოიპოვა. ეს აღსარების სია 1705 წ. მიეწერება. მაზიარებელთა გვარი და სახელებიც მთლად ქართულია.

ამ უკანასკნელს ხანს ევროპის სხვა-და-სხვა არხივებშიაც აღმოჩნდა ცნობები და, სხვათა შორის, დიდად პატივცემულმა მიხეილ თამარაშვილმა ვატიკანის წიგნთ-საცავში იპოვნა ბევრი მასალა ქართველთა და კათოლიკეთა შესახებ, პაპების მიწერ-მოწერა საქართველოში მეფეებთან და მეფეებისა—პაპებთან. იქვე აღმოჩნდა სია იმ კათოლიკეთა ეპისკოპოსებისა, რომელნიც საქართველოში ყოფილან და ქართველთა კათოლიკეთა საქმენიც უმწყესიათ. ეს ცნობები პატივცემლის მოძღვრისაგან სიფრთხილთ არის გამოწერილი და სხვა-და-სხვა ისტორიულს ცნობებთან შემოწმებული. აი თვით ცნობებიც:

იოანე ჰაჰმანა. ქართველთა სამეფო ქალაქს ტფილისში, კათოლიკის ეპისკოპოსის კათედრა განაწესა და ეპისკოპოსად იოანე ფლორენტაელი დანიშნა, წმიდა დომინიკიანების რიგისაგან.

ბატონიშვილის ბაგრატ მეხუთის დროს განაწესეს ეპისკოპოსად კათოლიკეთა ძმა ბერნარდო თეოთინკო დომინიკიანელი. 1366 წელს, კაცი აღმოსავლეთის ენების მცოდნე. ამ ეპისკოპოსმა სამარისი დრო დაჰყო საქართველოში, თავისი მოვალეობა ჰმართა წინებულად და მეფეზედაც დიდი ზეგავლენა ჰქონდა. იყო ჭკვიანი და ქართულის ენის კარგად მცოდნე.

1311 წელს, დიდის ბაგრატ მეექვსის დროს, ბონიფაციო პაპის ბრძანებით, ტფილისის კათოლიკეთა ეპისკოპოსად განწესებულ იქმნა ეპისკოპოსი რეინალდო დომინიკიანელი. ამ ეპისკოპოსმაც კარგად იცოდა ქართული ენა, მას დაახლოვებული კავშირი ჰქონდა სამცხის ათაბეგებთან და ჰმეგობრობდა მცირე ხანს ათაბეგს ბექსა.

1450 წელს, მეფის ალექსანდრეს დროს, ტფილისის კათოლიკეთა ეპარქიის ეპისკოპოსად განწესებულ იქმნა ეპისკოპოსი ალექსანდრე დომინიკიანელი, კაცი მაღალ ღირსებისა და კარგად მცოდნე ევროპიულის და ქართულის ენებისა. ამ ეპისკოპოსმა კარგა ხანს დაჰყო საქართველოში, დიდი გავლენა ჰქონდა მეფეზედ და მის განზრახვასაც არ იწყენარებდა საქართველოს სამ სამეფოდ დი ხუთ სამთავროდ გაყოფის შესახებ.

1462 წელს, რომის პიო მეორე პაპმან, გიორგი მეფის დროს, ტფილისის კათოლიკეთა კათედრაზედ ეპისკოპოსად განაწესა ეპისკოპოსი თურიკო დომინიკიანელი, კაცი კარგად მცნობი საქართველოსი და მასთანავე ქართულის ენისა. ამან საქართველოში დაჰყო მცირე ხანს, მიქცეულ იქმნა ისევ რომს საჭირო საქმეებისა გამო.

1469 წელს, მეფის კონსტანტინეს დროს, რომის პაპმა პავლე მეორემ, ტფილისის ქართველთა კათოლიკეთა ეპისკოპოსად განაწესა ძმა იოანე ეპისკოპოსი მეორე ავგუსტიანელი. კაცი თავის დროის კვალად მომზადებული, მცოდნე აღმოსავლეთისა და აზიის ენების და ისტორიისა. ქართული ენაც კარგათ სცოდნია. საქართველოს შესახებ ამას ბევრი ცნობები უგზავნია რომში.

1493 წელს, რომის პაპის ალექსანდრე მეექვსის ბრძანებით, საქართველოში, ტფილისის ქართველ კათოლიკეთა ეპისკოპოსის კათედრაზედ ეპისკოპოსად განწესებულ იქმნა ძმა ალბერტ ანგელო ფრანცისკანელი, კაცი ღრმად განვითარებული, თავის დროის კვალად ქართველთა სამეფოს საქმეთაცა კარგად მცოდნე. ამ ეპისკოპოსმა ტფილისში კარგა ხანს და-

ჰყო, თავისი სამწყსო, ჰმართა ბრწყინვალედ. კათოლიკეთა შეილთათვის დაარსა სასწავლებელი, ქართველთ ბატონიშვილებზედ ჰქონდა საკმარისი გავლენა. საქართველოს შესახებ ამან სწერა მრავალი ისტორიული ცნობები.

ამ ეპისკოპოსის დროის კათოლიკეთა ბერებში დაიბადა აზრი საქართველოს რუკის შედგენისა, რომ ამ რუკას მეოხებით საქართველო რომს და ევროპას კარგათ გაეცნო. ამათ ცდით რომში საქართველოს რუკა პირველად ქვაზედ დაიბეჭდა 1520 წელსა.

ამ ეპისკოპოსის შემდეგ დროის ეპისკოპოსების ცხოვრების შესახებ ჩვენ არაფერი ცნობები გვაქვს და ჯერ ჯეროებით არც ვატიკანის წიგნთ-საცავებში აღმოჩნდა რამე. შესაძლებელია შემდეგ კი მოვიპოვოთ რამე ცნობა, რადგანაც ისტორიით ვიცით, რომ მეთხუთმეტე საუკუნის შემდეგ მეთექვსმეტე საუკუნის გასვლამდე ყოველთვის ეპისკოპოსები ინიშნებოდნენ.

მეთექვსმეტე საუკუნის შემდეგიდან კი ეპისკოპოსის მაგიერ აბატს ჰნიშნავდნენ. აბატნი განაგებდნენ თვით გიორგი მეცამეტეს დრომდის, ვიდრე საქართველო რუსეთს დაუკავშირდებოდა. კარგათ ვიცით, რომ უკანასკნელ აბატთაგანი იყო დამიანე ანკოლელი, რომელიც საქართველოში მეფე ერეკლეს გარდაცვალების შემდეგ მოვიდა, გიორგი მეფეს გამეფება მიულოცა და თან პაპი პიოს ლოცვა-კურთხევა ანუ ბუღლა გარდასცა. აბატების შესახებ ჩვენ აქ უადგილობის გამო ვერ ვისაუბრებთ.

ამ ცნობების მოყვანის შემდეგ ვიკითხოთ, თუ საქართველოში ქართველი კათოლიკეები არსებობდნენ, მაშ ეს ეპისკოპოსები ვისთვის ინიშნებოდნენ? ვის ჰმწყისდნენ ესენი, ვის საქმეებს განაგებდნენ, იქნება ისე ისხდნენ, გულის ხელ-დაკრეფილი და სომხებს აფრანგებდნენ? ეს ხომ კეშმარიტებას მოკლებულია, რადგან იმ დროს ტფილისში სომხების რიცხვი ერთობ მცირე იყო.

„მშაქის“ წერილების დამწერმა საქართველოში ქართველ კათოლიკეების ხსენება სრულიად გააქრო. ამის საფუძვლად მან დაასახელა მოგზაურ შარდენის ცნობა, რომ მისის მოწმობით როსტომ მეფის დროს, ტფილისში, ქართველის გვარის კათოლიკე ოთხი ლატაკი მათხოვარი კაცი იყო და ხუთი ცოლობი ბიჭიო, რომელთაც კაპუცინები ზრდიდნენ თავიანთ სასწავლებლო. არ შეიძლება, რომ პატივცემულმა დამწერმა ამის პასუხი გვაგოს, თუ მართლა მაშინ საქართველოში ქართველ გვარის კათოლიკე მხოლოდ ოთხი კაცი იყო, ნუ თუ - შესაძლებელი იქნებოდა რომისაგან ოთხის კაცისათვის ეპისკოპოსის დანიშვნა!

ერთმა ასეთმა პატივცემულმა სომეხთ კათოლიკეთ მოძღვართაგანმა მოკლედ მომიგო და უარ ჰყო ქართველ კათოლიკეების არსებობა. მან პასუხად მომცა: რომ ფრანგები განგებ ქართველობენო, რაღაც ანგარიში აქვთო. ავიღოთ თუნდა მაგალითად, ისარლოვების გვარიო. ძველად ისრაელიანი იყო და ღღეს-კი ისარლოვებად იწოდებიანო. მე მოვახსენე, რომ ისარლოვები ახალციხელები არიან, ქართველთ შთამომავალნი, ამათი ძველი გვარი ხურსიძეა და რადგანც ერთი ამათგანი ოსმალთაგან ახალციხის დამორჩილების დროს ციხის კარის მცველად ყოფილა, ამიტომ ოსმალთაც ამ თანამდებობით მიუღიათ და სახელად ციხის მცველისთვის ოსმალურად ისარლი ალასი უწოდებიათ. შემდეგ ხურსიძეს მაგიერ ისარლოვი სწოდებიათ გვარად.

3. მიხეილ თამარაშვილის თქმით საქართველოში ყოფილა სულ ცამეტი მღვდელ მთავარი. ჩვენკი შვიდი გვყავს ცნობილი. მ. თამარაშვილს მოჰყავს შემდეგი სია, რაც ჩვენ ცნობას ავსებს და ამიტომ მოგვყავს ესეც აქვე: იოანე ფროლენციელი, პირველი ეპისკოპოსი. 1329 წლიდგან. იოანეს სიკვდილის შემდეგ, 1349 წ. დანიშნულ იქმნა თფილისის მეორე ეპისკოპოსად ბერთრანდო კოლეტი, დომონიკიანელი. შვიდი წლის შემდეგ, ეს ეპისკოპოსი გერმანის ამპურიენის ეპ-

ლესიაში გადიყვანეს და მის მაგიერ დანიშნეს მესამე ეპისკოპოსად ბერთრამო დომინიკიანელი 1356 წ. მეოთხე ეპისკოპოსად გამოუგზავნიათ 1370 წ. ანტონ მილერვიტანელი. ეს ეპისკოპოსი გამოსცავდა კლემენტი ანტი პაპმა და მის მაგიერ დანიშნა მეხუთე ეპისკოპოსად ჰენრიკო რაცი. ფრანკისკიანების წესისა. შემდეგ ამის შეექვსე ეპისკოპოსად დაინიშნა 1391 წ. ლეონარდო ვილაკოელი, დომინიკიანელი. ამის გარდაცვალების შემდეგ მეშვიდე ეპისკოპოზად დანიშნულ იქნა იოანე ეპისკოპოსი. ეს გარდაცვლილა 1424 წ. ამის სიკვდილის შემდეგ მერვე ეპისკოპოზად დაინიშნა პაპის მარტენ V—ის დროს ივანე სანკტე მიქაილელი. შემდგომ ამ ეპისკოპოსის, 1493 წ. პაპის ალექსანდრე მეექვსის დროს, ეპისკოპოსად დანიშნული იქმნა ცნობილის მინორიტების წესის ალბერტო ენჯელი. ამ პირთ ბარდა თამარაშვილი კვალად უმატებს შემდეგ ცნობებსაც: 1450 წ. პაპის ნიკოლოზ V—ეს თფილისის ეპისკოპოსად დაუნიშნავს ალექსანდრე დომინიკიანელის წესისა. 1462 წ. პაპს პიო მეორეს დაუნიშნავს ენრიკო ეპისკოპოსი, მისი ძმობის წესი არ სჩანს. შემდგომ ამის დაუნიშნავთ ეპისკოპოსად ჰენრიკო ვონსტი. 1471 წლის შემდეგ ეპისკოპოსად დაუნიშნავთ ივანე იმაქი ავგუსტიანელების წესისა. ეს ეპისკოპოსი 1576 წ. ცოცხალი ყოფილა. (მ. თამარაშვილი) ასე და ამ გვარად პატივცემული პატრი მიხეილ თამარიშვილი თავის შრომაში სულ ცამეტს მღვდელ მთავარს ასახელებს, რომელთაც უმწყსიათ საქართველოში. იგი იმედოვნებს, რომ ამ მღვდელ მთავრებათ გარდა შემდეგ საუკუნოებში სხვებიც ყოფილან თფილისის კათედრაზედ აყვანილი, ხოლო მათი ცნობები რომის არქივებში არ მოიძებნებაო. საფიქრელია. რომ ქეშმარიტად საქართველოში კათოლიკებს რომი უმღდელ მთავროდ არ დასტოვებდა იმ დრომდე, ვიდრე ქართველ კათოლიკენი სომეხთ კათოლიკეთ მღვდელ მთავრათ არ ჩაბარდებოდნ კონსტანტინეპოლს. („ივერია“ 2899 წ. „მშაკისა“ პასუხად.)

ზ ე ნ ი ზ ს ე ა.

ამ წიგნში სხვა და სხვა პირთა აღწერანი თავ თავის ალაგას არ არის მოთავსებული. როგორც ვკრებდით ცნობებს, სტამბაშიაც ისე ვბეჭდავდით ნელ-ნელა. ამიტომ გახლავს, რომ ზოგი ძველი დროის პირი ბოლოშია აღწერილი და მოთავსებული და ზოგიც თავში. აჲ გარემოებამ დამირღვია წელიწადთა რიგობა. მაინც ყოველი პირის დრო წელთ აღრიცხვით კარგად სჩანს.

ფ.
